

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

На шляху до ювенальної юстиції

Про практику застосування судами
України законодавства у справах
про злочини неповнолітніх

Про підсумки роботи Державної
судової адміністрації України
в 2003 р. та пріоритетні напрями
організаційного забезпечення
діяльності судів у поточному році

Аналіз роботи судів загальної
юрисдикції у 2003 р.

Проблеми визначення обсягу
доказів, що підлягають дослідженню

2004

№ 5 (45)

Офіційне науково-практичне видання

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної ради — **П.Шевчук**

Редакційна рада:

О.Ф.Волков,

Ю.М.Кармазін,

С.В.Ківалов (д.ю.н.),

Л.М.Козаченко (відп. секретар),

Н.С.Кузнецова (д.ю.н.),

Г.Г.Куц,

Н.П.Лукашова,

В.Р.Мойсик,

Є.І.Овчинников,

П.П.Пилипчук,

В.П.Потапенко,

З.В.Ромовська (д.ю.н.),

М.П.Селіванов (заступник голови

редакційної ради),

В.Я.Тацій (д.ю.н.),

В.І.Шакун (д.ю.н.),

М.Й.Штефан (д.ю.н.),

А.Г.Ярема

Редакція не завжди поділяє думку
авторів дискусійних статей.
За точність наведених у цих статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної ради
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України
<http://www.scourt.gov.ua>

2

2 **Пилипчук П.П.** На шляху до ювенальної юстиції
Pylypchuk P.P. Coming towards juvenile justice

4

У Пленумі Верховного Суду України
At the Plenum of the Supreme Court of Ukraine

4 **Про практику застосування судами України зако-**
нодавства у справах про злочини неповнолітніх

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 16 квітня 2004 р. № 5*

On practice of courts of Ukraine in application of legislation
on juvenile crimes

*Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine
of April 16, 2004, No. 5*

8 **Про призначення заступника голови Судової**
палати у кримінальних справах Верховного Суду
України

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 16 квітня 2004 р. № 3*

On appointment of the Deputy Head of judicial chamber
in criminal cases of the Supreme Court of Ukraine

*Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine
of April 16, 2004, No. 3*

8 **Про обрання суддів до складу Президії**
Верховного Суду України

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 16 квітня 2004 р. № 4*

On election of judges to the Presidium of the Supreme Court
of Ukraine

*Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine
of April 16, 2004, No. 4*

9

У Президії Верховного Суду України
та у Раді суддів України
At the Presidium of the Supreme Court of Ukraine
and Judicial Council of Ukraine

9 **Про підсумки роботи Державної судової адміні-**
страції України в 2003 р. та пріоритетні напрями
організаційного забезпечення діяльності судів
у поточному році

*Постанова спільного розширеного засідання Президії
Верховного Суду України, Ради суддів України
та колегії Державної судової адміністрації України
від 20 лютого 2004 р. № 1*

On the results of activity of the State Judicial Administration
Agency of Ukraine in 2003 and priority-oriented directions in
managerial maintenance of courts operation during
the current year

*Resolution of enlarged joint meeting of the Presidium of
the Supreme Court of Ukraine, Judicial Council of
Ukraine and board of the State Judicial Administration
Agency of Ukraine of February 20, 2004, No. 1*

12 *Судова практика* Judicial Practice

- 12 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases
- 16 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases
- 19 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

23 *Судова статистика* Judicial Statistics

- 23 **Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2003 р. (за даними судової статистики)**
Analysis of general courts operation in 2003 (under judicial statistics data)

40 *Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства* Judicial Practice and Issues of Evolvment of Legislation

- 40 **Марітчак Т.М.** Проблеми визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню
Maritchak T.M. Issues of admeasurement of the scope of evidences to come under examination

45 *Сторінки історії* History Pages

- 45 **Краузе В.В.** Кредо Петра Дятлова
Krauze V.V. Credo of Petro Diatlov

Міжнародні зв'язки International Cooperation

Адреса редакції:
01024 Київ 24, вул. П. Орлика, 4^а,
кімн. 516, 517, 519.

Телефони:
голова редакційної ради (044) 253-8772,
відповідальний секретар (044) 253-4258,
редактори (044) 253-7081,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687, 253-1683.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори
А.В. Гончарук,
Р.В. Парубець,
Н.М. Федоровська,
Л.М. Атаманчук

Літературний редактор
А.І. Смолкіна

Комп'ютерний набір
Ж.М. Колодченко

Верстка
С.І. Самкової,
В.М. Горобченка

Репрографія
В.М. Горобченка

Фото
В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки
В.С. Жиборовського

Переклад англійського
О.В. Гунько

Видавець:
Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Телефон: (044) 537-5100,
тел./факс: (044) 537-5140, 537-5118, 537-5120.
E-mail: market@inyure.kiev.ua

Віддруковано:
Друкарня Концерну «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Підписано до друку 25.05.2004. Формат 60x84/8.
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Наклад 7000 прим. Ціна договірна.

На шляху до ювенальної юстиції

П.П. Пилипчук,
заступник Голови
Верховного Суду України,
заслужений юрист України

Уважний читач, очевидно, звернув увагу на те, що останнім часом Верховний Суд України все частіше звертається до проблеми, пов'язаної зі злочинністю неповнолітніх та здійсненням правосуддя щодо цієї категорії осіб. Ось і в цьому номері журналу оприлюднюється постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх», у якій судам даються роз'яснення чинного законодавства, що регулює особливості притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та призначення їм покарання.

Великий інтерес Верховного Суду України зумовлений перш за все тими тенденціями в динаміці такого соціального явища, як злочинність неповнолітніх, що відслідковуються на основі статистичних даних і вивчення конкретних кримінальних справ. А ці дані невтішні. Щорічно кількість неповнолітніх, засуджених за вчинення злочинів, зростає: якщо в 1992 р. цей показник становив 11,6 тис. осіб, то в 2002 р. він зріс до 20,1 тис., тобто майже вдвічі. У 2003 р. він збільшився до 21,1 тис. осіб, і немає підстав сподіватися, що в 2004 р. настане якийсь перелом. Таким чином, на сьогоднішній день кожний десятий засуджений вчинив злочин у неповнолітньому віці.

Одночасно зростає і кількість неповнолітніх, котрі вчинили суспільно небезпечні діяння, однак їх до кримінальної відповідальності не притягнуто, а лише застосовано до них примусові заходи виховного характеру (у 2002 р. — 4,2 тис., у 2003 р. — 4,6 тис. осіб).

Зростання цих показників відбувається за рахунок збільшення кількості злочинів проти особи, корисливих та корисливо-насиленницьких злочинів, а також пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами та з обігом наркотичних засобів. Злочини, вчинювані неповнолітніми, стають немотивовано жорстокими, відзначаються малозначністю мотивів, цинізмом і бездушністю й усе частіше вчиняються у складі організованих груп. Злочинність неповнолітніх з кожним роком «молодає» — в 2003 р. кожний третій засуджений неповнолітній належав до вікової категорії 14—16 років, у той час як у 1992 р. цей показник становив 16,6 %.

Ці факти свідчать про те, що в суспільстві відбуваються певні процеси, які вкрай негативно впливають на формування молодого покоління. Економічні та

політичні потрясіння і кризи, розшарування та деморалізація суспільства, відкритість суспільства до не найкращих зразків чужих культур — ось фактори, що призвели до втрати (хочеться надіятися — тимчасової) багатьох традиційних засобів, за допомогою яких віками виховувалося молоде покоління. Постійне транслявання по телевізору сцен насильства, немотивованих і жорстоких вбивств не може виховати повагу до чужого життя і майна. Пропаганда культури сили, грошей, сексу руйнує уявлення про такі цінності, як доброта, порядність, чесність, патріотизм, навіть якщо вони були прищеплені сім'єю і школою. Пісня з використанням сленгу і вкрапленнями ненормативної лексики, книга, в якій романтизується вбивство або перебування у в'язниці, не можуть не заподіяти шкоди моральності підлітка.

Зростанню злочинності серед неповнолітніх сприяють високий рівень безбатьківства (у 2003 р. із числа засуджених майже половина виховувалась у неповних сім'ях) та «дитячого безробіття» (37 % на момент вчинення злочину не працювали і ніде не навчалися), бродяжництво підлітків, незадовільний стан з протидією наркоманії та алкоголізму серед них, недоліки в роботі органів освіти й охорони здоров'я, відсутність контролю за розвитком і спрямованістю підліткових субкультур тощо.

У суспільстві дедалі більше утверджується думка про те, що виправити становище за допомогою лише засобів кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників не можна. Потрібно створити систему ювенальної юстиції, яка б передбачала: комплексну взаємодію державних і недержавних установ та організацій з метою виявлення глибинних процесів у цій сфері, причин, що породжують злочинність серед неповнолітніх; адекватне реагування на них; запобігання вчиненню злочинів та їх профілактику; правовий вплив на неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння, та на осіб, котрі своїми діями сприяли антисоціальній поведінці підлітків; соціальну реабілітацію неповнолітніх правопорушників та адаптацію їх у суспільстві.

Необхідність створення в Україні системи ювенальної юстиції зумовлена й тим, що деякі положення чинного законодавства та традицій правозастосовної діяльності не повною мірою узгоджуються з окремими міжнародними договорами, згода на обов'язковість

яких надана Верховною Радою України, насамперед з Мінімальними стандартними правилами ООН щодо здійснення правосуддя у справах неповнолітніх 1985 р. («Пекінські правила») та Конвенцією ООН з прав дитини 1989 р.

Питання щодо створення в Україні ювенальної юстиції достатньо опрацьоване на теоретичному рівні вітчизняними науковцями і неодноразово обговорювалося юристами-практиками. Відбулося ряд науково-практичних конференцій та семінарів за участю відомих вчених і представників Верховного Суду України й інших судів, Міністерства юстиції України, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Всеукраїнського комітету захисту дітей, інших державних і недержавних установ та організацій, а також проведено «круглі столи» і тренінги. Значну підтримку у вивченні цього питання надають Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародний фонд «Відродження», Канадське агентство міжнародного розвитку (КАМР).

За загальними уявленнями, система ювенальної юстиції в Україні має включати ювенальні (спеціалізовані) суди, спеціальні органи профілактики, контролю і захисту, спеціалізовані органи досудового слідства, установи відбуття покарання, установи реабілітації та соціальної адаптації.

Ювенальний суд як базовий орган у системі ювенальної юстиції має не тільки з'ясовувати обставини злочину, а й аналізувати причини та умови, що сприяли асоціальної поведінці підлітка, вживати заходи до їх усунення, визначати ступінь антисоціальних установок і виходячи з нього застосовувати відповідні методи кримінально-правового впливу, контролювати діяльність інших органів, що належать до цієї системи. Мета діяльності такого суду — не покарання неповнолітнього, а вжиття щодо нього комплексу заходів, спрямованих на індивідуальне виховання, піклування, захист від негативного впливу оточення.

Однак ювенальна юстиція — не тільки комплекс заходів, а й політика держави, зорієнтована на виховання молоді в дусі поваги і любові до батьків, близьких, поваги до чужої праці та власності, виховання підлітка таким чином, щоб у нього не виникало бажання порушити закон, а у випадку, коли це сталося, існувала б реальна можливість виправлення, реабілітації, професійного навчання та працевлаштування у подальшому.

Очевидно, що створення системи ювенальної юстиції — справа не одного дня чи року. Для цього, крім волі законодавця та Уряду, потрібно вирішити складні питання фінансового, організаційного і кадрового забезпечення, а також подолати стереотипи у свідомості як звичайних громадян, так і відповідних фахівців.

Водночас уже нині є можливість здійснити певні кроки у напрямі утвердження в державі ювенальної юстиції. Перш за все, зважаючи на істотні особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх, відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону України «Про судоустрій України» необхідно завершити запровадження спеціалізації суддів із розгляду справ цієї категорії, забезпечити таких суддів необхідною методичною літературою, постійно провадити з ними заняття з метою

вдосконалення професійного рівня і набуття знань у галузі дитячої та юнацької психології.

Найближчим часом заплановано утворити в Україні 4—5 «модельних ювенальних судів», які б здійснювали судочинство з огляду на досвід тих країн, у яких такі суди створено раніше і мають певні традиції. До складу цих судів могли б увійти співробітники, обов'язком яких було б: досудовий аналіз даних про особу неповнолітнього правопорушника, з'ясування причин його асоціалізації, а також підготовка рекомендацій щодо можливих заходів кримінально-правового впливу з метою його реабілітації.

Уже зараз суди повинні активніше залучати громадськість до вирішення питань, що виникають при розгляді справ стосовно неповнолітніх та при виконанні вироків чи інших судових рішень щодо них, а також всіляко підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету до судового розгляду справи досягти примирення між неповнолітнім, котрий вчинив злочин, і потерпілим (надавати таким організаціям відповідну інформацію, а також підсудним та їхнім законним представникам — відомості про наявність у районі (місті) таких організацій, сприяти потерпілому та обвинуваченому при їх зверненні до цих організацій для вирішення конфлікту і примирення).

Досягнення за допомогою таких громадських організацій примирення між обвинуваченим (підсудним) та потерпілим, відшкодування останньому матеріальної і моральної шкоди можуть бути підставами для закриття справи або враховано як обставини, що пом'якшують покарання.

Великі сподівання Верховний Суд України пов'язує з науково-практичною конференцією, проведення якої заплановано на IV квартал цього року. До участі у ній запрошуються відомі вчені в галузі ювенальної юстиції, представники судової системи України, Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти, Міністерства внутрішніх справ, Державного департаменту з питань виконання покарань, Державного комітету у справах сім'ї та молоді, Державного центру соціальних служб для молоді, Всеукраїнського комітету захисту дітей, міжнародних експертів, допомога яких сприятиме у розробленні концепції ювенальної юстиції в Україні.

На конференції заплановано обговорити можливість розгляду досудовими інституціями правопорушень та злочинів, вчинених неповнолітніми вперше, і лише в разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину притягувати неповнолітнього до кримінальної відповідальності. Призначення неповнолітньому покарання у виді позбавлення волі має бути виключною мірою, яку можна застосовувати тільки тоді, коли він вчинив тяжкий або особливо тяжкий злочин.

Мета конференції полягатиме не лише у подальшому вивченні проблем становлення в Україні ювенальної юстиції, а й в обговоренні проекту Державної програми запровадження ювенальної юстиції в Україні, а також утворенні з представників зацікавлених відомств постійно діючої координаційної робочої групи, серед повноважень якої будуть моніторинг законодавства та напрацювання на найближчі роки проектів законодавчих актів стосовно ювенальної юстиції.

У Пленумі Верховного Суду України

Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх

Постанова
Пленуму Верховного Суду України
віг 16 квітня 2004 р. № 5

Вивчення судової практики у справах про злочини неповнолітніх показало, що суди при розгляді таких справ у цілому додержують вимог законодавства. Водночас трапляються й випадки неналежного виконання судами вимог закону щодо умов і порядку розгляду справ зазначеної категорії. Допускаються помилки при застосуванні закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх, які вчинили злочини, та призначенні їм покарання. Не в усіх справах належно з'ясовуються причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при розгляді справ про злочини неповнолітніх та усунення недоліків і помилок, які допускаються судами, Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є**:

1. Судам слід мати на увазі, що при розгляді справ про злочини неповнолітніх вони повинні дотримуватись визначених законом строків розгляду справ та неухильно забезпечувати виконання вимог матеріального і процесуального законів, якими врегульовано порядок, умови та підстави притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності і визначено гарантії їхніх прав та законних інтересів.

При провадженні у таких справах судам потрібно керуватись як загальними положеннями Кримінально-процесуального і Кримінального кодексів України (далі відповідно — КПК і КК), так і спеціальними нормами, які визначають попередній і судовий розгляд цих справ (гл. 36 КПК) та особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх (розд. XV Загальної частини КК).

Такі особливості судового розгляду, як участь законного представника підсудного (ст. 441 КПК) чи представників служби у справах неповнолітніх (ст. 442 КПК), порядок виклику підсудного (ст. 437 КПК), віддання його під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації дитячої установи (ст. 436 КПК), виділення справи про злочин неповнолітнього в окреме провадження (ст. 439 КПК), до осіб, які на час провадження у справі досягли повноліття, не застосовуються. Проте виходячи зі змісту статей 348, 384 КПК апеляційні чи касаційні скарги законного представника неповнолітнього засудженого, якому на час перевірки справи в суді апеляційної чи касаційної інстанції виповнилося 18 років, підлягають розгляду на загальних підставах.

2. Звернути увагу судів на те, що при розслідуванні і розгляді справ про злочини неповнолітніх останнім має бути реально забезпечено їхнє право на захист, оскільки істотне порушення такого права відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 370 КПК тягне скасування вироку. У зв'язку з цим при попередньому розгляді справи щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину у віці до 18 років, суддя згідно з п. 5 ч. 1 ст. 237 КПК повинен з'ясувати, чи не було порушено її право на захист, а також вжити передбачених законом заходів до його забезпечення під час судового розгляду справи.

Зокрема, слід пам'ятати, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 45 КПК участь захисника в кримінальних справах щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину у віці до 18 років, є обов'язковою, незалежно від того, чи досягли вони повноліття на час провадження у справі. Це положення поширюється й на випадки, коли особа обвинувачується у злочинах, одні з яких вчинені нею до, а інші — після досягнення 18 років.

Згідно зі ст. 53 КПК посадова особа, у провадженні якої перебуває справа, обов'язково повинна роз'яснити зазначене право неповнолітньому та його законному представнику відразу ж після того, як перший набув статусу підозрюваного чи обвинуваченого, і вжити передбачених ст. 47 КПК заходів до забезпечення участі захисника у справі.

Здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим самим захисником не допускається.

Встановивши при попередньому розгляді справи, що мало місце порушення права на захист і що без його усунення справа не може бути призначена до судового розгляду, суддя згідно з ч. 1 ст. 246 КПК повинен повернути справу на додаткове розслідування.

У разі, коли право на захист було порушено при вчиненні окремих процесуальних дій, тобто за відсутності підстав для повернення справи на додаткове розслідування, суд не вправі використовувати відповідні протоколи як джерела доказів на обґрунтування висновків про винність неповнолітнього у вчиненні злочину.

При вирішенні питання про допуск до участі у справах зазначеної категорії як захисників близьких родичів неповнолітнього обвинуваченого, підсудного, його опікунів або піклувальників судам слід врахову-

вати, що ці особи можуть здійснювати захист лише одночасно із захисником, який займається цією діяльністю на професійній основі (ч. 4 ст. 44 КПК).

3. Під час попереднього розгляду справи про злочин, вчинений неповнолітнім, суддя повинен з'ясувати, чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу (п. 4 ч. 1 ст. 237 КПК).

Особливо виважено треба підходити до обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. При цьому необхідно враховувати, що відповідно до ст. 434 КПК такий запобіжний захід може застосовуватися лише у виняткових випадках, коли це зумовлено тяжкістю злочину, у вчиненні якого обвинувачується неповнолітній, за наявності підстав та в порядку, передбачених статтями 148, 150, 155 КПК, а також якщо є підстави вважати, що менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання обвинуваченим, підсудним процесуальних обов'язків, які випливають із ч. 2 ст. 148 КПК, і його належної поведінки.

Приймаючи рішення з цього питання, суд має дослідити обставини, які відповідно до ст. 150 КПК враховуються при обранні запобіжного заходу, — стан здоров'я неповнолітнього, його сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінку під час провадження в цій або іншій кримінальній справі, наявність факторів, обставин чи визнання ним моральних цінностей, які дозволяють прогнозувати його поведінку. Зазначені обставини можуть з'ясуватися шляхом опитування батьків, опікунів, піклувальників, представників адміністрації за місцем роботи чи навчання неповнолітнього тощо.

Виходячи з конкретних обставин справи і тяжкості злочину та з урахуванням особи неповнолітнього, умов його життя і виховання, стосунків із батьками, а також даних про здатність батьків (або одного з них), опікунів, піклувальників забезпечити належний контроль за поведінкою неповнолітнього суд на підставі ст. 436 КПК може передати неповнолітнього під їхній нагляд, а осіб, які виховуються в дитячих установах, — під нагляд адміністрації цих установ.

4. Суди зобов'язані дотримувати вимог статей 441—443 КПК щодо обов'язкового повідомлення про час і місце розгляду справи законних представників неповнолітнього підсудного, службу та міліцію у справах неповнолітніх, підприємство, установу чи організацію, в яких він навчався або працював. Невиконання цих вимог закону є порушенням права на захист неповнолітнього підсудного і може бути підставою для скасування вироку.

У разі потреби суд вправі про час і місце розгляду справи неповнолітнього підсудного повідомити й інші організації (ст. 443 КПК).

Відповідно до п. 10 ст. 32 КПК як законні представники до участі у справі допускаються батьки, опікуни, піклувальники або представники тих установ і організацій, під опікою чи опікуванням яких перебуває неповнолітній. Суд вправі допустити до участі

в судовому засіданні як законних представників як одного, так і обох батьків неповнолітнього підсудного.

Якщо у підсудного немає батьків, опікунів і піклувальників, суд повинен викликати як законного представника неповнолітнього представника органу опіки і піклування. Ці особи можуть залучатися як законні представники неповнолітнього й у випадках, коли участь у справі батьків неповнолітнього може завдати шкоди його інтересам.

5. При розгляді справи про злочин неповнолітнього крім обставин, зазначених у ст. 64 КПК, з'ясовуються: його вік; стан здоров'я та загального розвитку; характеристика (ставлення до навчання, праці, поведінка в побуті тощо); умови життя і виховання (дані про сім'ю, побутове оточення); обставини, що негативно впливали на його виховання; вплив дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність (ст. 433 КПК), а також його ставлення до вчиненого діяння.

З метою з'ясування зазначених обставин судам належить використовувати положення статей 441—443 КПК про допит як свідків законних представників неповнолітніх, представників служби та міліції у справах неповнолітніх, представників підприємств, установ чи організацій, в яких навчався або працював неповнолітній, та інших організацій.

Встановивши під час судового розгляду справи, що органи досудового слідства належним чином не виконали вимог ст. 433 КПК щодо обов'язку повно і всебічно з'ясувати перелічені в цій статті обставини, суд залежно від конкретних обставин справи своєю постановою (ухвалою) повертає справу на додаткове розслідування (ст. 281 КПК) або відповідно до ст. 23² КПК реагує на такий факт окремою постановою (ухвалою).

Обставини, передбачені ст. 433 КПК, з'ясовуються й за умови, що на час провадження досудового слідства чи судового розгляду справи особа, яка вчинила злочин у неповнолітньому віці, досягла повноліття.

6. Вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження, — за паспортом чи свідоцтвом про народження. В разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо.

За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою (п. 5 ст. 76 КПК). У цьому випадку днем народження вважається останній день того року, який названий експертом. При визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років суд приймає рішення виходячи із встановленого експертом мінімального віку.

7. За наявності даних, що свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, відповідно до статей 76 і 433 КПК має бути призначена судова психолого-психіатрична або педагогічно-психолого-психіатрична експертиза для вирішення питання про наявність чи відсутність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, про ступінь такого відставання, встанов-

лення стану його загального розвитку з метою з'ясувати питання про те, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними. Відповідна експертиза призначається за участю спеціалістів у галузі дитячої та юнацької психології (психолога, педагога) і психіатрії.

8. Зважаючи на інтелектуальні, психологічні та інші особливості неповнолітніх, суди при розгляді справ щодо них повинні виважено підходити до вирішення питання про обсяг доказів, які підлягають дослідженню в судовому засіданні, і застосовувати правила ч. 3 ст. 299 КПК, тільки переконавшись у тому, що підсудний правильно розуміє зміст фактичних обставин, які не оспорожуються, за відсутності сумнівів щодо добровільності й істинності його позиції, а також за умови, що він усвідомлює неможливість у подальшому оспорити ці фактичні обставини в апеляційному порядку. Пояснення підсудного із зазначеного питання мають бути зафіксовані в протоколі судового засідання.

Звернути увагу судів на те, що докази стосовно обставин, визначених у ст. 433 КПК, та інших даних про особу підсудного мають досліджуватися незалежно від того, чи оспорожуються ці обставини.

9. Виходячи із положень ст. 438 КПК у випадках, коли підсудний не досяг 16 років або якщо його визнано розумово відсталим, суд за своїм розсудом або за клопотанням учасників процесу може провадити допит такого неповнолітнього в присутності педагога чи лікаря, які вправі ставити підсудному запитання і висловлювати свої зауваження.

10. Звернути увагу судів на те, що вони при призначенні покарання неповнолітнім повинні суворо дотримуватися принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання, маючи на увазі, що метою покарання такого засудженого є його виправлення, виховання та соціальна реабілітація.

Неповнолітній вік особи, яка вчинила злочин, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КК є обставиною, яка пом'якшує покарання. Вона обов'язково має враховуватися при призначенні покарання — незалежно від того, чи досяг підсудний на час розгляду справи повноліття. Залежно від конкретних обставин справи суди повинні враховувати як такі, що пом'якшують покарання, й інші обставини, перелічені в ч. 1 вказаної статті, а також обставини, хоча й не зазначені у законі, але які знижують ступінь суспільної небезпечності злочину чи особи (наприклад, втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність іншою особою, примирення з потерпілим тощо).

При призначенні неповнолітньому покарання крім передбачених у статтях 65—67 КК обставин суди відповідно до ч. 1 ст. 103 КК мають враховувати також умови його життя та виховання, вплив на нього дорослих, рівень розвитку й інші особливості його особи.

Висновки суду про наявність чи відсутність обставин, які пом'якшують покарання неповнолітнього, мають бути вмотивовані у вироку.

11. Згідно зі ст. 98 КК до неповнолітніх як основні покарання можуть бути застосовані лише штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові — штраф і позбавлен-

ня права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Застосування до осіб, які на час постановлення вироку не досягли шістнадцятирічного віку, таких покарань, як громадські та виправні роботи, а також арешту законом не передбачено.

Перелік видів покарань, визначений у ст. 98 КК, є вичерпним. Інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли повноліття. Визначаючи розмір покарання таким особам, суд має виходити з відповідних положень статей 99—102 КК.

12. Судам слід мати на увазі, що згідно зі ст. 99 КК штраф застосовується лише до тих неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення. З урахуванням цього суди повинні досліджувати докази щодо наявності у неповнолітнього достатнього для сплати штрафу доходу, коштів або майна та наводити у вироку відповідні мотиви прийнятого рішення.

Суд визначає розмір штрафу неповнолітньому в межах від 30 (ч. 2 ст. 53 КК) до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 99 КК).

13. Громадські роботи згідно з ч. 1 ст. 100 КК призначаються неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від 30 до 120 годин (не більше ніж дві години на день) і полягають у виконанні ним у вільний від навчання чи основної роботи час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

14. Виправні роботи відповідно до ч. 2 ст. 100 КК призначаються неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, які мають постійну чи тимчасову роботу, на строк від двох місяців до одного року за місцем роботи. Суд у вироку визначає розмір відрахувань у дохід держави із заробітку неповнолітнього засудженого в межах 5—10 %.

15. Арешт застосовується до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років, на строк від 15 до 45 діб (ст. 101 КК).

16. Позбавлення волі на певний строк є найсуворішим покаранням, що може бути призначене особам, яким на момент вчинення злочину не виповнилося 18 років. Це покарання має застосовуватися до таких осіб тільки тоді, коли у суду є переконання, що застосування більш м'якого покарання не сприятиме виправленню засудженого. Висновок суду про необхідність застосування до неповнолітнього позбавлення волі, якщо санкцією статті, за якою він засуджується, передбачені й інші види покарань, повинен бути мотивованим у вироку.

Судам треба мати на увазі, що ст. 102 КК встановлено ряд особливостей призначення неповнолітнім покарання у виді позбавлення волі. За вчинення вперше злочину невеликої тяжкості позбавлення волі до неповнолітнього не застосовується; за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості таке покарання не може перевищувати двох років; за злочин середньої тяжкості — чотирьох років; за тяжкий злочин — семи років; за особливо тяжкий — 10 років; за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням людини життя, — 15 років. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або ви-

років остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати 15 років (ч. 2 ст. 103 КК).

Відповідно до ст. 64 КК довічне позбавлення волі до особи, котра вчинила злочин у віці до 18 років, не застосовується.

17. Звільнення неповнолітніх від покарання з випробуванням застосовується на тих же підставах, що й дорослих (статті 75—78 КК), з урахуванням особливостей, визначених у ст. 104 КК. Таке звільнення допускається лише в разі засудження неповнолітнього до позбавлення волі (ч. 2 ст. 104 КК).

Тривалість іспитового строку встановлюється в межах від одного до двох років (ч. 3 ст. 104 КК) з урахуванням визначеного судом строку позбавлення волі, а також даних про особу засудженого й інших обставин справи.

Звільняючи неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням, суди в кожній справі мають обговорювати питання про покладення на засудженого обов'язків, передбачених ч. 1 ст. 76 КК, маючи при цьому на увазі, що їх перелік є вичерпним.

Відповідно до ч. 4 ст. 104 КК у разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання, обов'язок наглядати за засудженим та провадити з ним виховну роботу. У зв'язку з цим при розгляді справ зазначеної категорії суди мають з'ясовувати, чи є серед осіб, які можуть позитивно впливати на засудженого (батьки, близькі родичі, вчителі, співробітники тощо), такі, що бажають здійснювати нагляд і виховну роботу. За змістом закону названий обов'язок може бути покладено й на декількох осіб.

Засудженим та їхнім законним представникам мають бути роз'яснені правові наслідки застосування положень статей 75, 76, 104 КК, що записується в протоколі судового засідання.

18. Якщо санкцією закону, за яким засуджується неповнолітній, передбачено лише такі види покарань, які з огляду на вік підсудного чи його стан не можуть до нього застосовуватися, суд звільняє його від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, або відповідно до ст. 7 КПК закриває справу і звільняє його від кримінальної відповідальності, або постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від покарання.

19. Вирішуючи питання про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру, суди мають виходити з вимог статей 97 і 105 КК, статей 9 і 447 КПК, а також враховувати відповідні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, які містяться в його постанові від 31 травня 2002 р. № 6 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

20. При вирішенні питань про відшкодування збитків, заподіяних злочинними діями неповнолітніх, вчиненими до 1 січня 2004 р., суди повинні керуватися відповідними положеннями Цивільного кодексу (далі — ЦК) УРСР, а після 1 січня 2004 р. — чинного ЦК України.

При цьому треба мати на увазі, що згідно зі статтями 446 і 447 ЦК УРСР за шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг п'ятнадцятирічного віку, відповідають його батьки (усиновителі) чи опікуни, якщо не доведуть, що шкода сталася не з їхньої вини. Неповнолітній віком від 15 до 18 років відповідає за заподіяну ним шкоду на загальних підставах. Лише в разі, коли у нього немає на праві власності майна або заробітку, достатнього для відшкодування заподіяної ним шкоди, вона повністю або у відповідній частині відшкодовується його батьками (усиновителями) чи піклувальниками.

Відповідно до ст. 1179 ЦК України неповнолітній у віці від 14 до 18 років відповідає за завдану ним шкоду на загальних підставах; лише в разі відсутності у нього майна, достатнього для відшкодування завданої шкоди, остання відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі його батьками (усиновлювачами), піклувальником чи закладом, який за законом здійснює функції піклувальника, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з їхньої вини.

В таких випадках зазначені особи можуть визнаватися цивільними відповідачами.

Шкода, завдана спільними діями кількох неповнолітніх осіб, відшкодовується ними у частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду (ст. 1182 ЦК).

На правовідносини, які виникають у зв'язку із заподіянням моральної шкоди злочинними діями неповнолітніх, поширюються загальні правила цивільного законодавства України.

У разі повного відшкодування неповнолітнім завданої шкоди і примирення з потерпілим суди мають обговорювати питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК або враховувати цю обставину як таку, що пом'якшує покарання.

21. Суди повинні активніше залучати громадськість до вирішення питань, які виникають при розгляді справ стосовно неповнолітніх та при виконанні вироків чи інших судових рішень щодо них.

Рекомендувати судам всіляко підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету до судового розгляду справи досягнути примирення між неповнолітнім, котрий вчинив злочин, і потерпілим, — надавати таким організаціям відповідну інформацію, інформувати підсудних та їхніх законних представників про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати можливість потерпілому і обвинуваченому звертатися до цих організацій для вирішення конфлікту та досягнення примирення.

Досягнення за допомогою таких громадських організацій примирення між потерпілим і обвинуваченим (підсудним), відшкодування потерпілому матеріальної та моральної шкоди можуть бути підставами для закриття справи або враховані як обставини, що пом'якшують покарання.

22. Звернути увагу судів на те, що вони в кожній справі про злочини неповнолітніх мають з'ясовувати причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, і за наявності до того підстав відповідно до статей 23, 23²,

433 КПК реагувати на них окремими постановами (ухвалами). Такі рішення суд постановляє і в разі виявлення порушень прав громадян чи порушень закону при провадженні досудового слідства або при розгляді справи судом нижчої ланки.

23. Зважаючи на істотні особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх, рекомендувати головам місцевих та апеляційних судів відповідно до ч. 3 ст. 19 Закону «Про судоустрій України» запроваджувати спеціалізацію суддів із розгляду справ цієї категорії, а також забезпечувати таких суддів необхідною методичною літературою, провадити з ними постійні заняття з метою вдосконалення професійного рівня і набуття знань у галузі дитячої та юнацької психології.

24. Судам необхідно систематично вивчати та узагальнювати практику розгляду справ про злочини неповнолітніх і за наявності до того підстав інформувати відповідні організації чи посадових осіб з метою вжиття заходів до попередження злочинності неповнолітніх і усунення причин та умов, що її породжують.

25. Визнати такою, що втратила чинність, постановою Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1981 р. № 5 (зі змінами, внесеними постановами від 12 жовтня 1989 р. № 10, від 4 червня 1993 р. № 3, від 13 січня 1995 р. № 3 та від 3 грудня 1997 р. № 12) «Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність».

Про призначення заступника голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 16 квітня 2004 р. № 3*

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України і рекомендацію Президії Верховного Суду України про призначення судді Короткевича М.Є. на посаду заступника голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, обговоривши його кандидатуру та заслухавши повідомлення голови лічильної комісії про результати таємного

голосування, керуючись ч. 5 ст. 53, п. 1 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій України», Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є:**

Призначити заступником голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України суддю Верховного Суду України Короткевича Миколу Євгеновича строком на п'ять років.

Про обрання суддів до складу Президії Верховного Суду України

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 16 квітня 2004 р. № 4*

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про обрання суддів до складу Президії Верховного Суду України, які не входять до неї за посадою, та повідомлення голови лічильної комісії про результати таємного голосування, керуючись ч. 2 ст. 54 та п. 3 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій України», Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є:**

1. Постанову Пленуму Верховного Суду України від 10 червня 2002 р. № 8 «Про визначення кількісного складу суддів Президії Верховного Суду України» змінити. Визначити, що у складі Президії Верховного Суду України кількість суддів Верховного Суду України, які не входять до неї за посадою, має становити дев'ять осіб, а саме:

- від Судової палати у кримінальних справах — п'ять суддів;
- від Судової палати у цивільних справах — два судді;
- від Судової палати у господарських справах — один суддя;
- від Військової судової колегії — один суддя.

2. Обрати до складу Президії Верховного Суду України строком на п'ять років суддів Верховного Суду України, які не входять до неї за посадою:

- від Судової палати у цивільних справах — Кривенка Віктора Васильовича та Панталієнка Петра Васильовича;
- від Судової палати у кримінальних справах — Косарева Валентина Івановича.

У Президії Верховного Суду України та у Раді суддів України

Про підсумки роботи Державної судової адміністрації України в 2003 р. та пріоритетні напрями організаційного забезпечення діяльності судів у поточному році

*Постанова спільного розширеного засідання
Президії Верховного Суду України, Ради суддів України
та колегії Державної судової адміністрації України від 20 лютого 2004 р. № 1*

Заслухавши доповіді учасників спільного розширеного засідання Президії Верховного Суду України, Ради суддів України та колегії Державної судової адміністрації України, відзначаємо таке.

Видатки, заплановані Державним бюджетом на 2003 р., не лише профінансовані на 100 %, а й збільшені додатково протягом року на 61 млн. грн. Як наслідок, обсяг фінансування судів загальної юрисдикції та установ судової системи склав 405 млн. грн.

Для задоволення потреб судів передано частину приміщень Акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна» (далі — АК АПБ «Україна») загальною вартістю 90 млн. 706 тис. грн. Це дозволило поліпшити умови роботи більш ніж 60 місцевих та апеляційних судів, а також розмістити в нових приміщеннях 7 судів, які розташовувалися в аварійних будівлях. Крім зазначеного за рахунок бюджетних асигнувань Державною судовою адміністрацією України придбано 12 нових приміщень для апеляційного та 11 місцевих судів. Ще 23 приміщення судів відремонтовано.

Для забезпечення санаторно-курортного лікування суддів і працівників апаратів судів до сфери управління Державної судової адміністрації України передано два санаторії — у м. Євпаторії та смт Шкло Львівської області, загальною вартістю 68 млн. 643 тис. грн.

Загалом видатки Державного бюджету на потреби судів загальної юрисдикції та установ судової системи в 2003 р. склали 564 млн. грн., що на 49 % більше, ніж у 2002 р.

Важливим кроком у створенні Єдиної комп'ютерної мережі судів України стали поставка в кожен суд двох комп'ютерів із встановленою інформаційно-правовою системою «ЛІГА-Закон» і підключення всіх судів до електронної пошти. Профінансовано індивідуальне пошиття мантії для всіх суддів, яке планується завершити до кінця I кварталу 2004 р. Здійснено закупівлю понад 50 томів правової літератури для кожного судді, що дозволить сформувати бібліотеки в кожному суді відповідно до вимог Закону України «Про судову систему України».

Значну роботу проведено і в напрямі кадрового забезпечення судів.

У 2003 р., незважаючи на відсутність власних приміщень та мізерне фінансування, розпочала роботу Академія суддів України.

Переломним рік став і у ставленні до формування видатків на утримання судів у Державному бюджеті України на 2004 р. Розроблено та за погодженням з Радою суддів України затверджено Єдині нормативи фінансового забезпечення судів загальної юрисдикції. На їх основі розраховано бюджетні запити судів. Унаслідок цього в 2004 р. фінансування судів збільшилося порівняно з 2003 р. на 144 млн. грн. (+36 %). Робота з підготовки та супроводу бюджетного запиту на фінансування судів загальної юрисдикції в 2004 р. заслуговує на схвалення. Весь комплекс робіт, пов'язаний з прогнозуванням розвитку судової системи та аналітичним забезпеченням статей фінансування, виконано в строк і забезпечено кваліфікованим супроводом на всіх етапах бюджетного проектування. Досягнуто значних зрушень у розумінні потреб судів Міністерством фінансів України та народними депутатами України.

Водночас залишається невирішеним ряд важливих питань, що перешкоджають нормальному функціонуванню судової системи.

Під час виконання Державного бюджету 2003 р. істотною проблемою було використання в повному обсязі спрямованих на місця бюджетних асигнувань. Основними причинами неповного використання коштів бюджету стали негнучкий порядок перерозподілу фінансування в межах бюджетної класифікації, несвоєчасне проведення аналізу виконання кошторисів головними бухгалтерами, відсутність належного контролю за використанням бюджетних коштів з боку голів судів та начальників територіальних управлінь державної судової адміністрації.

Під час підготовки бюджетних запитів на 2004 р. значна кількість розпорядників бюджетних коштів підійшла до виконання завдання не сумлінно, вказавши недо-

стовірні дані, що викликало значні труднощі в розписі видатків Державного бюджету на 2004 р. Такий підхід може призвести до повторного неефективного використання коштів.

Незважаючи на низку безумовно позитивних зрушень у фінансуванні потреб судової влади, залишається невирішеним ряд проблем. Так, зокрема, розміри видатків на утримання органів та установ судової системи в 2004 р., попри їх істотне збільшення порівняно з 2003 р., задовольняють потреби судів лише на 50 %. У багатьох судах відсутня необхідна кількість оргтехніки, не вистачає коштів на відрядження, папір, канцелярське приладдя, оплату участі в розгляді справ свідків і потерпілих.

Без фінансування залишена Академія суддів України.

Не враховані в Державному бюджеті на 2004 р. і потреби органів суддівського самоврядування та кваліфікаційних комісій. Вони фактично продовжують здійснювати свою роботу на громадських засадах. Не утворені секретаріати цих органів. У зв'язку з цим робота з розгляду скарг та звернень громадян проводиться на низькому рівні.

Ще досить значна частина приміщень судів не відповідає вимогам здійснення судочинства. В багатьох регіонах під час передачі судам приміщень АК АПБ «Україна» органи (установи), які отримали їх в оперативне управління, виявили формалізм і небажання розуміти специфіку роботи судів. Унаслідок цього судам були передані коридори, підвали, операційні зали та інші не придатні для здійснення правосуддя приміщення.

Невирішеним залишилося питання щодо належного рівня безпеки суддів та охорони приміщень судів. Вибух, що стався 9 лютого 2004 р. в Дарницькому районному суді м. Києва, продемонстрував повну незахищеність суддів і незадовільне забезпечення судовою міліцією охорони приміщень судів. З огляду на це виключно важливість має термінове вжиття Державною судовою адміністрацією України заходів до забезпечення охорони приміщень судів та безпеки суддів. У цьому контексті неефективною ви-

явилася й система страхування суддів, яка вочевидь потребує реформування.

Недонарахування заробітної плати і компенсаційних виплат за нереалізовані соціальні гарантії стало причиною звернення суддів з позовами до суду. Невиконання ухвалених судових рішень у справах цієї категорії змусило суддів апеляційних судів Донецької та Полтавської областей звернутися за захистом своїх порушених прав до Європейського суду з прав людини, що, безумовно, компрометує Україну як державу. Основною причиною таких позовів є неоднозначність тлумачення нормативних актів, що визначають порядок та розміри заробітної плати суддів.

Актуальною залишається проблема повної фінансової незабезпеченості указів Президента України № 584/1995 та № 220/2002 щодо встановлення надбавок суддям за виконання особливо важливої роботи, її інтенсивність і складність. Необхідно констатувати, що ці укази не виконуються.

Неповне врахування Міністерством фінансів України бюджетних потреб судів призвело до того, що в 2004 р. розмір заробітної плати суддів зменшився порівняно з IV кварталом 2003 р. Через відсутність коштів стало неможливим виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 січня 2004 р. № 22 щодо компенсаційних виплат суддям у зв'язку із втратами, пов'язаними зі сплатою податку на доходи фізичних осіб.

Низький рівень видатків Державного бюджету на оплату праці негативно позначається на якості формування суддівського корпусу та заповненні вакантних посад працівників апаратів судів.

Враховуючи результати аналізу роботи з організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції в 2003 р. та зважаючи на гостроту проблем, що не лише негативно впливають на стан здійснення судочинства, а й гальмують перебіг реформування судової системи в Україні, Президія Верховного Суду України, Рада суддів України та колегія Державної судової адміністрації України **п о с т а н о в л я ю т ь**:

1. Визнати роботу Державної судової адміністрації України в 2003 р. такою, що відповідає інтересам судової гілки державної влади і спрямовується на поліпшення організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції та органів суддівського самоврядування.

2. Головам апеляційних та місцевих судів, начальникам територіальних управлінь державної судової адміністрації вжити заходів до своєчасного розроблення погодження і затвердження проектів кошторисів судів загальної юрисдикції та направлення їх Державній судовій адміністрації України до 1 квітня 2004 р.

3. Визнати обсяги фінансування фонду оплати праці суддів, що передбачені Законом України «Про Державний бюджет України на 2004 рік», недостатніми і такими, що призводять до зменшення розміру заробітної плати суддів порівняно з IV кварталом 2003 р.

Схвалити звернення Ради суддів України до Президента України та Кабінету

Міністрів України з приводу недостатності видатків Державного бюджету України на виплату заробітної плати суддям та працівникам апарату судів.

4. Підтримати пропозиції Державної судової адміністрації України щодо спрямування коштів, запланованих у Державному бюджеті України на 2004 р. для фінансування Касаційного суду України, на збільшення фонду оплати праці суддів апеляційних судів у I півріччі 2004 р., а також щодо ініціювання внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» у частині збільшення обсягів видатків на фонд оплати праці суддів.

5. Схвалити звернення Ради суддів України до Кабінету Міністрів України про необхідність погашення заборгованості із заробітної плати та інших соціальних виплат у порядку виконання судових рішень.

6. Звернути увагу голів апеляційних судів Автономної Республіки Крим та Донецької області, апеляційних господарських судів Львівської області та м. Києва, Військового апеляційного суду Південного регіону і місцевих господарських судів Дніпропетровської та Львівської областей на неналежне виконання ними службових обов'язків, що полягає в неефективному використанні бюджетних коштів у 2003 р., внаслідок чого мало місце повернення значних сум видатків до бюджету.

7. Рекомендувати Голові Державної судової адміністрації України здійснити перевірку на відповідність займаній посаді начальників територіальних управлінь державної судової адміністрації у Волинській, Київській, Миколаївській, Тернопільській та Черкаській областях у зв'язку з неналежним виконанням ними своїх посадових обов'язків, що полягає у відсутності контролю за ефективним використанням бюджетних коштів.

8. Визнати розподіл викуплених приміщень АК АПБ «Україна», здійснений відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2003 р. № 599-р «Про використання викупленого майна Акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна», як такий, що здійснений без урахування принципу пріоритетності в забезпеченні належними приміщеннями судів і дотримання вимог Постанови Верховної Ради України від 24 лютого 1994 р. № 4019-XII «Про забезпечення діяльності судів» та Розпорядження Президента України від 27 липня 1996 р. № 208/96-рп «Про забезпечення судів приміщеннями».

9. Схвалити звернення Ради суддів України до Президента України про необхідність надати доручення Кабінету Міністрів України переглянути розпорядження від 13 жовтня 2003 р. № 599-р «Про використання викупленого майна Акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна» з метою максимально можливого задоволення потреб судів, що перебувають у непристосованих для здійснення судочинства приміщеннях.

10. Державній судовій адміністрації України та територіальним управлінням державної судової адміністрації забезпечи-

ти подальше виконання регіональних програм організаційного забезпечення діяльності судів, прийнятих на виконання Указу Президента України від 18 лютого 2002 р. № 143/2002 «Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян», вжити вичерпних заходів, спрямованих на забезпечення судів належними приміщеннями, шляхом максимального використання з цієї метою наявних приміщень державної або комунальної форм власності.

11. Визнати події, пов'язані з вибухом у приміщенні Дарницького районного суду м. Києва 9 лютого 2004 р., наслідком незадовільного забезпечення судовою міліцією охорони приміщень судів, а також життя та здоров'я суддів. У зв'язку з цим схвалити звернення до Президента України про ухилення правоохоронних органів від виконання його доручень щодо забезпечення безпеки суддів навіть після надзвичайних подій, мотивуючи це недостатністю коштів, передбачених Державним бюджетом України на 2004 р.

12. Державній судовій адміністрації України спільно з Верховним Судом України та за участю Генеральної прокуратури України. Міністерства внутрішніх справ України. Служби безпеки України:

а) проаналізувати починаючи з 2000 р. всі факти злочинних посягань на життя і здоров'я суддів, членів їхніх сімей та майно, зокрема:

— кількість та види зазначених протиправних посягань, що мали місце;

— кількість порушених у зв'язку з цим кримінальних справ;

— кількість таких справ, переданих до суду після закінчення досудового слідства;

— підстави закриття та зупинення провадження у зазначених кримінальних справах;

б) внести на розгляд Ради суддів України:

— конкретні пропозиції щодо підвищення рівня безпеки суддів;

— пам'ятку судді щодо його дій під час виникнення надзвичайних ситуацій.

13. Підтримати пропозицію Голови Верховного Суду України та Голови Державної судової адміністрації України щодо підпорядкування спеціального підрозділу судової міліції «Грифон» Державній судовій адміністрації України для забезпечення встановленого порядку діяльності судів. Просити Кабінет Міністрів України вжити виключних заходів до забезпечення належної безпеки суддів і охорони судів та запровадити проведення міжвідомчих нарад з питань безпеки функціонування судової системи України.

14. Державній судовій адміністрації України спільно з Радою військових судів України з огляду на реформування Збройних Сил України, у зв'язку з чим передбачено їх значне скорочення, а також із метою оптимізації роботи військових судів проаналізувати стан організації їхньої роботи і внести на розгляд Ради суддів України пропозиції щодо доцільності перегляду мережі цих судів та їх штатної чисельності.

15. Визнати пріоритетною діяльність органів суддівського самоврядування у сприянні створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення функціонування судів і роботи суддів, утвердженню незалежності суду, забезпеченню захисту суддів від втручання в їх професійну діяльність, а також підвищенню рівня роботи з кадрами в системі судів загальної юрисдикції.

15.1. Підвищити вимогливість до голів судів за стан справ у судах з метою забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади, посилення контролю за організацією роботи місцевих судів.

15.2. Здійснювати перевірки організації роботи судів.

15.3. Систематично заслуховувати звіти голів судів про організацію роботи суду, додержання строків розгляду справ, підвищення рівня кваліфікації суддів та працівників апаратів судів, а також вживати заходів до посилення персональної відповідальності голів судів за неналежне здійснення керівництва організацією роботи суду.

16. Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, кваліфікаційним комісіям суддів апеляційних округів:

16.1. Підвищити вимоги до рівня підготовки кандидатів у професійні судді, їхніх ділових та особистих якостей;

16.2. Виключити факти надання рекомендацій особам, які не мають достатніх професійних знань, стажу правової роботи, відповідних моральних якостей для роботи на посаді судді;

16.3. Під час проведення кваліфікаційного атестування суддів звертати увагу на якість і оперативність здійснення суддею правосуддя, наявність недоліків у його роботі та здатність судді до їх усунення;

16.4. Зазначити про наявність недоліків у роботі судді у відповідних рішеннях та висновках і здійснювати контроль за їх фактичним усуненням;

16.5. Зобов'язати голів кваліфікаційних комісій суддів апеляційних округів ознайомитися з аналітичною довідкою про стан їх роботи в 2003 р. та вжити необхідних заходів до усунення наявних недоліків і підвищення рівня ефективності діяльності кваліфікаційних комісій. Про вжиті заходи

поінформувати до 1 квітня 2004 р. Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України;

16.6. Рекомендувати кваліфікаційним комісіям суддів апеляційних округів підвищити вимогливість до ділових і моральних якостей кандидатів на посади суддів. З метою підвищення авторитету судової влади вживати суворих заходів до суддів, які грубо порушують закон, допускають тяганину або своєю поведінкою компрометують звання судді.

17. Державній судовій адміністрації України:

17.1. Розробити й за погодженням із Радою суддів України затвердити систему кваліфікаційних тестів для перевірки професійної підготовки кандидатів на посаду суддів та порядок їх застосування;

17.2. Розробити та за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України затвердити Порядок проведення психофізіологічного тестування кандидатів на посаду судді;

17.3. Розробити спільно з Академією правових наук України програму безперервного навчання суддів, вперше призначених на посаду Президентом України, після чого погодити її з Радою суддів України;

17.4. Невідкладно створити окремі структурні підрозділи із забезпечення діяльності органів суддівського самоврядування та кваліфікаційних комісій суддів усіх рівнів відповідно до вимог Закону України «Про судоустрій України» та з урахуванням звернень Голови Верховного Суду України (листи від 27 січня 2004 р. № 4/160 та 4/161) для належного функціонування Ради суддів України, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, рад суддів та кваліфікаційних комісій регіонів;

17.5. Запровадити автоматизовану систему обліку матеріалів адміністративних справ про порушення Правил дорожнього руху з метою підвищення ефективності розгляду справ цієї категорії;

17.6. Проаналізувати за участю НАСК «Оранта» практику здійснення страхових виплат відповідно до Закону України «Про статус суддів» та розробити й подати на затвердження Раді суддів України єдині критерії визначення страхового випадку;

17.7. Розглянути доцільність існування накопичувальної системи страхування та підготувати пропозиції щодо порядку страхування суддів на ризиковій основі;

17.8. З метою забезпечення прозорості бюджетного процесу та повноти відображення фінансових потреб судової системи здійснювати формування бюджету на 2005 р. та наступні роки на основі структурованих показників видатків судів, що відобразатимуть окремі статті витрат відповідно до вимог законів України «Про судоустрій України» та «Про статус суддів» (додаток 1 *).

18. Раді суддів України та радам суддів судів загальної юрисдикції:

18.1. Постійно створювати найсприятливіші умови для забезпечення діяльності судів.

18.2. Вживати в межах наданих їм повноважень заходів до вдосконалення підготовки кадрів, підвищення кваліфікації суддів, надання їм методичної допомоги;

18.3. Не залишати без реагування спроби обмеження незалежності судів.

19. Головам апеляційних та місцевих судів, начальникам територіальних управлінь державної судової адміністрації звернути увагу на виключно важливість завершення першого етапу створення Єдиної комп'ютерної мережі судів України з метою забезпечення повного обліку проходження судових справ, спрощення формування статистичних звітів та налагодження оперативного інформаційного обміну між судами й установами судової системи.

20. Схвалити діяльність Державної судової адміністрації України зі створення мережі модельних судів.

21. Копії постанови направити для виконання:

— Вищій кваліфікаційній комісії суддів України та кваліфікаційним комісіям суддів апеляційних округів;

— радам суддів судів загальної юрисдикції;

— головам апеляційних судів загальної юрисдикції;

— начальникам територіальних управлінь державної судової адміністрації.

* Не наводиться.

Незабаром вийде друком офіційне видання Верховного Суду України

**«Постанови Пленуму Верховного Суду України
у кримінальних справах»**

Систематизований збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (зі змінами та доповненнями станом на 25 травня 2004 р.), в яких на основі узагальнення судової практики даються роз'яснення із загальних питань судової діяльності, а також з питань застосування чинного законодавства при розгляді судами кримінальних справ.

Замовити видання можна за адресою: **Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»**,
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17—21. Тел./факс (044) 537-5140, 537-5118, 537-5120.
E-mail: concern_InYure@e-post.com.ua

Судова практика

Рішення у цивільних справах

При розгляді справи за позовом члена колективного виробничого господарства до правонаступника цього господарства — агропромислового кооперативу — про стягнення грошової вартості майнового паю суд повинен враховувати, що Законом «Про колективне сільськогосподарське підприємство», зокрема статтями 7, 9, 23, визначення порядку виділення майнового паю члена колективного виробничого господарства, який виходить із нього, структури й вартості паю віднесено до компетенції органу самоврядування колективного підприємства, який діє відповідно до статуту підприємства та затверджених ним актів, зокрема Положення про пайовий фонд майна. Крім того, суду необхідно встановити факт отримання правонаступником від реформованого підприємства саме грошових коштів як частки майна його членів та врахувати, що правонаступник має зобов'язання перед позивачами у межах складу й вартості переданого йому майна колективного підприємства, членами якого вони були, та перевірити, чи може майно колишніх членів господарства бути виділене в натурі, а не у грошовій формі

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 12 лютого 2004 р.
(в и т я г)*

У січні 2001 р. С.А.Д. та С.А.В. звернулися в суд із позовом до агропромислового кооперативу «Степ» (далі — АПК) про стягнення грошової вартості майнового паю, мотивуючи позовні вимоги тим, що вони були членами колективного виробничого господарства «Шлях Леніна» (далі — КВГ), правонаступником якого є відповідач, у майні якого їм належать частки, про що видані відповідні сертифікати: С.А.Д. — на суму 30 тис. 217 грн., С.А.В. — на суму 19 тис. 167 грн. Посилаючись на те, що відповідач відмовляється виплатити вартість належних їм паїв, позивачі просили суд позов задовольнити.

Сімферопольський районний суд рішенням від 22 червня 2002 р., залишеним без зміни ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 4 листопада 2002 р., позов задовольнив.

У касаційній скарзі АПК просило скасувати зазначені судові рішення у зв'язку з порушенням норм матеріального та процесуального права.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підля-

гає задоволенню, а ухвалені у справі судові рішення — скасуванню з таких підстав.

Суд встановив, що позивачі були членами КВГ і мають право на частку в його майні, вартість якої згідно з майновими сертифікатами від 14 серпня 2001 р. становить 19 тис. 966 грн. і 12 тис. 665 грн. Майно членів КВГ відповідно до Положення про порядок поділу і використання майна реорганізованого КВГ (затверджене загальними зборами членів цього господарства 23 березня 2001 р.) розпайоване на основі структури майнового паю.

5 червня 2001 р. КВГ в процесі реформування виключене з Державного реєстру юридичних осіб. Створено АПК, який відповідно до статуту, затвердженого 1 квітня 2000 р. та зареєстрованого 28 квітня 2002 р., став правонаступником КВГ щодо його боргів і зобов'язань у межах вартості переданого йому майна згідно з передавальним балансом від 18 травня 2000 р.

Відповідно до ст. 9 Закону від 14 лютого 1992 р. № 2114-ХІІ «Про колективне сільськогосподарське підприємство» у разі виходу з колективного підприємства його члени мають право на отримання майнового паю натурою, грошми чи цінними паперами або в іншій, за згодою сторін, формі.

Вирішуючи спір, суд не врахував, що визначення порядку виділення майнового паю члена колективного підприємства, який виходить із нього, структури й вартості паю за зазначеним Законом (статті 7, 9, 23) віднесено до компетенції органу самоврядування колективного підприємства, який діє відповідно до статуту підприємства та затверджених ним актів, зокрема Положення про пайовий фонд майна.

Задовольняючи позов та стягуючи грошову вартість майнового паю з АПК як правонаступника КВГ, суд не встановив факту отримання правонаступником від реформованого підприємства саме грошових коштів як частки майна його членів та не врахував, що правонаступник має зобов'язання перед позивачами у межах складу й вартості переданого йому майна колективного підприємства, членами якого вони були. При цьому суд залишив без уваги доводи відповідача та надані ним докази про те, що майно колишніх членів КВГ є в наявності й може бути виділене в натурі.

За таких обставин Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що судові рішення не можна визнати законними й обґрунтованими, тому касаційну скаргу АПК за-

довольнила, рішення Сімферопольського районного суду від 22 серпня 2002 р. та ухвалу Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 4 листопада 2002 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відмовляючи особі у прийнятті апеляційної скарги на рішення суду на підставі ст. 290 ЦПК України, суддя виходив з того, що ця особа не брала участі у справі та не є стороною у справі, а тому не має права на його оскарження. Проте згідно з п. 4 ст. 307 ЦПК України підставою для скасування рішення суду є вирішення судом питань про права та обов'язки осіб, які не були притягнуті до участі у справі. Оскільки суддя не врахував, що вирішенням заяви про встановлення факту родинних відносин зачіпаються інтереси особи, котра хоч і не брала участі у розгляді справи, але за договором купівлі-продажу є власником квартири, на яку в порядку спадкоємства претендує заявник, то відмова у прийнятті апеляційної скарги є безпідставною

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
 Верховного Суду України від 20 серпня 2003 р.
 (в и т я г)*

У липні 2002 р. П. звернувся до суду із заявою про встановлення факту родинних відносин, у якій просив визнати його рідним братом померлої 1 січня 2002 р. Ц., яка мешкала в одній з квартир у м. Ялті (Автономна Республіка Крим). Він зазначав у заяві, що підтвердження цього факту судовим рішенням необхідне йому для одержання в органах, що вчиняють нотаріальні дії, свідоцтва про право на спадщину.

Ялтинський міський суд рішенням від 5 серпня 2002 р. заяву П. задовольнив.

Суддя Ялтинського міського суду ухвалою від 17 жовтня 2002 р., залишеною без зміни ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 13 січня 2003 р., на підставі ст. 290 ЦПК відмовив Б., котра є власником квартири, на яку як спадкоємець претендує заявник, у прийнятті апеляційної скарги на рішення Ялтинського міського суду від 5 серпня 2002 р.

У касаційній скарзі Б. просила скасувати зазначені ухвали суду та закрити провадження у справі, посилаючись на порушення судом норм процесуального права.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи у прийнятті апеляційної скарги Б. на рішення суду на підставі ст. 290 ЦПК, суддя Ялтинського міського суду виходив з того, що вона не брала участі у справі та не є в ній стороною, а тому не має права на його оскарження.

Але з таким рішенням судді погодитися не можна, оскільки воно постановлено з порушенням норм цивільного процесуального права.

Відповідно до ч.1 ст. 290 ЦПК право апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції мають сторони, інші особи та прокурор, які брали участь у розгляді справи. Проте згідно з п. 4 ст. 307 ЦПК підставою для скасування рішення суду є вирішення судом питань про права та обов'язки осіб, які не були притягнуті до участі у справі.

У розглянутому випадку суди першої та апеляційної інстанцій не звернули уваги на те, що вирішенням заяви П. про встановлення факту родинних відносин зачіпаються інтереси Б., яка хоч і не брала участі у розгляді справи, але за договором купівлі-продажу є власником квартири, на яку в порядку спадкоємства претендує заявник.

За таких обставин, коли ухвали судів першої та апеляційної інстанцій щодо відмови у прийнятті апеляційної скарги Б. не можуть залишатися в силі, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Б. задовольнила частково, ухвали Ялтинського міського суду від 17 жовтня 2002 р. та Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 13 січня 2003 р. скасувала, справу направила до суду першої інстанції для вирішення питання про поновлення строку на апеляційне оскарження та прийняття апеляційної скарги.

Зобов'язання сторін за договором оренди земельної ділянки (паю) згідно з п. 2.3 Типового договору оренди земельної частки (паю) можуть бути припинені після одержання державного акта на право приватної власності на землю і виділення земельної ділянки в натурі. При відмові орендаря розірвати цей договір та припинити користування земельною ділянкою право власника земельної ділянки (орендодавця) на землю підлягає захисту в загальному порядку

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
 Верховного Суду України від 11 березня 2004 р.
 (в и т я г)*

У березні 2002 р. Є. звернувся до суду із позовом до товариства з обмеженою відповідальністю ім. Ведуги Березівського району Одеської області (далі — ТОВ) про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою. На обґрунтування позову він послався на те, що 24 лютого 2000 р. між ним та відповідачем було укладено договір оренди належного йому земельного паю. 27 лютого 2002 р. він отримав державний акт на право приватної власності на землю, а 28 лютого звернувся з письмовою заявою до відповідача про розірвання договору оренди, оскільки вирішив організувати власне господарство. Незважаючи на те, що він завчасно попередив відповідача про розірвання зазначеного договору оренди, той відмовив йому у поверненні

земельної ділянки і продовжує користуватися земельним паєм, таким чином порушуючи його права як власника. У зв'язку з цим Є. просив суд зобов'язати відповідача усунути перешкоди в користуванні земельною ділянкою та повернути належний йому земельний пай.

Березівський районний суд Одеської області рішенням від 15 травня 2002 р. в задоволенні позову відмовив.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Одеської області рішенням від 13 серпня 2002 р. рішення суду першої інстанції скасувала, задовольнивши позов. Постановлено зобов'язати ТОВ усунути перешкоди в користуванні земельною ділянкою площею 3,16 гектара у межах згідно з планом, розташованою на території Ставківської сільської ради, та повернути її власнику Є.

У касаційній скарзі ТОВ порушило питання про скасування рішення суду апеляційної інстанції й залишення в силі рішення суду першої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням апеляційним судом норм матеріального права, зокрема: статей 153, 161, 162, 220, 222 ЦК 1963 р., статей 22—24, 26, 28 Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі», ст. 125 ЗК.

Ознайомившись з матеріалами справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга не підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції послався на те, що відповідач на підставі договору оренди правомірно користується земельною ділянкою, котра належить позивачеві.

Скасовуючи рішення місцевого суду та ухвалюючи нове рішення про задоволення позовних вимог Є., суд апеляційної інстанції обґрунтовано виходив із того, що право власності позивача на землю порушено й підлягає захисту. Цей суд правильно встановив, що після одержання державного акта на право приватної власності на землю й виділення земельної ділянки в натурі згідно з п. 2.3 Типового договору оренди земельної частки (паю) (затверджений наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 17 січня 2000 р. № 5) зобов'язання сторін за укладенням договором припиняються відповідно до чинного законодавства.

У письмових запереченнях на позов і поясненнях у судовому засіданні відповідач визнав необхідність припинення договору оренди та повернення земельної ділянки Є. після збору врожаю за 2002 р. Такі дії як позивача, так і відповідача свідчать про намір припинити зобов'язання угодою сторін відповідно до ч. 1 ст. 220 ЦК 1963 р.

За таких обставин рішення апеляційного суду про зобов'язання відповідача повернути земельну ділянку Є. та не чинити йому перешкод у користуванні нею відповідає вимогам чинного законодавства.

Оскільки доводами касаційної скарги не спростовано висновки суду апеляційної інстанції, то підстав для скасування його рішення у Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України не було, а тому вона касаційну скаргу ТОВ відхилила, рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Одеської області від 13 серпня 2002 р. залишила без зміни.

Прийняття заяв та скарг у цивільних справах, їх підготовка до розгляду та розгляд цивільних справ є не управлінською, а процесуальною діяльністю судді. Оскарження таких дій передбачено відповідними нормами цивільного процесуального законодавства, а не гл. 31-А ЦПК України, в якій встановлено порядок оскарження дій або бездіяльності посадових осіб державних органів, юридичних чи службових осіб лише у сфері управлінської діяльності

*Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 листопада 2003 р.
(в и т я г)*

У листопаді 2002 р. О. звернувся до Апеляційного суду Закарпатської області в порядку, передбаченому в гл. 31-А ЦПК, зі скаргою на дії судді Виноградівського районного суду цієї ж області, посилячись на те, що після закінчення 14 жовтня 2002 р. строку для усунення недоліків касаційної скарги, поданої ним у справі за його ж позовом до Контрольно-ревізійного управління України у Закарпатській області та Виноградівського районного центру зайнятості про стягнення заборгованості по недоотриманій допомозі безробітним для організації підприємницької діяльності і відшкодування моральної шкоди, 15 жовтня 2002 р. суддя постановив ухвалу про визнання касаційної скарги неподаною і повернув її. 23 жовтня 2002 р. він, О., оскаржив цю ухвалу, але суддя повернув скаргу, позбавивши його права на апеляційне оскарження зазначеної ухвали. О. просив визнати зазначену ухвалу судді місцевого суду незаконною та зобов'язати Виноградівський районний суд забезпечити його право на оскарження рішення місцевого суду від 7 травня 2002 р.

Суддя Апеляційного суду Закарпатської області ухвалою від 12 листопада 2002 р. відмовив у прийнятті скарги О.

У касаційній скарзі О. просив зазначену ухвалу судді скасувати, а скаргу направити на новий розгляд до апеляційного суду.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга задоволенню не підлягає з таких підстав.

З матеріалів справи вбачається, що О. звернувся до Апеляційного суду Закарпатської області зі скаргою на дії судді Виноградівського районного суду з підстав, передбачених у гл. 31-А ЦПК, але в ній пе-

редбачено оскарження дій або бездіяльності державних органів, юридичних чи службових осіб лише у сфері управлінської діяльності.

Прийняття заяв та скарг у цивільних справах, їх підготовка до розгляду та розгляд таких справ є не управлінською, а процесуальною діяльністю, і чинним цивільним процесуальним законодавством передбачено порядок оскарження цих дій судді, отже, оскаржувати їх на підставі гл. 31-А ЦПК не можна. Висновки суду щодо цього є правильними. Постановлена судом ухвала відповідає положенням чинного ЦПК; доводи касаційної скарги не дають підстав для висновку про неправильне застосування судом норм процесуального права, яке призвело або могло призвести до неправильного вирішення справи.

Керуючись ст. 334 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу О. відхилила, ухвалу судді Апеляційного суду Закарпатської області від 12 листопада 2002 р. залишила без зміни.

Скарга особи, яка є іноземним інвестором, на неправомірні дії посадових осіб митних органів повинна розглядатися за правилами, встановленими Господарським процесуальним кодексом України, оскільки сторонами у такій справі виступають юридичні особи

Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 31 березня 2004 р. (в и т я г)

У липні 2002 р. А. як іноземний інвестор подав до суду скаргу на дії начальника регіонального управління Департаменту з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації в Одеській області (далі — Управління), посилаючись на те, що у зв'язку з виникненням господарського спору між товариством з обмеженою відповідальністю «Винконцерн» (далі — ТОВ) і Державною податковою адміністрацією в Одеській області (далі — ДПА) суб'єкт оскарження 4 липня 2002 р. незаконно відмовився реалізувати ТОВ марки акцизного збору. У результаті такої відмови ТОВ не може випускати продукцію, через це воно як інвестор зазнає збитки.

Приморський районний суд м. Одеси рішенням від 19 липня 2002 р., залишеним без зміни ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Одеської області від 5 грудня 2002 р., скаргу задовольнив. Визнано неправомірними дії начальника Управління, пов'язані з відмовою реалізувати ТОВ марки акцизного збору. Зобов'язано ДПА при наданні ТОВ документів, перед-

бачених п. 19 Положення про виробництво, зберігання, продаж марок акцизного збору і маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1996 р. № 1284; зі змінами та доповненнями; далі — Положення), надати можливість ТОВ придбати марки акцизного збору. Допущено негайне виконання зазначеного рішення.

У касаційній скарзі ДПА порушило питання про скасування постановлених судових рішень і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції з підстав неправильного застосування судами норм матеріального права й порушення норм процесуального права, зокрема: статей 248¹—248¹ ЦПК, п. 19 Положення, а також Порядку реалізації або знищення конфіскованих алкогольних напоїв та тютюнових виробів (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1996 р. № 1284).

Управління у касаційній скарзі порушило питання про скасування постановлених судових рішень і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції з тих же підстав. Крім того, Управління зазначило, що в розглянутому випадку має місце спір між юридичною особою та органом державного управління, який повинен вирішуватися у господарському суді.

Розглянувши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційні скарги підлягають частковому задоволенню, а постановлені судові рішення — скасуванню із закриттям провадження у справі з таких підстав.

Визначивши незаконною відмову Управління реалізувати ТОВ марки акцизного збору, суд першої інстанції, а також суд апеляційної інстанції, який погодився із таким рішенням місцевого суду, виходили з того, що внаслідок цих дій були порушені законні права А. як іноземного інвестора і підприємства, котре належить іноземним інвесторам.

Проте з таким висновком погодитися не можна, оскільки у цьому випадку виник спір між юридичними особами, який має розглядатися за правилами, встановленими ГПК, отже, А. не був вправі порушувати у зв'язку з цим зазначену цивільну справу.

За таких обставин та керуючись статтями 334, 339 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційні скарги ДПА та Управління задовольнила частково: рішення Приморського районного суду м. Одеси від 19 липня 2002 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Одеської області від 5 грудня 2002 р. скасувала, провадження у справі закрила.

Рішення у господарських справах

Недотримання вимог щодо належного повідомлення про скликання загальних зборів акціонерів може бути підставою для визнання прийнятих на зборах рішень недійсними

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2003 р. (в и т я г)

У січні 2003 р. компанія «Blumberg Industries L.L.C.» (далі — Компанія) звернулась у Господарський суд Дніпропетровської області із позовом до відкритого акціонерного товариства «Орджонікідзевський гірничо-збагачувальний комбінат» (далі — Товариство) про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів названого Товариства від 4 серпня 2000 р., у тому числі про збільшення статутного фонду шляхом додаткової емісії акцій. Позов було обгрунтовано тим, що рішення про збільшення статутного фонду та додатковий випуск акцій прийнято на загальних зборах акціонерів Товариства, скликаних і проведених із порушенням вимог статей 40, 43 Закону від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» (далі — Закон). Компанія також зазначила, що текст повідомлення про другий випуск акцій Товариства був затверджений загальними зборами акціонерів 4 серпня 2000 р., опублікований 21 травня 2001 р. і містить дані, яких не могло бути в наявності на момент проведення зборів. Компанія вважала, що у текст повідомлення було внесено зміни без погодження із загальними зборами акціонерів, хоча правлінню чи іншому органу Товариства не доручалося внесення таких змін. Позивач послався на те, що порушення вимог Закону позбавили можливості акціонерів (зокрема, Компанію) в повній мірі ознайомитися з умовами майбутньої емісії акцій та скористатися переважним правом на придбання акцій додаткового випуску, призвели до втрати ним більш ніж удвічі можливої кількості голосів на загальних зборах акціонерів Товариства і права на отримання дивідендів у частині непридбаних акцій.

Відповідач позов не визнав, мотивуючи свої заперечення тим, що на дату опублікування повідомлення про загальні збори акціонерів, а також дату проведення самих зборів Компанія ще не була акціонером Товариства, тому ніяких її прав не порушено. Відповідач також зазначив, що Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку зареєструвала другий випуск акцій Товариства, підтвердивши тим самим законність дій емітента при збільшенні статутного фонду.

Господарський суд Дніпропетровської області рішенням від 20 лютого 2003 р. позов задовольнив. Суд зазначив, що відповідно до ст. 43 Закону повідомлення про проведення загальних зборів акціонерів Товариства має бути опубліковане не пізніше ніж за 45 днів до їх скликання, але фактично в одній газеті воно було опубліковане за 44 дні до скликання зборів, а в другій — за 40 днів. У ст. 40 Закону встановлено вимоги до змісту повідомлення про скликання загальних зборів з питання змін статутного фонду акціонер-

ного товариства, яких відповідач не дотримав. Зокрема, повідомлення не містило таких даних: проекту змін до статуту акціонерного товариства, пов'язаних зі збільшенням статутного фонду; дати початку і закінчення підписки на акції, що будуть додатково випущені; порядку відшкодування власникам акцій збитків, пов'язаних зі змінами статутного фонду. За цих обставин суд дійшов висновку, що відповідач порушив вимоги Закону під час підготовки та проведення загальних зборів акціонерів Товариства, які відбулися 4 серпня 2000 р.

Ухвалою від 24 лютого 2003 р. Господарський суд Дніпропетровської області задовольнив клопотання Компанії про вжиття заходів до забезпечення позову, а саме: до внесення змін у реєстр акціонерів загальним зборам акціонерів Товариства та будь-яким іншим особам і органам заборонено розглядати питання та приймати рішення про збільшення розміру статутного фонду Товариства, про підведення підсумків підписки на додатковий випуск акцій Товариства, про внесення (затвердження) змін до статуту Товариства у зв'язку зі збільшенням статутного фонду та додатковою емісією акцій, будь-які інші питання щодо збільшення статутного фонду та випуску акцій Товариства.

Дніпропетровський апеляційний господарський суд постановою від 25 березня 2003 р. та Вищий господарський суд України постановою від 26 червня 2003 р. зазначені ухвалу та рішення суду першої інстанції залишили без зміни.

25 вересня 2003 р. Верховний Суд України за касаційною скаргою Товариства порушив провадження з перегляду в касаційному порядку постанов Вищого господарського суду України.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників відповідача та позивача, розглянувши доводи, наведені у касаційних скаргах, перевіривши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що касаційні скарги підлягають задоволенню з таких підстав.

Чинним законодавством передбачено право господарського товариства, яким є акціонерне товариство, змінювати (збільшувати або зменшувати) розмір статутного фонду. Зокрема, ст. 38 Закону встановлено, що акціонерне товариство має право збільшувати статутний фонд, якщо всі раніше випущені акції повністю сплачені за вартістю не нижче номінальної; збільшення статутного фонду здійснюється в порядку, встановленому Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, шляхом випуску нових акцій, обміну облігацій на акції або збільшення номінальної вартості акцій. Вирішення цього питання віднесено до компетенції загальних зборів акціонерів, а в разі якщо статутний фонд збільшують не більше ніж на 1/3, відповідне рішення може прийняти правління за умови, що таке передбачено статутом.

Суди встановили, що 4 серпня 2000 р. відбулися загальні збори акціонерів Товариства, на яких прийнято рішення про збільшення статутного фонду Товариства на суму 122 млн. 590 тис. 130 грн. шляхом додат-

кового випуску акцій у кількості 490 млн. 360 тис. 520 штук номінальної вартістю однієї акції 25 коп. Це рішення суд першої інстанції визнав недійсним з тих мотивів, що Товариство не дотримало вимог статей 40, 43 Закону щодо терміну, в який має бути зроблено повідомлення про скликання загальних зборів акціонерів, та змісту повідомлення про загальні збори з питання змін статутного фонду акціонерного товариства. Отже, підставою для задоволення позову Компанії стали встановлені судом порушення процедури скликання загальних зборів акціонерів Товариства.

Слід відзначити, що встановлені законодавством вимоги до порядку скликання загальних зборів акціонерів мають завданням забезпечити власникам акцій реальну можливість використати своє право на участь у зборах. Тому недотримання зазначених вимог може бути підставою для визнання прийнятих на зборах рішень недійсними, якщо це істотно вплинуло на здійснення акціонерами своїх прав та прийняття зборами рішень. Суд першої інстанції цього не врахував, правового обґрунтування незаконності рішень, прийнятих загальними зборами акціонерів Товариства, не навів, а суди апеляційної й касаційної інстанцій на це уваги не звернули.

Непереконливими є висновки суду першої інстанції, з якими погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, щодо наявності у Компанії матеріально-правового інтересу в цій справі. Як зазначено судом, недотримання терміну опублікування повідомлення про проведення загальних зборів та відсутність у повідомленні всієї передбаченої законодавством інформації позбавили акціонерів і потенційних покупців акцій емітента можливості ретельно підготуватися до здійснення наданих їм Законом та статутном прав під час проведення зборів. Проте відповідно до норм чинного законодавства Компанія не має права звертатися до суду із позовом в інтересах інших осіб. Під час розгляду справи відповідач стверджував, й іншого не встановлено судом, що на час опублікування повідомлення про проведення загальних зборів та прийняття зборами рішень Компанія ще не була акціонером Товариства. Відповідно ж до ст. 41 Закону право брати участь у загальних зборах мають лише акціонери, а право дорадчого голосу — члени виконавчих органів, які не є акціонерами.

Незаконною є і ухвала суду першої інстанції, залишена без зміни судами апеляційної й касаційної інстанцій, про вжиття заходів до забезпечення позову шляхом заборони Товариству та іншим особам вирішувати будь-які питання щодо збільшення статутного фонду та випуску цінних паперів до внесення змін до реєстру акціонерів Товариства.

Згідно зі ст. 66 ГПК вжиття заходів до забезпечення позову має на меті запобігти утрудненню чи неможливості виконання рішення господарського суду. Проте у цій справі Компанія не пред'являла вимоги щодо внесення змін до реєстру акціонерів. Отже, у зазначеній ухвалі суд вирішив питання, не пов'язані з розглядом справи та виконанням можливого рішення за результатами її розгляду.

За таких обставин судові рішення у справі не можна визнати законними й обґрунтованими, у зв'язку з чим Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, керуючись статтями 111¹⁷ і 111²¹ ГПК, касаційні скарги Товариства задовольнила, скасувавши постанови Вищого господарського суду України від 26 червня 2003 р., Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 25 березня 2003 р., рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 20 лютого 2003 р. та ухвалу цього ж суду від 24 лютого 2003 р., а справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Безоплатна передача майна організації орендарів не означає передачу його у власність цієї організації.

Якщо законом не визначено коло осіб, які можуть бути позивачами у справах, пов'язаних із визнанням угод недійсними, слід виходити з положень ст. 2 ГПК щодо права будь-якого підприємства звернутися до господарського суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів

*Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 18 березня 2003 р.
(в и т я г)*

У жовтні 2001 р. закрите акціонерне товариство «Дніпробуд» (далі — ЗАТ) звернулося в Господарський суд Автономної Республіки Крим (далі — АРК) із позовом до Фонду майна АРК (далі — ФМ АРК) та товариства з обмеженою відповідальністю «ЕОЛ» (далі — ТОВ) про визнання недійсним укладеного між відповідачами договору оренди цілісного майнового комплексу дитячого оздоровчого табору «Каскад» (далі — оздоровчий табір) від 1 вересня 2001 р. У процесі розгляду справи позивач доповнив позов вимогою про визнання недійсним наказу Фонду державного майна України (далі — ФДМУ) від 14 червня 2001 р. № 1057 «Про створення комісії з оцінки державного майна, що передається в оренду».

Позивач зазначив, що на підставі договору купівлі-продажу від 20 березня 1993 р. № 161 (далі — договір купівлі-продажу), укладеного між ФДМУ та організацією орендарів орендного підприємства «Гідроенергобуд» (далі — ОП), остання набула права власності на об'єкт приватизації — зазначений оздоровчий табір — та утворила ЗАТ, яке є правонаступником майнових прав за договором купівлі-продажу. Відповідно до акта приймання-передачі від 13 жовтня 1993 р. все майно, яке перебувало на балансі ОП, передано організації орендарів у власність. До складу цього майна входили основні та оборотні кошти оздоровчого табору, включені до статутного фонду ЗАТ. У подальшому на підставі рішення загальних зборів акціонерів ЗАТ від 25 листопада 1999 р. майно оздоровчого табору було передано спільному підприємству з будівництва та експлуатації пансіонату «Нева» (далі — СП) як внесок до статутного фонду в обмін на корпоративні права у цьому підприємстві. Позов обґрунтовано посиланням на порушення положень ч. 2

ст. 24 Закону від 4 березня 1992 р. № 2163-ХІІ «Про приватизацію державного майна» та ст. 49 Закону від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність», оскільки, на думку позивача, в результаті укладення договору оренди оздоровчого табору ФМ АРК розпорядився майном, яке йому не належало.

Господарський суд АРК ухвалою від 14 травня 2002 р. до участі у справі залучив ФДМУ як відповідача, а СП — третьою особою без самостійних вимог на предмет спору.

ФМ АРК позов не визнав, пославшись на те, що оздоровчий табір є державною власністю; договір оренди укладено на виконання наказу ФДМУ від 31 січня 2001 р. № 150 «Щодо виконання завдання із забезпечення надходження орендної плати до державного бюджету» та листа ФДМУ від 16 серпня 2001 р. № 10-16-10169 «Щодо укладення договору оренди».

ТОВ позов не визнало, пославшись на те, що оздоровчий табір є державною власністю і його передано в оренду відповідно до вимог Закону від 10 квітня 1992 р. № 2269-ХІІ «Про оренду державного та комунального майна».

ФДМУ пояснень щодо позову не надав, а 6 червня 2002 р. звернувся із зустрічним позовом до ЗАТ про визнання права власності на майно оздоровчого табору.

Рішенням від 6 червня 2002 р. Господарський суд АРК задовольнив позовну вимогу про визнання недійсним договору оренди оздоровчого табору від 1 вересня 2001 р. з тих підстав, що відповідачі не надали доказів на підтвердження укладення договору оренди щодо об'єкта державної власності.

Севастопольський апеляційний господарський суд постановою від 19 серпня 2002 р. рішення Господарського суду АРК від 6 червня 2002 р. скасував та у задоволенні позову відмовив. Постанову вмотивовано посиленням на те, що позивач не надав доказів на підтвердження приватизації ОП майна оздоровчого табору. Відхиляючи доводи позивача, суд зазначив, що безоплатна передача об'єктів соціально-побутового призначення власнику приватизованого підприємства не означає виникнення у нього права власності на ці об'єкти. Укладений між відповідачами договір оренди оздоровчого табору від 1 вересня 2001 р. суд визнав таким, що відповідає вимогам Закону «Про оренду державного та комунального майна».

Вищий господарський суд України постановою від 5 грудня 2002 р. залишив без зміни постанову суду апеляційної інстанції.

6 лютого 2003 р. Верховний Суд України за касаційною скаргою ЗАТ порушив провадження з перегляду в касаційному порядку зазначеної постанови Вищого господарського суду України.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників позивача, розглянувши доводи, наведені в касаційній скарзі, перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Залишаючи без зміни постанову суду апеляційної інстанції про відмову у задоволенні позову, Вищий господарський суд України виходив із того, що майно

оздоровчого табору було передано позивачем до статутного фонду СП і відповідно до закону останнє набуло право власності на це майно. Посилаючись на цю обставину, суд касаційної інстанції зазначив, що внаслідок укладення між ФМ АРК і ТОВ договору оренди оздоровчого табору суб'єктивне матеріальне право ЗАТ не порушено, а тому останнє не є належним позивачем у справі.

Проте такий висновок не є обґрунтованим, оскільки суд касаційної інстанції дійшов його без урахування дійсних обставин справи та з'ясування суті правовідносин, що виникли у зв'язку з передачею ЗАТ майна оздоровчого табору до статутного фонду СП.

Якщо законом не визначено коло осіб, які можуть бути позивачами у справах, пов'язаних із визнанням угод недійсними, слід виходити з положень ст. 2 ГПК щодо права будь-якого підприємства звернутися до господарського суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів. При цьому позивач самостійно визначає в позовній заяві, у чому саме полягає порушення його прав та інтересів, і обґрунтовує позовні вимоги, а суд повинен перевірити доводи, на яких ґрунтуються ці вимоги, у тому числі щодо матеріально-правового інтересу у спірних відносинах, і залежно від встановлених обставин вирішити питання про наявність чи відсутність підстав для правового захисту.

Обґрунтовуючи свої вимоги, ЗАТ послалося на те, що воно є одним із засновників СП і як власник майна оздоровчого табору передало його до статутного фонду цього підприємства в обмін на корпоративні права. На підтвердження цих доводів суду було надано копію установчого договору про утворення СП.

У процесі розгляду справи СП надало суду пояснення, що рішенням зборів засновників від 14—15 грудня 2001 р. позивача було виключено зі складу засновників у зв'язку з тим, що майно оздоровчого табору не може бути внеском ЗАТ до статутного фонду СП. При цьому збори засновників виходили, зокрема, із того, що ЗАТ не підтвердило право власності на зазначене майно, яке є державною власністю і відповідно до наказу ФДМУ від 14 червня 2001 р. № 1057 за договором від 1 вересня 2001 р. передано в оренду ТОВ.

Таким чином, висновок Вищого господарського суду України про те, що ЗАТ не є належним позивачем у справі, не відповідає вимогам чинного законодавства.

Не розглянувши касаційну скаргу ЗАТ по суті, Вищий господарський суд України не перевіriv викладених у ній доводів та залишив без зміни постанову суду апеляційної інстанції, яку також не можна визнати законною й обґрунтованою.

Суд апеляційної інстанції зробив суперечливі висновки щодо доведеності факту включення майна оздоровчого табору до складу цілісного майнового комплексу ОП, приватизованого організацією орендарів. Водночас суд зазначив, що безоплатна передача спірного майна організації орендарів не означає передачу його у власність цієї організації. При цьому суд не з'ясував, у якому правовому режимі здійснено безоплатну передачу майна та які права й обов'язки виникли в організації орендарів у зв'язку з такою передачею.

Щоб з'ясувати це питання, суд мав витребувати та дослідити план приватизації цілісного майнового комплексу ОП, складення якого передбачено ст. 14 Закону «Про приватизацію державного майна». Відповідно до Положення про план приватизації (затверджене наказом ФДМУ від 10 листопада 1992 р. № 476), яке було чинним на час приватизації зазначеного підприємства, саме в такому плані повинні міститися, зокрема, вимоги й обмеження щодо приватизації об'єкта, характеристика об'єктів соціально-побутового призначення, порядок та умови їх використання.

Суди не перевірили доводів позивача про те, що майно оздоровчого табору ввійшло до статутного фонду ЗАТ, і не дали цим доводам правову оцінку, а також не з'ясували та не оцінили обставин, пов'язаних із передачею позивачем майна оздоровчого табору СП як внеску до статутного фонду зазначеного підприємства.

Мотивуючи свої вимоги і заперечення, сторони посилалися на положення ч. 2 ст. 24 Закону «Про приватизацію державного майна» (в редакції Закону від 4 березня 1992 р. № 2163-ХІІ), а позивач, крім того, по-

силався на порушення положень ст. 49 Закону «Про власність». Проте суди цих доводів сторін не розглянули і правила зазначених статей до спірних відносин не застосували без будь-якого правового обґрунтування.

Відповідно до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, викладених у п. 1 постанови від 29 грудня 1976 р. № 11 «Про судові рішення» (зі змінами та доповненнями), рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги процесуального законодавства і всебічно перевіривши обставини, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до таких правовідносин.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 111¹⁷—111²¹ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу ЗАТ задовольнила, постанови Вищого господарського суду України від 5 грудня 2002 р. і Севастопольського апеляційного господарського суду від 19 серпня 2002 р. та рішення Господарського суду АРК від 6 червня 2002 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Рішення у кримінальних справах

Вироки судів держав СНД не тягнуть правових наслідків, передбачених статтями 9 і 71 КК України, при засудженні особи на території України, оскільки відповідно до Закону України від 3 березня 1998 р. «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати і враховувати такі вироки

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 12 лютого 2004 р.
(в и т я г)*

Вироком Коростенського районного суду Житомирської області від 16 травня 2003 р. Б., раніше судимого (25 листопада 1993 р. Гомельським обласним судом Республіки Білорусь його було засуджено на 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна; ухвалою Мозирського районного суду Гомельської області Республіки Білорусь від 12 липня 2002 р. Б. умовно-достроково звільнено на три роки два місяці п'ять днів), засуджено за ч. 2 ст. 186 КК * на чотири роки позбавлення волі.

Апеляційний суд Житомирської області ухвалою від 26 серпня 2003 р. вирок щодо Б. залишив без зміни.

Б. визнано винним у тому, що він 1 лютого 2003 р. у с. Хотинівці Коростенського району приблизно о 18-й годині, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, із застосуванням насильства відкрито заволодів майном М. на загальну суму 125 грн.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування вироку з направленням справи на новий судовий розгляд, оскільки місцевий суд безпідстав-

но не врахував попередню судимість Б. за вироком Гомельського обласного суду від 25 листопада 2003 р. за злочини, вчинені ним на території іншої держави.

Заслухавши суддю-доповідача, міркування прокурора про необхідність направити справу на касаційний розгляд, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені у поданні, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що подання прокурора не підлягає задоволенню з таких підстав.

Висновки суду щодо доведеності вини Б. у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачено ч. 2 ст. 186 КК, підтверджено дослідженими в судовому засіданні доказами, і правильність цих висновків у поданні не оспорується. Не оскаржив судові рішення й засуджений.

Як убачається з матеріалів справи, Б., будучи громадянином України, вчинив ряд злочинів на території Республіки Білорусь, де був засуджений і відбував покарання в місцях позбавлення волі з 17 вересня 1992 р. по 12 липня 2002 р. Після звільнення з місць позбавлення волі Б. прибув в Україну, де 1 лютого 2003 р. вчинив грабіж, за що знову був засуджений.

Посилання прокурора у касаційному поданні на необхідність присудити до призначеного покарання невідбутий строк покарання за вироком місцевого суду Республіки Білорусь є необґрунтованим.

Відповідно до вимог Закону від 3 березня 1998 р. № 140/98-ВР «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року», який є чинним, Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати та враховувати вироки, постановлені судами Договірних Сторін.

* Тут і далі, якщо інше не застережено, мається на увазі КК України 2001 р.

Отже, Коростенський районний суд Житомирської області обгрунтовано не застосував вимоги статей 9 та 71 КК, оскільки згідно із зазначеним міжнародним договором вироки судів держав СНД не мають правових наслідків при засудженні особи на території України.

Виходячи з наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України залишила касаційне подання прокурора без задоволення.

Умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 14 серпня 2003 р.
(в и т я г)*

Вироком Апеляційного суду Хмельницької області від 14 серпня 2003 р. Н. засуджено за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на 11 років позбавлення волі. З нього стягнуто на користь С.О. на відшкодування матеріальної шкоди 2 тис. грн., моральної — 20 тис. грн.

Н. визнано винним у тому, що він у с. Калинівці Хмельницької області 18 березня 2003 р. приблизно о 19-й годині під час сварки після розпиття спиртних напоїв вчинив умисне вбивство С.В. з особливою жорстокістю.

У касаційній скарзі засуджений зазначає, що судове слідство було проведене неповно та однобічно, а викладені у вирокі висновки не відповідають фактичним обставинам справи. Н. стверджує, що тілесні ушкодження потерпілому спричинив у стані сильного душевного хвилювання. У скарзі засуджений також указав, що при призначенні покарання суд не врахував його віку, стану здоров'я, а тому просить вирок змінити, перекваліфікувавши його дії на ст. 118 КК і призначивши відповідне покарання.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, а також захисника, який підтримав касаційну скаргу засудженого, думку прокурора про необхідність перекваліфікувати дії засудженого на ч. 1 ст. 115 КК та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга частково підлягає задоволенню з таких підстав.

Правильно встановивши фактичні обставини справи, суд не дав належної оцінки всім зібраним у справі доказам, які мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу Н. при позбавленні потерпілого життя.

Згідно з роз'ясненнями, що містяться в п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань.

На порушення цих положень суд не сформулював у обвинуваченні, в чому саме виявилась особлива жорстокість під час вбивства потерпілого, а лише зазначив, що засуджений в процесі сварки після розпиття спиртних напоїв, завдаючи удари котушкою, ногами та лопатою, умисно заподіяв потерпілому тілесні ушкодження, від яких останній помер на місці події.

Даючи юридичну оцінку вчиненому, суд також не обгрунтував, у чому полягала особлива жорстокість при вчиненні Н. умисного вбивства потерпілого.

Водночас із показань засудженого Н. вбачається, що під час розпиття спиртних напоїв він розсердився на потерпілого, який глузував з нього, і в ході бійки, будучи дуже розлюченим, завдав С.В. удари в голову та інші частини тіла, не маючи умислу завдати потерпілому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань.

Твердження Н. про вчинення умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони перевірялися в судовому засіданні та обгрунтовано визнані такими, що не відповідають дійсності.

За наведених обставин колегія суддів визнала, що дії засудженого слід перекваліфікувати з п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 цієї статті і призначити покарання з урахуванням обставин вчиненого злочину й особи винного, який вперше притягається до кримінальної відповідальності та є особою похилого віку.

На підставі наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу засудженого Н. задовольнила частково: перекваліфікувала його дії з п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 цієї статті, призначивши покарання — 10 років позбавлення волі. У решті вирок залишено без зміни.

Дії, пов'язані з розпорядженням викраденим майном, суд помилково розцінив як замах на повторне викрадення чужого майна

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 24 червня 2003 р.
(в и т я г)*

Вироком Біляївського районного суду Одеської області від 20 грудня 2002 р. О. за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачено ч. 1 ст. 185 та ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК, із застосуванням ст. 70 цього Кодексу засуджено на два роки позбавлення волі. Із застосуванням статей 75, 104 КК її від відбування покарання звільнено з випробуванням з іспитовим строком один рік.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

О. визнано винною в тому, що вона 16 жовтня 2002 р. з 10-ї до 11-ї години в кабінеті завідувачої дитячим відділенням лікарні викрала із сумочки В. майно — 14 грн. і пластикову картку на ім'я останньої (на рахунок було 336 грн.). Того ж дня приблизно о 12-й годині О. в банку отримала 300 грн. за картою потерпілої. Наступного дня о 10-й годині засу-

джена намагалась у тому ж відділенні банку за тією ж карткою отримати ще 36 грн., але свій злочинний намір не довела до кінця, оскільки була затримана працівниками банку.

У касаційному поданні прокурор порушує питання про зміну вироку щодо засудженої з виключенням з нього кваліфікації дій О. за ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК, посилаючись на те, що дії засудженої, кваліфіковані за двома різними епізодами, були тотожними, охоплювались єдиним умислом, тому кваліфікація замаху на викрадення 36 грн. за ознакою повторності зайва, оскільки вчинений злочин є продовжуваним.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, міркування прокурора, який підтримав касаційне подання, перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України подання задовольнила з таких підстав.

Як убачається з матеріалів справи, засуджена вчинила крадіжку чужого майна, а суд помилково розцінив її наступні дії, пов'язані із розпорядженням цим майном, як замах на повторне викрадення чужого майна і додатково кваліфікував її дії за ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК.

З огляду на наведене колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника прокурора Одеської області задовольнила, виключивши з вироку Біляївського районного суду Одеської області від 20 грудня 2002 р. щодо О. кваліфікацію дій засудженої за ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК і призначивши покарання за ч. 1 ст. 185 цього Кодексу у виді одного року позбавлення волі, а із застосуванням статей 75, 104 КК О. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік.

Викрадення майна особою не можна розглядати за ознакою проникнення у житло або інше приміщення чи сховище, якщо умисел на викрадення майна виник під час перебування в цьому приміщенні

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 лютого 2003 р. (в и т я г)

Вироком Дзержинського районного суду м. Харкова від 26 березня 2001 р. П. засуджено за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 17, частинами 2, 3 ст. 140 КК 1960 р., із застосування ст. 42 цього Кодексу на п'ять років позбавлення волі з конфіскацією 1/2 майна, яке є його особистою власністю.

Апеляційний суд Харківської області ухвалою від 17 жовтня 2002 р. вирок привів у відповідність із КК 2001 р., і за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачено частинами 2, 3 ст. 185 КК 2001 р., із застосуванням ст. 42 КК 1960 р. П. остаточно призначив покарання у виді п'яти років позбавлення волі. Крім того, з вироку виключено додаткове покарання у виді конфіскації майна.

За вироком суду П. визнано винним у тому, що він 30 березня 2000 р., перебуваючи у стані алкогольного

сп'яніння, в поїзді сполученням Ужгород—Харків за попереднім зговором з особою, матеріали щодо якої виділено в окреме провадження у зв'язку з її розшуком, маючи умисел на заволодіння чужим майном, таємно викрав у М., який також перебував у стані алкогольного сп'яніння, мобільний телефон «Нokia-550» вартістю 1 тис. 642 грн., який належав ТОВ «Інтер АМІ», вважаючи, що телефон належить М.

Крім того, П., скориставшись довірою М., під приводом одержання грошей для проїзду до м. Луганська проник у житло М., звідки 31 березня 2000 р. приблизно о 8-й годині таємно викрав майно потерпілого на суму 25 тис. 430 грн., заподіявши потерпілому значної шкоди.

У касаційній скарзі засуджений П. порушує питання про скасування вироку в частині його засудження за ч. 2 ст. 185 КК 2001 р., посилаючись на непричетність до вчинення цього злочину та на застосування до нього недозволених методів під час досудового слідства, під впливом яких він визнав свою вину у вчиненні крадіжки мобільного телефону. Крім того, за епізодом заволодіння ноутбуком і кросівками П. просить перекваліфікувати його дії на ч. 2 ст. 140 КК 1960 р. і пом'якшити покарання, оскільки умисел на викрадення зазначеного майна виник у нього після того, як він потрапив у житло потерпілого.

Заслухавши суддю-доповідача, доводи захисника, міркування прокурора, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, викладені в касаційній скарзі, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає частковому задоволенню.

Суд першої інстанції правильно встановив фактичні обставини злочинів, вчинених П. Водночас суд неправильно дав юридичну оцінку діям засудженого за епізодом викрадення майна з квартири потерпілого М. за ч. 3 ст. 185 КК 2001 р. за кваліфікуючою ознакою — з проникненням у житло.

Із показань потерпілого М. убачається, що в поїзді він познайомився з П. і ще з одним чоловіком, а вранці виявив відсутність мобільного телефону. По приїзді у м. Харків до М. підійшов П. і розповів, що у нього зникли гроші, на що той запропонував поїхати до себе додому і дати гроші на дорогу до Луганська. Протягом дня вони разом з П. були в кафе, сауні, а ввечері, повернувшись до квартири М., лягли відпочивати. Вранці наступного дня до М. прийшла дружина, і П. попросився та поїхав. Пізніше, приблизно об 11-й годині, потерпілий виявив, що зникли ноутбук та кросівки.

Засуджений П. визнав свою вину у вчиненні крадіжки з квартири М., але зазначив, що умисел на це виник у нього під час перебування у квартирі потерпілого. Матеріали справи не містять доказів протилежного.

За таких обставин з вироку суду необхідно виключити кваліфікуючу ознаку ч. 3 ст. 185 КК 2001 р. — крадіжка, поєднана з проникненням у житло.

Що стосується посилань засудженого про застосування до нього під час досудового слідства недозволе-

них методів, у зв'язку з чим він визнав себе винним у вчиненні крадіжки мобільного телефона, то вони були предметом перевірки під час розгляду справи в суді першої та апеляційної інстанцій і спростовані наведеними у вирок та ухвалі доводами. Цей висновок суду є обгрунтованим і сумніву не викликає.

Враховуючи те, що засудженому зменшено обсяг обвинувачення, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу засудженого задовольнила частково: вирок Держинського районного суду м. Харкова від 26 березня 2001 р. і ухвалу судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Харківської області від 17 жовтня 2002 р. щодо П. змінила, виключивши з них кваліфікуючу ознаку ч. 3 ст. 185 КК 2001 р., покарання П. пом'якшила і за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачено частинами 2, 3 ст. 185 КК 2001 р., із застосуванням ст. 42 КК 1960 р. призначила покарання у виді чотирьох років шести місяців позбавлення волі.

Межі компетенції судді щодо порушення кримінальної справи визначені ч. 1 ст. 27, статтями 98 та 251 КПК України, відповідно до яких суддя має право вирішувати зазначене питання не інакше як за скаргами потерпілих і лише у справах про злочини, відповідальність за які передбачено ст. 125, ч. 1 ст. 126 та ст. 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян.

Отримавши заяви або повідомлення про вчинені чи підготовлені інші злочини, суддя зобов'язаний, не вирішуючи питання про порушення кримінальної справи, направити їх за належністю до компетентного органу

Ухвала спільного засідання суддів Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України від 20 лютого 2004 р. (в и т я г)

Постановою судді Переяслав-Хмельницького міського суду Київської області від 19 квітня 2002 р. порушено кримінальну справу щодо Х. за ознаками злочину, відповідальність за який передбачено ч. 1 ст. 382 КК, а матеріали направлено в Переяслав-Хмельницьку міжрайонну прокуратуру для проведення досудового слідства.

Кримінальну справу порушено у зв'язку з умисним невиконанням міською виборчою комісією, головою якої на той час був Х., рішень Переяслав-Хмельницького міського суду від 29 березня і 4 квітня 2002 р. про зняття з реєстрації кандидата на посаду міського голови С. і про визнання незаконним рішення виборчої комісії щодо результатів виборів у частині реєстрації С. як міського голови.

Приводом для порушення кримінальної справи стала заява П. про притягнення Х. до кримінальної відповідальності.

У клопотанні заступник Генерального прокурора України просив змінити зазначену постанову судді, оскільки при прийнятті рішення про порушення кримінальної справи останній істотно порушив кримінально-процесуальний закон, що вплинуло на законність прийнятого рішення.

Судді Верховного Суду України у поданні зазначили, що клопотання є обгрунтованим, і навели підстави для зміни зазначеної постанови — виключення із неї рішення про порушення кримінальної справи щодо Х. та про направлення до прокуратури для проведення досудового слідства.

Заслухавши суддю-доповідача, міркування прокурора, який підтримав подання, перевіrivши матеріали справи й наведені у клопотанні доводи, судді Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України на спільному засіданні визнали, що клопотання є обгрунтованим і підлягає задоволенню.

Відповідно до ст. 4 КПК суд, прокурор, слідчий та орган дізнання зобов'язані порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину лише в межах своєї компетенції. Межі такої компетенції судді визначено ч. 1 ст. 27, статтями 98 та 251 КПК. Цими нормами встановлено, що суддя має право вирішувати питання про порушення чи відмову в порушенні кримінальних справ не інакше як за скаргами потерпілих і лише у справах про злочини, відповідальність за які передбачено ст. 125, ч. 1 ст. 126 та ст. 356 КК. Отримавши заяви або повідомлення про вчинені чи підготовлені інші злочини (публічне обвинувачення), суддя зобов'язаний, не вирішуючи питання про порушення кримінальної справи, направити їх за належністю до компетентного органу.

Крім зазначених випадків, порушення кримінальної справи не належить до судової діяльності, а є частиною функції кримінального переслідування, яка покладена на відповідні органи і службових осіб, коло яких визначене законом.

Отже, суддя, порушивши кримінальну справу щодо Х., вийшов за межі своєї компетенції і всупереч вимогам закону, по суті, перебрав на себе не властиву йому функцію обвинувачення. У зв'язку з цим зазначена постановою підлягає зміні.

На підставі викладеного, керуючись статтями 400^а, 400^б КПК, судді Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України на спільному засіданні ухвалили клопотання заступника Генерального прокурора України задовольнити: постанову судді Переяслав-Хмельницького міського суду від 19 квітня 2002 р. змінити, виключивши з неї рішення про порушення кримінальної справи щодо Х. за ознаками злочину, відповідальність за який передбачено ч. 1 ст. 382 КК; заяву П. і додані до неї матеріали направити до Переяслав-Хмельницького міжрайонного прокурора для належної перевірки та прийняття відповідного рішення.

Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2003 р. (за даними судової статистики) *

Аналіз статистичних даних за 2003 р. свідчить, що минулий рік був напруженим і відповідальним для вітчизняної системи судів загальної юрисдикції. Відповідно до Конституції України юрисдикцію судів поширено на всі правовідносини, що виникають у державі, гарантуючи таким чином судовий захист прав і свобод людини і громадянина. Більшість суддів працювали з великим перевантаженням. Зокрема, порівняно з 2002 р. з 99 до 110 зросла кількість справ та матеріалів, які щомісяця надходили на розгляд одного судді місцевого суду. Однак, незважаючи на складні умови, судді в цілому належним чином виконували свої обов'язки щодо здійснення правосуддя.

Минулого року Верховний Суд України, апеляційні та місцеві суди вживали необхідні заходи для підвищення оперативності розгляду справ. У результаті цього на 6,0 % зменшилася кількість кримінальних справ, призначених до розгляду з порушенням передбачених законом строків. Істотно поліпшився стан роботи більшості судів щодо своєчасного звернення до виконання судових рішень.

У місцевих судах було запроваджено спеціалізацію окремих категорій справ, що сприяло поліпшенню якості їх розгляду. Позитивним фактором стало те, що суди все частіше зв'язують свої рішення з вимогами Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Однак очевидним є те, що розпочату судову реформу ще не завершено, а це створює проблеми, які впливають на стан здійснення правосуддя. Єдиним касаційним судом так і залишився Верховний Суд України, що, як і в минулому році, призвело до перевантаження його суддів, які не в змозі впоратися з такою кількістю справ. Крім того, судді вимушені працювати за застарілим процесуальним законодавством.

Деякі апеляційні суди не перебудували свою роботу і тому не можуть ще виконувати на належному рівні покладені на них завдання. Скасовуючи рішення судів першої інстанції, апеляційні суди постановили лише 15,9 % нових рішень у кримінальних справах та 26,7 % — у цивільних.

У державі не створено систему органів досудового слідства, що негативно позначилося на якості проведеного розслідування у справах, які надходять на розгляд судів. У зв'язку з цим суди повернули прокурорам на додаткове розслідування та у порядку статей 249¹, 232 Кримінально-процесуального кодексу (далі — КПК) на 7,3 % більше справ, ніж попереднього року.

Мають місце випадки, коли при наявності обставин для виправдання підсудних, судді повертають справи на додаткове розслідування. Так, кількість виправдувальних вироків зменшилася на 23,5 %, а кількість повернутих із судового засідання справ на додаткове розслідування навпаки — збільшилася на 4,7 %.

Аналіз даних судової статистики свідчить про необхідність вжиття додаткових заходів для підвищення рівня судочинства у державі.

1. Обсяг роботи судів та навантаження на суддів

У 2003 р. збереглася тенденція до збільшення обсягу роботи судів загальної юрисдикції. До судів по першій інстанції надійшло понад 5,8 млн. справ (кримінальних, цивільних, господарських, справ про адміністративні правопорушення) та постанов, подань, клопотань, позовних заяв, заяв, скарг (далі — справ і матеріалів), що на 770 тис. або на 15,1 % більше, ніж у попередньому році; відповідні статистичні дані наведено в таблиці.

Збільшення кількості справ і матеріалів, що надійшли на розгляд судів, відбулося через віднесення до компетенції судів таких справ і матеріалів, які раніше суди не розглядали. Зокрема, на 760 тис., або 28,6 % більше надійшло в суди справ про адміністративні правопорушення; кількість скарг на дії слідчих органів зросла на 45,6 %, що пов'язано з надходженням до судів скарг на постанови, як про відмову, так і про порушення кримінальних справ. Збільшилося також надходження в суди цивільних справ на 6,2 %, кримінальних — на 1,1 %.

Упродовж року зростала кількість справ і матеріалів, що надходили на розгляд кожного судді місцевого суду. Так, у середньому до одного судді щомісяця надходило на розгляд: у 2000 р. — 50 справ і матеріалів; у 2001 р. — 76; у 2002 р. — 101; у 2003 р. — 113 (у тому числі кримінальних — 4, цивільних — 32, справ про адміністративні правопорушення — 68). До одного судді військового місцевого суду в 2003 р. щомісяця на розгляд надходило 15 справ і матеріалів усіх категорій, що як і в попередньому році.

Найбільше справ і матеріалів усіх категорій щомісяця надходило до суддів місцевих судів областей: Чернівецької — 152 [90]¹; Харківської — 147 [145];

* Статистика опрацьована начальником управління узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України Ф.М. Марчуком і заступником начальника управління Г.І. Рудник.

¹ Тут і далі у квадратних дужках наведено відповідні дані за 2002 р.

Надійшло у суди загальної юрисдикції по першій інстанції справ, постанов, подань, клопотань, позовних заяв, заяв, скарг у 2002–2003 рр.	2002 р.	2003 р.	Динаміка	
			абс.	%
Цивільних справ, клопотань, позовних заяв (заяв), скарг, усього	1 513 023	1 589 906	76 883	+5,1
У тому числі справ	1 433 608	1 522 809	89 201	+6,2
позовних заяв (заяв, скарг), за винятком прийнятих до розгляду	77 971	65 570	12 401	-15,9
клопотань про визнання рішень іноземних судів	1 424	1 509	85	+6,0
клопотань про скасування рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду	20	18	2	-10,0
Справ про адміністративні правопорушення, усього	2 659 088	3 419 453	760 365	+28,6
Клопотань про скорочення строку позбавлення спеціального права	1 052	1 703	651	+61,9
Кримінальних справ, матеріалів, подань, усього	625 151	612 022	13 129	-2,1
У тому числі справ	214 360	216 688	2328	+1,1
із них повернено справ прокурорам в порядку ст. 232 КПК	5 142	5 379	237	+4,6
подань слідчих органів	138 121	137 869	252	-0,2
скарг на дії слідчих органів	4 286	6 239	1 953	+45,6
скарг потерпілих, що надійшли до суду в порядку ст. 27 КПК (за винятком скарг, за якими порушено кримінальні справи)	5 566	6 434	868	+15,6
постанов щодо звільнення від кримінальної відповідальності (за справами без обвинувальних висновків)	120 315	54 246	66 069	-54,9
у порядку виконання вироків, подань та клопотань	142 503	190 546	48 043	+33,7
Інших матеріалів, подань, усього	69 470	21 973	47 497	-68,4
У тому числі матеріалів про направлення на примусове лікування від алкоголізму та наркоманії	4 848	3 095	1 753	-36,2
матеріалів про застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх	3 473	3 055	418	-12,0
подань в порядку виконання рішень судів в частині майнових стягнень	61 149	15 823	45 326	-74,1
Разом справ (цивільних, кримінальних, справ про адміністративні правопорушення), постанов, подань, клопотань, позовних заяв, заяв, скарг	4 866 732	5 643 354	776 622	+16,0
Господарських справ, усього	228 242	221 256	6 986	-3,1
Надійшло по першій інстанції справ та матеріалів, усього	5 094 974	5 864 610	769 636	+15,1

Одеської — 134 [115], Івано-Франківської — 130 [108]; м. Києва — 126 [121] та Автономної Республіки Крим — 124 [121]. Найменше до суддів областей: Закарпатської — 75 [63], Вінницької — 79 [67], Миколаївської — 87 [75].

В апеляційному порядку до судів надійшло майже 122 тис. цивільних, кримінальних справ і матеріалів, що на 11,1 % більше, ніж у 2002 р., з них кримінальних — на 5,5 % і цивільних — на 14,2 %.

Залишається порівняно незначним навантаження на суддів апеляційних судів. Так, до одного судді апеляційного суду надходило на розгляд справ і матеріалів: у 2000 р. — 12, у 2001 р. — 10, у 2002 р. — 6, у 2003р. — 6,6. Надходження справ і матеріалів до суддів військового апеляційного суду залишилося на рівні попереднього року — по 2.

З найменшим навантаженням працювали судді апеляційних судів областей: Тернопільської — 3 [3], Чернівецької — 4 [3], Івано-Франківської — 4 [3].

До місцевих господарських судів надійшло на розгляд і порушено щодо них провадження у 221,3 тис. справ, що на 3,1 % менше від показника попереднього року. Щомісяця до одного судді місцевого господарського суду надходило на розгляд по 32 справи [33].

Минулого року на 26,0 % збільшилося навантаження на суддів Верховного Суду України. На розгляд до цього суду по першій інстанції, у касаційному порядку та в порядку виключного провадження надійшло майже 48 тис. касаційних скарг, касаційних подань, справ і матеріалів. Щомісяця до одного судді надходила на розгляд 51 справа і матеріал [40].

Укомплектованість судів загальної юрисдикції на початок 2004 р. становила 82,4 %; вакантними залишалися 1322 суддівські посади, у тому числі 480 — суддів апеляційних територіальних судів, або 27,6 % від посад, передбачених штатним розписом, апеляційних господарських судів — 79, або 27,1 %, місцевих районних (міських) судів — 670, або 14,7 %.

Середньостатистична кількість населення на одну суддю минулого року становила 6,3 тис.

З метою збалансування навантаження у районних та міських судах Указом Президента України від 15 березня 2004 р. № 328/2004 «Про внесення змін до Мережі та кількісного складу суддів місцевих судів» ліквідовано 146 міських та районних судів в Автономній Республіці Крим та 23 областях й створено 73 міськрайонних суди.

2. Аналіз стану злочинності в Україні

У 2003 р. органи Міністерства внутрішніх справ України (далі — МВС) зареєстрували 556,4 тис. злочинів, що на 23,5 % більше, ніж у попередньому році. Таке різке зростання злочинності в МВС пояснюють наведенням порядку в обліку злочинів, тобто у статистиці реально відображена кількість виявлених злочинів². Так, минулого року збільшення загальної кількості зареєстрованих злочинів відбулося на території всіх без винятку регіонів. Найбільше зростання злочинності відмічено в областях: Херсонській — на 45,6 %, Хмельницькій — на 35,7 %, Луганській — на 32,7 %, Одеській — на 32,2 %, а також в містах: Києві — на 46,4 %, Севастополі — на 44,8 %. Коефіцієнт злочинності, тобто кількість зареєстрованих злочинів на 10 тис. населення, становить 115,9, а в областях: Запорізькій — 168,4; Луганській — 163,1; Дніпропетровській — 155,0; Харківській — 153,7. Найменший показник коефіцієнта злочинності відмічено у західних областях: Закарпатській — 52,1; Тернопільській — 52,8; Івано-Франківській — 61,7; Чернівецькій — 64,2. У структурі загальної злочинності за видами злочинів переважали, як і в минулих роках, крадіжки та грабежі, частка яких становила 54,2 %, та злочини, пов'язані з наркотиками, питома вага яких — 10,3 %.

Загальна кількість зареєстрованих злочинів збільшилася на 105,7 тис. злочинних проявів. Основним фактором підвищення рівня злочинності стало різке збільшення кількості зареєстрованих крадіжок чужого майна на 35,2 %, або 68,9 тис. випадків, грабежів — на 73,2 %, або 15,4 тис. таких злочинів. Характерно, що в 2002 р., згідно зі статистичними даними, рівень злочинності знизився на 10,5 % також в основному за рахунок зменшення на 46,1 тис. кількості зареєстрованих крадіжок чужого майна.

Відбулося подальше збільшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів у структурі злочинності, що сягнула 286,5 тис.; темпи приросту становлять 23,2 %, а питома вага — 51,5 %. Найбільша питома вага таких злочинів в областях: Хмельницькій — 60,8 %, Київській — 58,0 %, Сумській — 57,7 %, Миколаївській — 57,5 %, Рівненській — 56,7 %.

Усього вчинено 25,8 тис. особливо тяжких злочинів. У деяких регіонах відмічено зростання рівня насильницької злочинності, і насамперед злочинів проти життя та здоров'я людини. У цілому по країні умисні убивства та замаху становлять дещо більше 4 тис., що на 5,9 % менше, ніж у 2002 р. Однак їх кількість зросла в 4 областях, зокрема: у Запорізь-

кій — на 15,7 %, Кіровоградській — на 14,4 %, Житомирській — на 2,5 %, Миколаївській — на 0,6 % та м. Києві — на 35,8 %, або з 134 до 182. На замовлення було вчинено 15 умисних вбивств. Минулого року зареєстровано 156 [161] випадків одночасного вбивства двох або більше осіб.

З використанням вогнепальної зброї вчинено 146 умисних убивств, що на 15,6 % менше, ніж у попередньому році. На побутовому ґрунті вчинено понад 1 тис. умисних убивств, або кожне четверте (25,9 %) від усіх розслідуваних, а в областях: Дніпропетровській — 45,7 %, Чернівецькій — 45,2 %, Сумській — 34,7 %, Житомирській — 32,1 %.

Кількість заподіяння тяжких тілесних ушкоджень зросла на 4,3 %, або із 6 тис. до 6,3 тис. Це сталося в 14 областях, особливо в таких: у Чернівецькій — на 47,8 %, Рівненській — на 30,7 %, Вінницькій — на 29,9 %, а також м. Севастополі — на 50,0 %. Зі смертельними наслідками умисні тяжкі тілесні ушкодження були заподіяні в 1,9 тис. випадках, що на 0,5 % більше від показника попереднього року.

У 2003 р. на 71,0 % збільшилася кількість фактів торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини. Зареєстровано 289 таких злочинів, а засуджено за ст.149 Кримінального кодексу України (далі — КК) 53 особи. Найбільшого поширення набула торгівля людьми в Автономній Республіці Крим — 41 випадок та в областях: Полтавській — 39, Дніпропетровській — 37, Харківській — 25, Луганській — 21; натомість у м. Києві зареєстровано всього 2 [15] таких злочини.

На 15,8 % збільшилася кількість випадків незаконного позбавлення волі або викрадення людини, загалом зареєстровано 205 [177] таких злочинів. Захоплення заручників мало місце у 10 [12] випадках.

Кількість озброєних злочинних посягань минулого року зменшилася на 14,9 %, усього зареєстровано 560 таких злочинів. Найчастіше застосовувалася злочинцями вогнепальна зброя в областях: Донецькій — 62, Дніпропетровській — 52, Луганській — 49, Запорізькій — 48, Полтавській — 34.

Відбулося збільшення на 10,3 % кількості виявлених фактів носіння, зберігання, придбання, виготовлення чи збуту вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, зареєстровано 11,7 тис. таких діянь. Збільшення кількості цього виду злочину відмічено майже в усіх регіонах, за винятком: Дніпропетровської та Одеської областей і міст Києва та Севастополя. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин мало місце у 107 випадках, що на 16,4 % менше, ніж у попередньому році.

Серед злочинів корисливої спрямованості найбільш поширеними є крадіжки чужого майна, питома вага яких у структурі злочинності становить 47,6 % [43,5 %]. У 2003 р. було вчинено 264,9 тис. таких злочинів. Зі складів, баз, магазинів та інших торгових точок було вчинено 6,7 тис. крадіжок державного чи колективного майна, що на 11,8 % більше. Однією з

² Див.: Сторожук Г. Реформи, які мають змінити міліцію // Юридичний вісник України. — 2003. — № 51.

причин, чому відбуваються крадіжки із зазначених об'єктів, є відмова багатьох підприємств від послуг охоронних організацій.

Кожна третя крадіжка (31,3 %) вчинена з квартир громадян. У 2003 р. було вчинено 66 тис. крадіжок з квартир, що на 34,1 % більше від показника попереднього року. Їх приріст відбувся в усіх областях, за винятком Івано-Франківської, в якій відмічено зменшення цього виду злочину на 8,3 %. Найбільше зросла кількість крадіжок із квартир в областях: Хмельницькій — 69,0 %, Київській — 67,9 %, Волинській — 54,0 %, Чернігівській — 51,5 %, а також у м. Києві — 66,6 %.

У 2003 р. на 8,0 % збільшилося число злочинів, пов'язаних із викраденням шляхом демонтажу та іншим способом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання, загалом зареєстровано 9,5 тис. таких злочинів. Збільшилася кількість цих злочинів: у м. Києві — у 5,9 разів, в областях: Рівненській — у 2,6 разів, Волинській — на 86,0 %, Полтавській — на 66,4 %, Херсонській — на 62,9 %. Засуджено за ст. 188 КК 2,6 тис. осіб, що на 13,3 % більше, ніж попереднього року.

Кількість розбійних нападів збільшилися на 9,8 % і становила 5,7 тис. Почастішали такі напади в 17 областях і містах Києві та Севастополі, зокрема: у Херсонській — на 47,8 %, Чернігівській — на 42,9 %, Сумській — на 39,5 %, Київській — на 39,0 % та в м. Севастополі — на 56,0 %. Суспільна небезпечність злочинів підвищується в разі їх вчинення групою осіб. Так, минулого року групою було вчинено 45,7 % розбійних нападів.

В Україні зареєстровано 36,5 тис. грабежів, що на 73,2 % більше порівняно з попереднім роком. Рівень злочинності щодо відкритого викрадення майна зріс в усіх без винятку регіонах, найбільш істотно в областях: Одеській — у 2,0 разів, Волинській — у 2,1 разів, Рівненській — на 98,4 %, Херсонській — на 95,9 %, а також у містах Києві — у 2,5 разів та Севастополі — на 59,8 %.

Заволодіння майном шляхом шахрайства мало місце в 16 тис. випадках, що на 5,5 % більше. Найпоширеніший цей вид злочинів в областях: Херсонській — зростання у 2,5 разів, Миколаївській — у 2,4 разів.

У 2003 р. дещо зменшилася кількість бандитських нападів, усього було зареєстровано 52 таких факти, що на 22,4 % менше від показника попереднього року. Найбільшу кількість проявів бандитизму відмічено в Одеській області — 10.

Майже на рівні 2002 р. залишилася кількість згвалтувань, зареєстровано понад 1 тис. таких злочинів, що на 5 фактів більше. Їх кількість збільшилася в 12 областях та у м. Севастополі, особливо в областях: Кіровоградській — на 93,3 %, Вінницькій — на 58,3 %, Полтавській — на 57,9 %, Івано-Франківській — на 56,5 %.

Зросла на 15,0 % кількість порушень правил безпеки руху, що спричинили смерть потерпілого. Усього зареєстровано понад 3 тис. таких злочинів. Відбулося різке збільшення кількості цього виду злочинів в обла-

стях: Чернівецькій — у 2,3 разів, Рівненській — на 42,4 %, Харківській — на 37,0 %, м. Києві — у 2,0 разів. Порушення правил безпеки руху зі смертельними наслідками, вчинені у стані алкогольного сп'яніння, становлять 14,6 % від кількості розслідуваних злочинів цієї категорії.

На 43,2 % зросла у державі кількість хуліганських порушень громадського порядку, а в областях: Херсонській — у 2,1 разів, Черкаській — на 90,4 %, Луганській — на 89,8 %, Чернівецькій — на 86,5 %, Рівненській — на 73,7 %. Понад третину — 37,0 % — хуліганських проявів вчинено у нетверезому стані.

Невдоволення громадськості викликають крадіжки автомобілів, головним чином приватних, через що було завдано велику матеріальну шкоду потерпілим. Минулого року зареєстровано 7 тис. випадків незаконного заволодіння автомобілями, що на 12,2 % більше. Найпоширенішими ці злочини стали в областях: Львівській — зростання у 2,1 разів, Одеській — на 45,2 %, Херсонській — на 35,1 % та м. Києві — на 37,6 %. Не розкрито в цілому по країні понад 3,5 тис. фактів незаконного заволодіння автомобілями.

У 2003 р. активніше велася боротьба зі злочинами економічної спрямованості. Було виявлено 43,2 тис. злочинів цієї категорії, що на 34,0 % більше, ніж у попередньому році. При здійсненні операцій із бюджетними коштами вчинено 8928 злочинів, що на 13,4 % менше.

Правоохоронні органи більш активно минулого року вели боротьбу з хабарництвом. Усього зареєстровано приблизно 3 тис. фактів хабарництва, що на 6,0 % більше, ніж у 2002 р.

На об'єктах залізничного транспорту вчинено 13,9 тис. злочинів, що на 13,4 % більше. Великих збитків завдано державі через крадіжки на залізницях. На 40,0 % збільшилася кількість крадіжок вантажів. На залізницях вчинено на 5,8 % більше тяжких та особливо тяжких злочинів.

Рівень підліткової злочинності збільшився на 3,6 %. Минулого року неповнолітні або за їх участю вчинено 33,5 тис. злочинів, з них 1,3 тис. особливо тяжких і 21,6 тис. тяжких злочинів. Питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів у структурі злочинності серед неповнолітніх становить 68,4 %. Неповнолітні вчинили 195 умисних убивств, 135 згвалтувань, 768 розбійних нападів; зареєстровано 480 проявів щодо незаконного заволодіння автомобілями, вони також заподіяли 296 умисних тяжких тілесних ушкоджень. Дві третини (67,0 %) злочинів, вчинених неповнолітніми, це крадіжки чужого майна, їх вчинено 22,1 тис., у тому числі із квартир — 5,2 тис. Тому у підлітковій злочинності щодо кількості переважав саме зазначений вид злочинів. Кожний третій підліток вчинив злочин у віці 14—15 років (усього 8,9 тис. осіб).

Особи, котрі раніше вже вчиняли злочини, вчинили 89,1 тис. нових злочинів, що на 36,7 % більше, ніж у 2002 р. Більше половини — 53,3 % — злочинів, вчинених особами, які їх раніше вчиняли, належать до категорії тяжких та особливо тяжких. З числа закінчених розслідуванням 23,1 % злочинів вчинили особи, які раніше притягувалися до кримінальної

відповідальності, загалом вони вчинили кожен третій (36,7 %) розбійний напад.

У стані алкогольного сп'яніння вчинено 37,9 тис. злочинів, що на 17,3 % більше, в тому числі: 1807 умисних вбивств, або 45,7 % від числа розслідуваних злочинів цього виду; 2068 умисних тяжких тілесних ушкоджень, або 38,6 %; 479 згвалтувань, або 48,4 %; 4,8 тис. випадків хуліганства, або 37,0 %.

В Україні не вирішено проблему щодо ефективної боротьби зі злочинами, пов'язаними з наркотиками. Минулого року у сфері обігу наркотиків виявлено 57,4 тис. злочинів, що на 1,1 % менше. Але зростання кількості викритих фактів, що належать до цієї категорії злочинів, відмічено у 16 областях, містах Києві та Севастополі, а найбільше в областях: Житомирській — на 30,3 %, Львівській — на 23,3 %, Чернівецькій — на 20,8 %, Харківській — на 20,5 %. Велику криміногенну групу становлять незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; таких злочинів вчинено: з метою збуту чи збуту наркотичних засобів — 17,5 тис., або 30,5 % від числа зареєстрованих злочинів цього виду і без мети збуту — 31,7 тис., питома вага яких — 55,2 %. Засуджено за злочини у сфері обігу наркотичних засобів 29,9 тис. осіб.

Минулого року виявлено 634 організовані групи та злочинні організації, учасники яких вчинили 6159 злочинів, що на 4,8 % менше, ніж у 2002 р. Вони вчинили 39 бандитських нападів, 60 умисних убивств, у тому числі 4 на замовлення, 1,4 тис. крадіжок чужого майна, які становлять 23,5 % від числа злочинів, вчинених ними.

Протягом року виявлено 686 злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) грошових коштів та іншого майна, здобутого злочинним шляхом, що на 31,6 % менше. Усього судами засуджено за цей вид злочину 44 особи, що в 2,2 раза більше, ніж у попередньому році.

Істотно впливало на стан законності й правопорядку в країні безробіття. Майже дві третини (65,6 %) від загальної кількості працездатних громадян, винних у вчиненні злочинів, ніде не працювали, не навчалися та не мали постійного джерела доходів. За невиплату заробітної плати було порушено 1265 кримінальних справ, що на 40,9 % більше, засуджено 210 осіб.

Зневіру людей у справедливість викликають факти нерозкриття злочинів. За даними МВС України, у 2003 р. не розкрито: умисних вбивств — 280, умисних тяжких тілесних ушкоджень — 916, крадіжок державного або колективного майна — 21 тис., крадіжок приватного майна — 89,5 тис., у тому числі з квартири — 29,7 тис., грабежів — 18,3 тис., розбійних нападів — 887 тощо.

Злочинність завдає суспільству великої шкоди. За даними МВС України, матеріальні збитки від злочинів за порушеними кримінальними справами складають 1 млрд. 552 млн. грн., у тому числі у сфері економіки — 988 млн. грн.

Від насильницьких злочинів потерпіло 351,9 тис. осіб; кожна третя з них — жінка (113,7 тис.). Серед потерпілих було 8,6 тис. неповнолітніх, 41,6 тис. — пенсіонерів.

3. Розгляд судами кримінальних справ

На розгляді в судах першої інстанції у 2003 р. перебувало понад 264 тис. кримінальних справ, що на 4,0 % більше порівняно з попереднім роком, із них майже 257,9 тис., або 97,6 % [97,8 %], справ публічного обвинувачення і 6,3 тис. справ, або 2,4 % [2,2 %], які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого. Закінчено провадження у 212,3 тис. кримінальних справ, або 80,4 % [79,0 %] від числа справ, що перебували на розгляді судів. Суди розглянули з постановленням вироку 166,1 тис. справ, що на 0,4 % менше, або 78,2 % [83,2 %] від закінчених провадженням. З фіксуванням судового процесу технічними засобами розглянуто 2,9 тис. кримінальних справ, з них — 206 апеляційними судами.

Під вартою станом на 1 січня 2004 р. перебувало 17,6 тис. [17,8 тис.] підсудних, справи яких розглядалися в судах, що на 1,1 % менше порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Понад 6 місяців під вартою було 4,3 тис. осіб, у тому числі найбільше в областях: Харківській — 1028, Дніпропетровській — 663, Донецькій — 586 осіб.

На кінець звітної періоду залишилися нерозглянутими 51,8 тис. кримінальних справ, що на 2,8 % менше порівняно з попереднім роком, їх питома вага становила 19,6 % [21,0 %] серед справ, що перебували на розгляді судів. Значною залишилася частка нерозглянутих кримінальних справ на кінець року в місцевих судах областей: Харківської — 28,8 % [30,7 %], Донецької — 26,6 % [30,0 %], Дніпропетровської — 25,8 % [26,9 %], Запорізької — 25,3 % [27,6 %], Полтавської — 23,5 % [24,4 %], Рівненської — 22,3 % [29,8 %]. Найменший залишок справ у місцевих військових судах — в середньому 5,4 % та у судах областей: Черкаської — 8,3 % [10,2 %], Київської — 9,6 % [9,7 %] Чернігівської — 9,8 % [10,6 %].

Не розглянуто в термін понад 6 місяців 7,9 тис., або 20,6 % [18,6 %] від тих, що перебували у залишку (без урахування справ із зупиненим провадженням). Найбільше таких справ у місцевих судах областей: Дніпропетровської — 32,2 % [24,9 %], Харківської — 28,3 % [28,3 %], Рівненської — 25,9 % [11,9 %], Донецької — 25,4 % [21,3 %], Запорізької — 22,6 % [27,7 %], Полтавської — 22,6 % [8,1 %]; найменше — у судах областей: Київської — 2,5 % [3,0 %], Чернігівської — 2,6 % [5,6 %], Миколаївської — 3,4 % [3,2 %].

Усього на кінець року в апеляційних судах залишилися нерозглянутими по першій інстанції 333 справи, що на 5,4 % менше, ніж у 2002 р. Найбільша кількість таких справ, як і в попередні роки, в Апеляційному суді Донецької області. Усього не розглянуто зазначеним судом 88 кримінальних справ, що становить 29,4 % [33,5 %] від справ, що перебували у провадженні. У термін понад 6 місяців не розглянуто 24 із цих справ.

Згідно з даними апеляційних судів, найбільш поширеною підставою відкладення розгляду кримінальних справ минулого року була неявка в судове засі-

дання свідків та потерпілих. Таких справ більше половини (51,6 %) серед усіх кримінальних справ, розгляд яких відкладався. До тягання при розгляді справ призводить невиконання органами МВС постанов судів про привід осіб, які не з'явилися до суду. За повідомленням МВС, такі факти дійсно мали місце, а однією з причин невиконання постанов судів про привід є відсутність в осіб, які мали бути доставлені в судове засідання, коштів на проїзд. Через незадовільну роботу конвойної служби, зокрема проблеми з доставкою до суду підсудного, який перебуває під вартою, відкладено 6,7 % справ. Неявка у судове засідання учасників судового процесу призвела до відкладення 23,1 % справ, у тому числі: захисника — 13,2 %, прокурора — 5,8 %.

Причинами тривалого перебування на розгляді у судах кримінальних справ також є: незадовільна підготовка справи до розгляду; призначення справ до попереднього та судового розгляду з порушенням строків, передбачених статтями 241, 256 КПК; неналежний контроль суддів за своєчасним повідомленням осіб, які беруть участь у розгляді справи, про день та час її розгляду, а також невжиття заходів до забезпечення їх явки у судове засідання; необгрунтовано тривалі перерви між судовими засіданнями та зупинення провадження у справах з підстав, не передбачених законом, тощо.

Кількість осіб, на яких судами накладено штраф за неявку в судове засідання, зменшилася з 1,3 тис. до 1 тис.

Обрання неналежного запобіжного заходу на стадії досудового слідства призводить до зупинення провадження в справі у зв'язку з розшуком підсудного. Так, суди зупинили провадження у 13,3 тис. [12,4 тис.] кримінальних справах, у тому числі у зв'язку з розшуком підсудних — 10,6 тис., або 79,7 % [10,3 тис., або 82,7 %] від усіх зупинених провадженням.

Статистичні дані свідчать про погіршення якості розслідування органами досудового слідства кримінальних справ. Усього у 2003 р. суди повернули, а прокурори відкликали 18 692 кримінальні справи, що на 7,3 % більше, ніж попереднього року, їх питома вага в числі справ, що перебували у провадженні, становить 7,2 %. Найбільшу питому вагу повернутих судами з різних підстав прокурору справ відмічено в областях: Черкаській — 18,2 %, Кіровоградській і Харківській — по 12,9 %, Херсонській — 12,4 %. Зокрема, на додаткове розслідування в порядку статей 246, 281 КПК суди повернули 10,5 тис. кримінальних справ публічного обвинувачення, що на 4,7 % більше. Для усунення виявлених істотних порушень вимог статей 228—232 КПК суди повернули прокурорам 2,8 тис. кримінальних справ, що на 25,3 % більше порівняно з попереднім роком. Прокурори відкликали із судів у порядку ст. 232 КПК 5,4 тис. кримінальних справ, попередній розгляд яких ще не відбувся, що також більше на 4,6 %.

Деякі суди, незважаючи на погіршення якості розслідування кримінальних справ, недостатньо реагували на виявлені недоліки постановленням окремих

ухвал. Наприклад, суди Житомирської області винесли всього 25 окремих ухвал про порушення законності при провадженні дізнання чи досудового слідства, водночас для додаткового розслідування всього повернено 241 справу, що на 41,8 % більше; суди Київської області винесли 51 ухвалу, що на 21,5 % менше, а на додаткове розслідування повернено 488 справ, що на 22,3 % більше; Черкаській відповідно — 38, що на 20,8 % менше, а на додаткове розслідування повернено 444 справи, що більше на 9,4 %.

На 6,0 %, або до 816 [770], зросла кількість кримінальних справ, що перебували на розгляді у судах першої інстанції за злочини, вчинені організованими групами. Закінчено провадження у 476 таких кримінальних справах, або 58,3 % [62,6 %] від справ, які перебували на розгляді в судах. Повернено прокурорам на додаткове розслідування та у зв'язку з істотним порушенням положень статей 228—232 КПК 66 кримінальних справ. Закрито провадження у 7 справах стосовно 57 осіб. З постановленням вироку розглянуто 385 кримінальних справ, або 80,9 % [82,6 %] від справ, провадження в яких закінчено. За вироками, що набрали і не набрали законної сили, засуджено 1,7 тис. [1,6 тис.] осіб, які обвинувачувалися у вчиненні злочинів у складі організованих груп. Із них 1,3 тис. осіб, або 79,2 % [66,9 %] від тих, які обвинувачувалися, суди визнали винними у вчиненні злочинів у складі організованих груп, а стосовно 350 осіб, або 20,8 % [33,1 %], постановлено обвинувальні вироки, але не підтверджено наявності організованої групи. Залишилися нерозглянутими 340 справ, або 41,7 % [37,4 %] від тих, що перебували на розгляді, із них у термін понад 6 місяців — 90 справ, або 29,7 % [56 справ, або 21,8 %] (без урахування справ, провадження в яких зупинено). З постановленням вироку суди розглянули 6 кримінальних справ за злочини, вчинені злочинними організаціями. За вчинення злочинів у складі злочинної організації за вироками, що набрали і не набрали законної сили, засуджено 16 осіб.

З різних питань розглянуто 137,8 тис. подань органів досудового слідства, що на 0,2 % менше, із них задоволено 129,6 тис. подань, або 94,0 % [94,9 %] від кількості розглянутих. Зокрема, розглянуто 62,1 тис. подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що на 6,2 % менше від показника 2002 р.; із них задоволено 55,6 тис. подань, або 89,7 % [91,7 %] від кількості розглянутих. На постанови суддів про обрання запобіжного заходу до апеляційних судів надійшло 3,1 тис. апеляцій, що на 3,0 % менше; із них розглянуто 2,9 тис., задоволено 608, що становить 1,1 % [0,9 %] від кількості винесених судами постанов про взяття під варту. Суди також задовольнили 428 подань про скасування запобіжного заходу, або 92,6 % подань, що перебували на розгляді. Про продовження строків тримання під вартою розглянуто 16,2 тис. подань, із них задоволено 15,8 тис., або 97,3 % [97,9 %]. Задоволено також 56 подань про усунення захисника від участі у справі. Крім того, під час судового розгляду рішеннями судів усунуто від розгляду справ 29 захисників.

За результатами розгляду судами справ взято під варту 11,2 тис. осіб, що на 1,0 % менше, ніж у 2002 р., а звільнено з-під варту на 1,1 % більше, або 8,3 тис. осіб.

Усього на 5 осіб збільшилася кількість звільнених судами під заставу — зі 105 до 110. За порушення вимог застави на користь держави суди звернули 73,5 тис. грн.

З 4,5 тис. до 6,9 тис., або на 53,1 %, збільшилася кількість скарг на дії органів досудового слідства у справах, що перебували в провадженні судів; задоволено 2,8 тис. скарг, або 46,8 % [50,8 %] від кількості розглянутих, у тому числі розглянуто 4,5 тис. скарг на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, задоволено 2,1 тис., або 47,6 % [52,5 %] від кількості розглянутих.

У порядку ст. 27 КПК від потерпілих до судів надійшло 11,3 тис. скарг про притягнення осіб до кримінальної відповідальності, що на 16,0 % більше порівняно з 2002 р. Розглянуто 11 тис. скарг, або 88,7 % [89,7 %] від кількості скарг, що перебували на розгляді, у тому числі: за 4,8 тис. скарг порушено кримінальні справи, що на 16,5 % більше; за 2,4 тис. скарг відмовлено у порушенні кримінальної справи, що на 6,6 % менше. Залишилися нерозглянутими 1,4 тис. скарг, з яких 784, або 55,6 % [56,6 %], перебували у суді понад місяць.

Кількість постанов органів досудового слідства, що перебували у провадженні судів, про звільнення від кримінальної відповідальності зменшилася з 22,1 тис. до 19,4 тис., або на 12,3 %. Суди розглянули 57,9 тис. постанов, із них у зв'язку із закінченням строків давності у справах щодо невстановлених осіб, які вчинили злочини, розглянуто 39,3 тис. постанов, що на 59,6 % менше; задоволено 35,9 тис. постанов, або 91,3 % [97,4 %] від кількості розглянутих. Про звільнення осіб від кримінальної відповідальності розглянуто 18,5 тис. постанов, що на 0,1 % менше; із них задоволено 16,3 тис. постанов, або 88,2 % [91,3 %] від кількості розглянутих. За цими постановами звільнено від кримінальної відповідальності 16,9 тис. осіб.

Відповідно до даних, отриманих після розгляду судами справ, від злочинів у 2003 р. потерпіли 154,5 тис. фізичних осіб, що на 4,8 % більше порівняно з попереднім роком. У тому числі 21,1 тис. осіб заподіяно шкоду здоров'ю, а 5,7 тис. загинуло. Заподіяно шкоду 23,4 тис. юридичних осіб. Злочинами було завдано матеріальну та моральну шкоду фізичним і юридичним особам на суму 771 млн. грн.

Незважаючи на збільшення кількості окремих ухвал (постанов), винесених судами для усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, і з інших підстав, з 4,7 тис. до 5,8 тис., або на 23,4 %, вони ще не стали ефективним засобом запобігання вчиненню злочинів та інших правопорушень. Частка таких справ, провадження в яких закінчено, становить лише 2,7 % [2,3 %]. У тому числі з 2 тис. до 2,5 тис., або на 20,9 %, зросла кількість окремих ухвал на порушення законності при провадженні дізнання та досудового слідства. За 3,8 тис. ухвал, або 66,4 % [65,1 %] від постановлених, надійшли повідомлення про вжиті заходи.

Кількість осіб, котрих суди притягнули до адміністративної відповідальності за нежиття заходів за окремими ухвалами (постановами) судів, поданнями (протестами) прокурорів та органів досудового слідства (ст. 185^б Кодексу про адміністративні правопорушення; далі — КпАП), зменшилася з 279 до 253, або на 9,3 %.

За звітний період на розгляд по першій інстанції до військових місцевих судів надійшло 1,9 тис. кримінальних справ і матеріалів, що на 7,3 % менше порівняно з 2002 р. Водночас до 1,1 тис., або на 6,5 %, зросла кількість кримінальних справ, що перебували на розгляді у цих судах. Закінчено провадження в 1 тис. кримінальних справ. З постановленням вироку розглянуто 783 справи, або 76,3 % [81,0 %] від тих, провадження в яких закінчено. Призначено до попереднього розгляду та до судового розгляду з порушенням строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, 21 кримінальну справу, або 2,0 % [3,2 %] від справ, провадження в яких закінчено. Залишилися нерозглянутими на кінець звітного періоду 59, або 5,4 % [8,1 %] кримінальних справ, що перебували на розгляді судів.

По першій інстанції на розгляді апеляційних судів у 2003 р. перебувало 1,6 тис. кримінальних справ, що на 4,4 % менше, ніж у попередньому році. Закінчено провадження в 1,3 тис. кримінальних справ, що становить 79,5 % [79,3 %] від кількості справ, які перебували у провадженні. Із порушенням строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, призначено до розгляду 93 кримінальні справи, або 7,2 % [18,3 %] від тих, провадження в яких закінчено. Із постановленням вироку розглянуто 1,1 тис. справ, або 81,7 % [80,3 %] від кількості тих, провадження в яких закінчено. Найменше справ із постановленням вироку розглянуто апеляційними судами областей: Закарпатської — 6; Рівненської — 10; Чернівецької — 11; Тернопільської — 12, а також м. Севастополя — 10.

Оперативність призначення до розгляду кримінальних справ дещо поліпшилася. Усього з порушенням строків, передбачених у статтях 241, 256 КПК, призначено 20,5 тис. справ, або 9,6 % від справ, провадження в яких закінчено, що на 6,0 % менше. У тому числі з порушенням строків до попереднього розгляду призначено 6,5 тис. кримінальних справ, що на 8,2 % менше, ніж у попередньому році. Їх питома вага у числі справ, провадження в яких закінчено, складала 3,1 % [3,6 %]; із них апеляційні суди призначили до попереднього розгляду 41 справу. Із порушенням строків, зазначених у ст. 256 КПК, до судового розгляду призначено 13,9 тис. кримінальних справ, або 6,6 % [7,3 %], у тому числі апеляційними судами — 52.

Найбільший відсоток кримінальних справ призначено до попереднього та судового розгляду із порушенням термінів місцевими судами: Автономної Республіки Крим — 18,7 %; областей: Харківської — 18,3 %; Дніпропетровської — 17,2 %; Донецької — 16,8 %; Рівненської — 13,3 %; найменше — судами областей: Херсонської — 0,3 %; Чернівецької — 1,1 %; Вінницької — 1,7 %; Миколаївської — 1,8 %.

Для перевірки законності та обґрунтованості прийнятих судових рішень до апеляційних судів надійшло 31,8 тис. кримінальних справ, що на 5,6 % більше, в тому числі за апеляціями на вироки — 25,4 тис. кримінальних справ. Усього на розгляді за апеляціями перебувало 33,1 тис. кримінальних справ. Закрито провадження у зв'язку з відмовою апелянта від своїх вимог в порядку статей 359, 364 КПК у 1,9 тис. кримінальних справ.

Апеляції задоволено в 9,2 тис. кримінальних справ, що на 12,1 % більше, ніж у 2002 р., їх питома вага становить 34,5 % [33,0 %] від справ, у яких перевірялися вироки, постанови та ухвали в апеляційному порядку.

На ухвали (постанови) судів, винесені в порядку, передбаченому статтями 52¹, 165², 165³, 177, 205 КПК, надійшло 5,1 тис. апеляцій. Усього в провадженні апеляційних судів перебувало 5,2 тис. таких апеляцій, із них 382 повернено апелянтам. За 4,8 тис. апеляцій закінчено провадження у справах, що на 5,8 % більше, у тому числі понад строки, встановлені КПК, розглянуто 19,4 % [24,4 %] справ. Задоволено 1,3 тис. апеляцій, або 26,6 % [24,6 %] від тих, провадження у яких закінчено.

Якість розгляду кримінальних справ у 2003 р. характеризується такими даними. В апеляційному та касаційному порядку було скасовано і змінено вироки стосовно 9,2 тис. [8,6 тис.] осіб, або 4,3 % [4,0 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено вироки, із них в апеляційному порядку — 8,4 тис., касаційному — 852.

В апеляційному порядку скасовано і змінено вироки місцевих судів щодо 8,4 тис. осіб, або 4,0 % [3,7 %]. Найбільший відсоток переглянуто вироки, постановлених судами: міст Севастополя — 9,6 % та Києва — 5,8 %, Західного регіону — 9,8 %, Військово-Морських Сил України — 6,0 %, Хмельницької — 6,5 % і Закарпатської областей — 5,9 %; найменший — судами областей: Львівської — 2,0 %, Миколаївської — 2,3 %, Івано-Франківської — 2,4 %, Сумської — 2,6 % та Автономної Республіки Крим — 2,7 %.

Скасовано вироки щодо 4,4 тис. осіб, або 2,1 % [1,5 %] від постановлених місцевими судами, із них в апеляційному порядку — 3,8 тис., або 1,8 % [1,4 %] від постановлених, у касаційному — 525, або 0,2 % [0,2 %]. У тому числі із закриттям провадження у справі скасовані вироки щодо 247 осіб, із них за відсутності події або складу злочину — стосовно 72 [64] осіб, або 1,6 % [1,9 %] від загальної кількості скасованих у касаційному та апеляційному порядку, зокрема в областях: Донецькій — 9, Закарпатській — 7, Дніпропетровській, Хмельницькій — по 5 осіб та військових судах Західного регіону — 5. Основною підставою для скасування вироки в апеляційному порядку залишається неповнота досудового та судового слідства. Так, із поверненням справи на додаткове розслідування скасовано вироки щодо 949 осіб, або 24,7 % [26,3 %] від усіх скасованих, а з направленням справи на новий судовий розгляд — стосовно 2,1 тис. осіб, що складає 53,6 % [55,3 %] від скасованих.

В апеляційному порядку скасовано значну кількість вироки, постановлених суддями областей: Закарпатської — 3,8 %, Київської — 2,9 %, Хмельницької — 2,8 %, а також військових судів Західного регіону — 5,6 %.

У більшості областей апеляційні суди ще не виконують на належному рівні свої повноваження, передбачені ст. 366 КПК. Незважаючи на зростання з 371 до 613, або на 65,2 %, кількості осіб, щодо яких апеляційні суди скасували вироки місцевих судів і постановили нові вироки, їх частка у числі скасованих становить лише 15,9 % [12,6 %]. Апеляційний суд Івано-Франківської області не постановив жодного нового вироку, скасувавши вироки стосовно 22 осіб. Найменшу питому вагу постановлених нових вироки у числі скасованих апеляційними судами відмічено в таких областях: Луганській — 0,4 % (щодо 1 особи), Вінницькій — 1,8 % (щодо 2 осіб), Закарпатській — 2,2 % (щодо 3 осіб). Найпоширеніша підстава постановлення апеляційною інстанцією нового вироку — необхідність застосування більш суворого покарання — застосовувалася стосовно 485 осіб, або 79,1 % [61,7 %] від усіх постановлених вироки. У зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин чи збільшення обсягу обвинувачення постановлено вироки щодо 81 особи, або 13,2 % [13,7 %]; необхідністю скасування необґрунтованого виправдувального вироку — 12 осіб, або 2,0 % [4,0 %]; неправильним звільненням засудженого від відбування покарання — 10 осіб, або 1,6 % [2,2 %].

Кількість осіб, стосовно яких вироки змінено, зменшилася на 7,7 % і становить 4,8 тис., або 2,3 % [2,4 %] від постановлених, із них в апеляційному порядку — 4,5 тис. і касаційному — 327. Із пом'якшенням міри покарання в апеляційному порядку змінено вироки щодо 3,1 тис. осіб, або 68,4 % [70,2 %] від змінених.

Апеляційні суди скасували і змінили 1,3 % [1,2 %] ухвал (постанов) щодо 5 тис. осіб, винесених місцевими судами. Зокрема, скасовано ухвали (постанови) судів про повернення справ публічного обвинувачення на додаткове розслідування щодо 1,9 тис. осіб, що становить 12,7 % [11,9 %] від усіх винесених. Скасовано і змінено ухвал (постанов), постановлених судами: Військово-Морських Сил України — 12,3 %, Західного регіону — 4,4 %, Південного регіону — 3,9 %, Закарпатської області — 3,2 % та м. Севастополя — 2,8 %; найменше — судами областей: Львівської — 0,5 %, Івано-Франківської — 0,6 %, Рівненської — 0,7 %, Запорізької та Хмельницької — 0,8 %.

У 2003 р. у порядку виключного провадження за нововиявленими обставинами до апеляційних судів надійшло 78 подань прокурорів; повернено з різних підстав 14 подань. Розглянуто 62 подання, що на 59,0 % більше, ніж попереднього року, з яких задоволено 57 подань, або 91,9 % [82,1 %] від розглянутих, у тому числі змінено 3 рішення у кримінальних справах, скасовано 54 рішення, зокрема: з направленням справи на новий судовий розгляд — 29, з направленням справи на нове розслідування — 14, із закриттям провадження у справі — 11.

На розгляд Верховного Суду України надійшло 5,5 тис. клопотань про перегляд судових рішень у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону. Кількість витребуваних для перевірки справ зросла з 127 до 224, або на 76,4 %; задоволено 68 клопотань, або 33,3 % [46,7 %] від розглянутих; залишилися нерозглянутими 174 клопотання, або 2,8 % [13,2 %].

Більше ніж удвічі збільшилося касаційних скарг, касаційних подань, що надійшли до Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України для вирішення питань про витребування справ, в яких оскаржено судові рішення, зазначені в ч. 2 ст. 383 КПК, з 6,2 тис. до 13,3 тис., з них понад 1 тис. — касаційних подань прокурорів, 12,3 тис. — касаційних скарг інших осіб. Зросла і кількість постанов, винесених за результатами їх розгляду: про витребування справ — на 151,0 %, або 7,7 тис. постанов; про відмову у витребуванні справи — на 110,8 %, або 5,5 тис. постанов. На кінець звітнього періоду залишилися 776 касаційних скарг, касаційних подань прокурора, щодо яких не вирішено питання про витребування справ, або 5,6 % [9,0 %] від усіх, що перебували на розгляді.

За касаційними скаргами та поданнями на розгляді минулого року перебувало 5,2 тис. кримінальних справ, що на 20,0 % більше, ніж у 2002 р. У касаційному порядку перевірено судові рішення у 4,8 тис. кримінальних справ щодо 7,5 тис. осіб, із них у 908 справах касаційні скарги, подання задоволено, що на 12,0 % більше. Скасовано і змінено вироки стосовно 820 осіб, або 0,4 % [0,3 %] від кількості тих, щодо яких постановлено вироки, у тому числі скасовано стосовно 513 осіб, або 0,2 % [0,2 %]. У касаційному порядку найбільшу кількість вироків скасовано та змінено в судах таких областей: Донецької — щодо 107 осіб, Херсонської — 53, Дніпропетровської — 51, Автономної Республіки Крим — 69 та м. Києва — 52.

Неповнота досудового та судового слідства, невідповідність призначеного судом покарання, ступеня тяжкості злочину та особі засудженого були основними підставами для скасування вироків. Так, вироки скасовано з направленням: на новий судовий розгляд — щодо 379 осіб, або 73,9 % [74,3 %] від кількості тих осіб, вироки стосовно яких скасовано; на новий апеляційний розгляд — щодо 38 осіб, або 7,4 % [2,7 %]; на нове розслідування — щодо 79 осіб, або 15,4 % [16,2 %]. За м'якістю покарання скасовано з направленням на новий судовий та апеляційний розгляд вироки щодо 260, або 50,7 % [30,4 %] осіб, з інших підстав — 157 осіб.

У касаційній інстанції переглянуто ухвали і постанови стосовно 403 осіб, що на 11,3 % більше, із них: скасовано 367 ухвал, постанов суду першої інстанції, 6 — суду апеляційної інстанції; змінено — 26.

Було розглянуто у касаційному порядку справи щодо 190 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство за обтяжуючих обставин, з них: стосовно 167 осіб вироки залишено без зміни,

щодо 5 осіб — вироки скасовано. Довічне позбавлення волі замінено на позбавлення волі на певний строк з перекаліфікацією злочину 1 особі, без перекаліфікації злочину — 17 особам.

Суди касаційної інстанції постановили 37 окремих ухвал, у тому числі — 35 на порушення закону, допущені судами.

У 2003 р. відмічено збільшення кількості засуджених осіб на 3,5 %, що пояснюється в основному зростанням рівня злочинності на 23,5 %. За вироками, що набрали законної сили, засуджено 201,1 тис. [194,2 тис.] осіб, у тому числі за злочини публічного обвинувачення — 199 тис. осіб, або 99,0 % від усіх засуджених.

Найбільш поширеними минулого року були злочини проти власності та злочини у сфері обігу наркотичних засобів, але порівняно з попереднім роком їх частки в загальній кількості засуджених дещо зменшилися. За злочини проти власності засуджено 111 тис. осіб, або 55,2 % [56,4 %] від усіх засуджених; за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів — 29,9 тис. осіб, або 14,9 % [15,4 %].

За тяжкі та особливо тяжкі злочини у 2003 р. засуджено 103,3 тис. [94,5 тис.] осіб, що на 9,4 % більше від показника попереднього року. Питома вага засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини становить 51,4 % [48,6 %] засуджених, а в областях: Чернігівській — 59,2 %, Волинській — 58,7 %, Сумській — 58,3 %, Київській — 58,2 %. Найменша питома вага засуджених за ці злочини в м. Києві — 40,1 % та в областях: Закарпатській — 41,9 %, Львівській — 46,5 %, Херсонській — 47,3 %, Харківській — 47,4 %.

За вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації засуджено 1,1 тис. осіб, що на 2,6 % більше, а їх питома вага, як і в попередньому році, становить 0,5 %.

Кількість засуджених працездатних осіб, які на час вчинення злочину не працювали та не навчалися, зросла на 5,2 % і становила 126,7 тис., або 63,0 % [62,0 %] від усіх засуджених. Серед них раніше судимих — 31,5 % [29,6 %]. До вчинення злочину перебувало на обліку в службі працевлаштування 0,4 % [0,5 %] засуджених.

Засуджено майже 49 тис. осіб, які раніше вже були судимі, що на 12,1 % більше, ніж у 2002 р. Питома вага таких осіб складає 24,4 % [22,5 %] від усіх засуджених. Із них раніше було звільнено умовно-достроково 8,2 тис. осіб, або 16,7 % [15,1 %].

Кожний четвертий засуджений вчинив злочин у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (засуджено майже 50 тис. осіб).

До 21,1 тис., або на 5,0 %, зросла кількість засуджених осіб за вчинення злочинів у неповнолітньому віці; у тому числі у віці від 14 до 16 років вчинили злочин 6,1 тис. неповнолітніх, що становить 28,9 % [28,6 %] від усієї цієї категорії засуджених.

Позбавлення волі застосовано до 4,6 тис. неповнолітніх осіб, їх частка у загальній кількості засуджених становить 21,9 % [22,7 %]. Звільнено від покарання

ня з випробуванням майже 15 тис. підлітків, або 70,9 % [67,2 %]. До 4,6 тис. неповнолітніх (+8,9 %), щодо яких справи було закрито, суди застосували примусові заходи виховного характеру.

Засуджено 24,3 тис. жінок, що на 0,8 % більше порівняно з 2002 р.; серед засуджених осіб їх 12,1 % [12,4 %].

Минулого року суди закрили провадження у справах щодо 28,4 тис. [17,3 тис.] осіб, або на 64,2 % більше, в основному за рахунок справ, що закриті в результаті акту амністії. Закрито справи публічного обвинувачення щодо 25,1 тис. осіб. Кількість осіб, щодо яких провадження у справах закрито за відсутності події або складу злочину в справах публічного обвинувачення, зменшилася на 52,4 % і становить 138. Звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: із зміною обстановки — 4,1 тис. осіб (+60,4 %); з дійовим каяттям — 1,8 тис. (+23,8 %); із передачею на поруки — 1,7 тис. (+35,3 %); з примиренням винного з потерпілим — 3,7 тис. (+25,4 %).

Виправдано 524 особи, що на 2,8 % менше, із них у справах публічного обвинувачення — 130 [172]. Примусові заходи медичного характеру застосовано до 1,1 тис. неосудних осіб (+18,7 %).

Згідно зі статистичними даними, суди почали більш диференційовано застосовувати міри кримінального покарання. У 2003 р. до позбавлення волі на певний строк засуджено майже 61 тис. осіб. Зберігається тенденція до поступового зменшення частки засуджених до позбавлення волі осіб на певний строк у загальному числі засуджених. Так, питома вага засуджених до позбавлення волі становила: у 1999 р. — 37,5 % від усіх засуджених; у 2000 р. — 35,9 %; у 2002 р. — 31,4 %; у 2003 р. — 30,3 %. За тяжкі та особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на певний строк засуджено 43,4 тис. осіб, що на 5,4 % більше, ніж у 2002 р. Водночас зменшилася частка засуджених осіб до позбавлення волі на певний строк за умисне вбивство. Так, за цей злочин було засуджено 2,8 тис. осіб, або 93,8 % від засуджених за цей злочин, у 2000 р. — 96,1 %; у 2002 р. — 93,3 %.

До довічного позбавлення волі засуджено 130 осіб [155].

Зросла кількість осіб, яким суди призначали нові види покарання, але їх частка серед усіх засуджених залишилася незначною. Зокрема, арешт застосовано майже до 2 тис. осіб (+19,2 %), що становить 1,0 % від усіх засуджених; обмеження волі — до 3,5 тис. осіб (+12,6 %), або 1,7 %. На 53,9 % зросла кількість засуджених, котрим призначено громадські роботи, і становить 2,8 тис. осіб, але їх частка в числі усіх засуджених становить лише 1,4 % [0,9 %].

Наявна стійка тенденція до зменшення частки засуджених до виправних робіт: у 1999 р. — 9,8 %; у 2000 р. — 7,7 %; у 2002 р. — 2,3 %; у 2003 р. — 1,6 %. Кількість осіб, засуджених до цієї міри покарання, минулого року зменшилася з 4,4 тис. до 3,3 тис. осіб, або на 25,0 %.

З 10,5 тис. до 8,9 тис., або на 15,2 %, зменшилася кількість осіб, на яких судом накладено штраф як ос-

новне покарання, їх частки становили: у 2000 р. — 2,9 %; у 2002 р. — 5,4 %; у 2003 р. — 4,4 %. Зменшення застосування судами виправних робіт та штрафу пояснюється відсутністю коштів у багатьох засуджених для його сплати, що пов'язано з безробіттям серед значної кількості громадян, невиплатою заробітної плати працюючим.

Призначено покарання за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків за тяжкі, особливо тяжкі злочини 35,1 тис. осіб, або 34,0 % [29,6 %] від засуджених за ці злочини.

Усього минулого року суди звільнили від відбування покарання 59,3 % [55,8 %] засуджених. З урахуванням тяжкості вчиненого злочину, особи винного та інших обставин справи суди звільнили від відбування покарання з випробуванням більше половини засуджених — 111,3 тис. осіб, або 55,4 % [51,6 %], що на 11,1 % більше від показника 2002 р. Звільнено від відбування покарання з випробуванням 55,3 тис. засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини, або 49,6 % [47,2 %] від кількості осіб, звільнених із випробуванням.

У зв'язку зі змінами у кримінальному законодавстві намітилася тенденція до зменшення кількості засуджених, яким суди призначали додаткові міри кримінального покарання: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю — з 2,6 тис. осіб до 2,5 тис., що на 3,4 % менше. Кількість засуджених за вчинення тяжких та особливо тяжких корисливих злочинів, до яких суди застосували додаткове покарання у виді конфіскації майна, зменшилась з 4,6 тис. до 4,4 тис., або на 3,8 %.

4. Розгляд цивільних справ

За захистом своїх прав і свобод у порядку цивільного судочинства до судів загальної юрисдикції звернулося 1,6 млн. громадян та юридичних осіб, що на 5,1 % більше, ніж у 2002 р. Порівняно з 1993 р. на розгляд судів надійшло втричі більше цивільних справ, що свідчить про зростання упродовж десятиріччя довіри у суспільстві до судів. Найбільше надійшло до судів та прийнято до провадження справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин — 299,3 тис., або 19,7 % [20,9 %] від усіх справ, прийнятих до провадження; трудових — 157,7 тис., або 10,4 % [12,4 %]; житлових — 116,7 тис., або 7,7 % [6,8 %]; пов'язаних з адміністративно-правовими відносинами — 67,2 тис., або 4,4 % [5,1 %]; окремого провадження — 76,6 тис., або 5,0 % [5,1 %]; щодо паювання землі — 16,1 тис. або 1,1 % [1,7 %].

У провадженні судів по першій інстанції перебувало понад 1 млн. 776 тис. цивільних справ і клопотань, що на 8,9 % більше порівняно з 2002 р. Закінчено провадженням 1 млн. 540 тис. цивільних справ та клопотань, що на 150,8 тис., або 10,9 %, більше, ніж у попередньому році. Питома вага закінчених провадженням справ становила 86,7 % [85,2 %]. З постановленням рішення розглянуто понад 1 млн. 260 тис. цивільних справ і клопотань, або 81,8 % закінчених

провадженням, у тому числі із задоволенням позовних вимог — 1 млн. 198,6 тис. справ, або 95,1 % [95,5 %] від розглянутих з постановленням рішення. З фіксуванням судового процесу технічними засобами розглянуто 1,2 тис. цивільних справ, із них апеляційними судами — 7.

У 2003 р. на 2,5 % зменшилася кількість цивільних справ, клопотань, що не були розглянуті на кінець звітного періоду. Зокрема, місцеві суди на кінець минулого року не розглянули 235,6 цивільних справ, або 13,3 % [14,8 %] від усіх справ, що перебували у провадженні судів, із них зупинено провадження майже у 21 тис. справ, або 8,9 % [8,9%] від справ, що перебували у залишку.

Найбільший відсоток нерозглянутих справ на кінець звітного періоду в місцевих судах м. Севастополя — 25,3 %, областей: Запорізької — 23,9 %, Харківської — 22,8 %, Дніпропетровської — 15,5 %, Автономної Республіки Крим — 19,8 %.

У строк понад 3 місяці не розглянуто 89,7 тис. справ, або 41,8 % [34,0 %] від справ, що перебували у залишку (без урахування справ, зупинених провадженням). Найбільше цивільних справ, що не були вирішені протягом 3 місяців, в судах областей: Івано-Франківської — 1,5 тис., або 53,7 %, Житомирської — 2,9 тис., або 51,3 %, Харківської — 26,4 тис., або 50,5 %, Полтавської — 4,1 тис., або 50,5 %.

На кінець 2003 р. залишилися нерозглянутими 39 цивільних справ, або 14,4 % [5,7 %] від справ, що перебували на розгляді апеляційних судів, та 163 клопотання про визнання на території України рішень іноземних держав і клопотань про скасування рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду, або 10,0 % [6,8 %] клопотань, що перебували на розгляді.

Оперативність розгляду цивільних справ за аналізований період залишилася майже на рівні попереднього року. Так, з порушенням строків, передбачених Цивільним процесуальним кодексом України (далі — ЦПК), суди по першій інстанції розглянули 304,9 тис. справ, клопотань, або 19,8 % [19,5 %] від тих справ, провадження в яких закінчено. Найбільша кількість цивільних справ розглянута з порушенням строків судами: Автономної Республіки Крим — 33,4 тис., або 38,8 %, міст Севастополя — 4,5 тис., або 38,2 %, і Києва — 14,4 тис., або 28,4 %, областей: Дніпропетровської — 31,5 тис., або 30,5 %, Донецької — 60,4 тис., або 27,5 %.

Практика розгляду цивільних справ свідчить про те, що значна їх частина своєчасно не вирішується у судовому засіданні у зв'язку з неявкою обох або однієї зі сторін, а також неявкою свідків. До порушення термінів розгляду справ призводять тривале проведення експертиз у справах та виконання судових доручень, витребуваних документів, недостатнє і нерегулярне фінансування судів. Крім того, судді не завжди дотримуються вимог ст. 146, 147 ЦПК щодо термінів підготовки та призначення справ до розгляду, нерідко оголошують необгрунтовано тривалі перерви між судовими засіданнями, не використовують надані їм законом можливості впливати на перебіг судового про-

цесу для зменшення строків перебування у провадженні цивільних справ. Так, з 13,1 тис. до 3,7 тис., або на 72,0 %, зменшилася кількість осіб, оштрафованих за неявку в судове засідання.

У минулому році намітилася тенденція до зменшення звернень до судів громадян із позовами про стягнення заробітної плати. У провадженні судів перебувало 149,7 тис. таких позовів, що на 11,2 % менше порівняно з 2002 р., з постановленням рішення розглянуто 124,9 тис. справ, або 90,4 % від закінчених провадженням, у тому числі із задоволенням позову — 121,4 тис. справ, або 97,2 % [97,6 %] від розглянутих з постановленням рішення, присуджено до стягнення 298 млн. 552 тис. грн.

На 7,9 % зменшилася кількість цивільних справ (усього 7,9 тис.), що перебували у провадженні судів, за позовами громадян про поновлення їх на роботі. З постановленням рішення суди розглянули 3,9 тис. цивільних справ, у тому числі із задоволенням позову — 2,3 тис. справ, або 58,9 % [58,7 %] від розглянутих з постановленням рішення. Присуджено до стягнення з працівників за вимушений прогул 17 млн. 438 тис. грн., а з посадових осіб, винних у незаконному звільненні, всього 453 тис. грн.

У провадженні судів за спорами, пов'язаними з договорами оренди, перебувало 8 тис. справ, що на 19,7 % більше, ніж у 2002 р. Зокрема, у сільському господарстві — 7 тис. справ, або на 18,6 % більше; з постановленням рішення розглянуто 3,9 тис. справ, або 61,7 % від закінчених провадженням; позови задоволено у 3,7 тис. справ, або 93,0 % [95,7 %] від розглянутих з постановленням рішення.

Незважаючи на зменшення справ за спорами, пов'язаними з паюванням землі, на 27,9 %, їх кількість залишається значною — 20,6 тис. З постановленням рішення розглянуто майже 14 тис. таких справ, у тому числі: 6,9 тис. справ про одержання сертифіката на земельну частку (пай), задоволено майже 6 тис. позовів, або 86,7 % [87,0 %] від розглянутих з постановленням рішення, присуджено до стягнення з відповідачів 9 млн. 854 тис. грн.; 4,5 тис. справ про порушення договору оренди як земельної, так і майнової частки (паю), задоволено 3,7 тис. позовів, або 83,5 % [93,2 %], присуджено до стягнення 3 млн. 449 тис. грн.

За спорами про захист честі, гідності та ділової репутації на розгляді судів перебувало 6,2 тис. справ, з постановленням рішення розглянуто майже 2 тис. справ, або 48,2 % від закінчених провадженням, позов задоволено у 1,1 тис. справ, або 53,5 % [56,4 %] справ, розглянутих із постановленням рішення. Присуджено до стягнення 8 млн. 419 тис. грн. Серед цих справ у провадженні судів перебувало 927 справ за позовами до засобів масової інформації, що на 16,4 % менше, ніж у 2002 р. З постановленням рішення розглянуто 308 справ, задоволено 187, або 60,7 % [62,6 %] від розглянутих з постановленням рішення. Присуджено до стягнення 4 млн. 535 тис. грн.

Дещо зменшилася кількість цивільних справ за скаргами на неправомірні дії органів державного управління та службових осіб, що надійшли на розгляд

до судів, — із 47,3 тис. до 45,3 тис., або на 4,2 %; закінчено провадження у 44,9 тис. з них. З постановленням рішення розглянуто 36,4 тис. справ, або 81,0 % від справ, провадження в яких закінчено, у тому числі із задоволенням скарги — 31,9 тис. справ, або 87,6 % [86,7 %] від розглянутих з постановленням рішення.

У провадженні судів перебувало 12,9 тис. справ за скаргами на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби, що на 17,8 % більше порівняно з 2002 р. З постановленням рішення розглянуто 6,1 тис. справ, або 57,3 % від справ, провадження в яких закінчено. Задоволено 3,6 тис. скарг, або 59,2 % [61,6 %] від розглянутих з постановленням рішення.

На 67,0 % зросла кількість цивільних справ про відшкодування шкоди, заподіяної громадянам незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, — з 203 до 339. Провадження закінчено в 230 справах, у тому числі з постановленням рішення — в 145, із залишенням позову без розгляду — в 37, закриттям провадження — в 22. Із задоволенням позову розглянуто 102 справи, або 70,3 % [75,6 %] від розглянутих з постановленням рішення. Присуджено до стягнення 10 млн. 168 тис. грн.

Розгляд судами скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення інших органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, є важливою умовою захисту прав громадян і посадових осіб, запобігання правопорушенням, забезпечення законності в діяльності цих органів, ефективним засобом виховання поваги до закону, прав і свобод, честі та гідності інших людей. Минулого року суди у цивільному порядку розглянули 4,4 тис. справ за скаргами на дії органів і службових осіб у зв'язку з накладенням адміністративних стягнень, що на 7,3 % більше, ніж у 2002 р. За 668 з цих скарг суди закрили провадження у справі, або у 15,3 % [15,5 %] від скарг, провадження в яких закінчено; залишено без розгляду 623 скарги, або 14,3 % [14,2 %]. З постановленням рішення розглянуто майже 3 тис. справ, або 68,2 % [67,9 %] від закінчених провадженням, із них суди задовольнили 2,2 тис. скарг, що на 4,8 % більше, але їх частка в числі розглянутих скарг з постановленням рішення зменшилася з 77,5 % до 75,4 %.

Суди постановили 2,3 тис. окремих ухвал щодо причин та умов, які сприяли порушенням у сфері цивільних правовідносин, їх частка серед справ, вирішених по суті, як і в попередньому році, становила лише 0,2 %. Надійшло 1,4 тис. повідомлень про вжиття заходів за зазначеними ухвалами, або 59,2 % [67,9 %] від постановлених ухвал.

На 2,6 % порівняно з 2002 р. зменшилася кількість позовних заяв, заяв, скарг, цивільних справ, що перебували у провадженні військових місцевих судів, із них цивільних справ — з 15,7 тис. до 15,6 тис., або на 1,0 %. Закінчено провадженням 15,4 тис. справ, або 98,5 % [97,1 %] від усіх цивільних справ, що перебували у провадженні. З постановленням рішення розгля-

нуто 14,9 тис. справ, або 97,0 % [95,4 %] від закінчених провадженням, у тому числі задоволено 14,6 тис. позовних заяв, скарг, або 97,6 % від розглянутих із постановленням рішення.

Дещо покращилася ситуація з оперативністю розгляду військовими місцевими судами цивільних справ. Понад строки, передбачені ЦПК, суди закінчили провадження у 951 справі, або 6,2 % [13,4 %] від розглянутих. Найчастіше порушують процесуальні строки розгляду справ військові місцеві суди Центрального регіону — 8,7 %, найменше: Західного регіону — 2,7 %. Залишилися нерозглянутими 229, або 1,5 % [2,9 %] від справ, що перебували у провадженні. Зупинено провадження у 24 цивільних справах, або 10,5 % від нерозглянутих справ. Не вирішено у термін понад 3 місяці 14 цивільних справ, або 6,8 % (без врахування справ із зупиненим провадженням).

На розгляді апеляційних судів по першій інстанції перебувала 271 цивільна справа, що на 67,1 % менше порівняно з попереднім роком. Закінчено провадження у 232, або 85,6 % [94,3 %] від усіх цивільних справ, що перебували на розгляді, у тому числі розглянуто понад строки, встановлені ЦПК, 52 справи, або 22,4 % [10,7 %]. З постановленням рішення розглянуто 151 цивільну справу, у тому числі із задоволенням позову, скарг — 59, або 39,1 % [45,0 %] від розглянутих з постановленням рішення.

У провадженні цих судів також перебувало 1,6 тис. клопотань про визнання рішень іноземних судів, що на 6,8 % більше порівняно з попереднім роком; з них розглянуто 1,4 тис., у тому числі з постановленням рішення 1,3 тис., або 86,9 % [87,3 %]. Задоволено 1,2 тис. клопотань про визнання рішень іноземних судів на території України, або 91,4 % [87,4 %] від розглянутих з постановленням рішення. Присуджено до стягнення 1 млрд. 75 млн. 258 тис. грн. Розглянуто 19 клопотань про скасування рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду, з них 13 — залишено без розгляду і за 1 — провадження у справі закрито. З постановленням рішення розглянуто 5 клопотань, у тому числі задоволено 2.

За апеляційними скаргами та поданнями прокурорів на рішення та ухвали місцевих судів у провадженні апеляційних судів перебувало 84,3 тис. цивільних справ, що на 15,5 % більше порівняно з 2002 р. Повернено з різних підстав 14,8 тис., або 17,6 % від справ, що перебували у провадженні, в тому числі 153 — у зв'язку з відкликанням апеляцій. Закрито 381 апеляційне провадження у зв'язку з відмовою від апеляційного подання. За апеляціями провадження закінчено у 64,1 тис. справ, що становить 76,0 % [72,7 %] від справ, які перебували у провадженні, з них призначено до розгляду в термін понад 1 місяць з дня закінчення підготовчих дій 2,2 тис. справ, або 3,4 % від справ, провадження в яких закінчено. Скарги, подання задоволено у 33,6 тис., або 52,4 % [42,8 %] від справ, провадження в яких закінчено. На кінець звітного періоду залишилися нерозглянутими понад 5 тис. справ, або 6,0 % [5,6 %] від справ, що перебували у провадженні апеляційних судів.

За апеляційними скаргами, поданнями тільки на рішення (без ухвал) місцевих судів у провадженні апеляційних судів перебувало 61,3 тис. цивільних справ; у 46,5 тис. з них провадження закінчено, або 75,8 % [72,3 %]. Апеляційні скарги, подання задоволено у 23,3 тис. справ, або 50,2 % [44,8 %] від справ, закінчених провадженням.

Якість розгляду цивільних справ залишилася майже на рівні попереднього року. У касаційному та апеляційному порядку скасовано і змінено 24,5 тис. рішень, або 1,9 % [1,7 %] від постановлених, та 10,5 тис. ухвал (постанов). В апеляційному порядку порівняно з 2002 р. дещо збільшився відсоток скасованих і змінених рішень місцевих судів у цивільних справах. Так, скасовано і змінено 23,3 тис. рішень, або 1,9 % [1,5 %] від постановлених. Найбільша частка скасованих і змінених рішень місцевих судів у містах Києві — 5,1 % та Севастополі — 3,7 %, а також в областях: Житомирській — 4,2 %, Кіровоградській — 3,3 %; Одеській — 3,2 %, Чернігівській — 3,1 %, а найменша в областях: Львівській — 0,7 % та Харківській — 0,8 %.

З 20,2 тис. скасованих в апеляційному порядку рішень місцевих судів у цивільних справах, що становить 1,6 % [1,3 %] від постановлених, скасовано із направленням справи на новий судовий розгляд 13,6 тис. рішень, або 67,2 % від усіх скасованих; із закриттям провадження в справі — 734, або 3,6 % від скасованих; із постановленням нового рішення — 5,4 тис., або 26,7 % [22,4 %] від скасованих. Найменше постановлено нових рішень апеляційними судами області: Хмельницької — 43 рішення, або 9,0 %; Вінницької — 57, або 11,7 %; Луганської — 57, або 11,4 %. Це свідчить про те, що суди ще не виконують на належному рівні функції апеляційних судів. Змінено 3,1 тис. рішень місцевих судів, або 0,2 % [0,2 %] від постановлених.

Апеляційні інстанції також переглянули 3,5 % [3,0 %] винесених місцевими судами ухвал (постанов), із них: скасовано — 9,9 тис., у тому числі із вирішенням питання по суті — 1,4 тис., або 14,2 % [10,3 %] від скасованих; змінено — 322. Зокрема, скасовано 1,7 тис. і змінено 50 ухвал місцевих судів про відмову в прийнятті позовної заяви (скарги), або 11,6 % від винесених; скасовано і змінено 473 ухвали місцевих судів про закриття провадження у справі, або 0,3 % від винесених; скасовано і змінено 1,6 тис. ухвал про залишення заяви без розгляду, або 1,7 % від винесених.

Найбільша питома вага скасованих та змінених ухвал (постанов) місцевих судів: міст Києва — 10,8 % та Севастополя — 7,6 %, Закарпатської області — 6,7 % та Автономної Республіки Крим — 6,6 %.

У касаційному порядку скасовано та змінено 1,2 тис. рішень і 264 ухвали судів у цивільних справах, у тому числі понад 1 тис. рішень місцевих судів та 27 рішень апеляційних судів, винесених ними як судами першої інстанції. Також скасовано та змінено 116 рішень і 110 ухвал, винесених в апеляційному порядку.

Найбільше у касаційному порядку скасовано судових рішень, постановлених судами: м. Києва — 164,

Автономної Республіки Крим — 123, Донецької області — 92, Одеської — 73.

У зв'язку з нововиявленими обставинами на розгляді судів перебувало 3,5 тис. заяв, з яких 2,9 тис. розглянуто; задоволено 1,8 тис., в тому числі скасовано 1,6 тис. рішень і 143 ухвали судів; за 901 заявою в задоволенні відмовлено; залишилися нерозглянутими 502 заяви.

У касаційному порядку за винятковими обставинами розглянуто 360 заяв, з яких за 250 відмовлено у задоволенні; задоволено 30; повернено 79 справ для виконання вимог статей 321, 322 ЦПК і 1 заяву повернено у зв'язку з відмовою від касаційної скарги; залишилися нерозглянутими 33 заяви.

На розгляді Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України по першій інстанції перебували 264 позовні заяви, скарги, справи. За 207 позовними заявами, скаргами було відмовлено у прийнятті до провадження; 9 повернено позивачам. Усього у провадженні зазначеної Судової палати по першій інстанції перебувало 48 цивільних справ, з яких 47 розглянуто з постановленням рішення.

Усього за касаційними скаргами і поданнями прокурорів у провадженні Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у 2003 р. перебувало 23,8 тис. справ, що на 24,8 % більше, ніж у 2002 р., з яких 19,2 тис. справ надійшло на розгляд у минулому році.

Відповідно до вимог ЦПК передано на розгляд всього складу цієї судової палати 1,9 тис. цивільних справ, із них у 271 справі зупинено виконання рішень, на які подано касаційні скарги, подання. Відмовлено у передачі справ на розгляд судової палати за 7,1 тис. касаційних скарг, подань. Залишилися нерозглянутими на кінець звітного періоду 12,7 тис. цивільних справ.

На розгляді всього складу зазначеної судової палати перебувало 3,1 тис. цивільних справ, що на 33,6 % менше, ніж попереднього року. Розглянуто 1,9 тис. цивільних справ, або 60,0 % [48,0 %] від справ, що перебували на розгляді, у тому числі із задоволенням касаційних скарг, подань — 1,4 тис., або 75,0 % [82,3 %] від розглянутих. Зокрема, змінено та скасовано 1,2 тис. рішень і 253 ухвали судів у цивільних справах, у тому числі понад 1 тис. рішень і 131 ухвалу місцевих судів.

У касаційному порядку скасовано і змінено 8 рішень і 16 ухвал апеляційних судів, винесених ними як судами першої інстанції, скасовано та змінено 113 рішень і 106 ухвал, винесених в апеляційному порядку.

За результатами скасування 1,4 тис. рішень та ухвал у цивільних справах направлено на новий судовий розгляд 1,3 тис. справ, або 89,7 %, із них у суди першої інстанції — 1,1 тис. справ, закрито провадження у 21 справі, постановлено 77 нових рішень.

Сума сплаченого державного мита у цивільних справах становить 21 млн. 314 тис. грн., у тому числі розглянутих: судами першої інстанції — 19 млн. 885 тис. грн.; судами апеляційної інстанції — 1 млн. 366 тис. грн., у касаційному порядку — 63 тис. грн.

5. Розгляд судами справ про адміністративні правопорушення

Аналіз статистичних даних свідчить про тенденцію подальшого зростання кількості справ про адміністративні правопорушення, що надходять на розгляд до судів. Так, у 2003 р. їх кількість зросла на 28,6 %. Усього минулого року в провадженні судів перебувало понад 3 млн. 446 тис. справ про адміністративні правопорушення. Понад 80 тис. матеріалів було повернено судами для належного оформлення.

Суди розглянули справи про адміністративні правопорушення з винесенням постанов стосовно 3 млн. 341 тис. осіб, що на 27,9 % більше від показника 2002 р.

Зростання кількості розглянутих адміністративних справ пояснюється віднесенням до компетенції суду починаючи з 2001 р. справ щодо порушення Правил дорожнього руху, які раніше розглядала Державна автомобільна інспекція. Питома вага осіб, котрі порушили правила дорожнього руху і стосовно яких суди розглядали адміністративні справи з винесенням постанов, становить 85,5 % [84,2 %] від загальної кількості осіб, щодо яких суди виносили постанови.

З різних підстав закрито провадження у справах про адміністративне правопорушення щодо 255,7 тис. осіб, що також більше на 29,6 %, їх питома вага становить 7,7 % [7,6 %] від загальної кількості осіб, стосовно яких винесено постанови.

Недотримання строків накладення адміністративного стягнення при складенні протоколу про адміністративне правопорушення уповноваженими посадовими особами та несвоєчасне надсилання матеріалів до судів призводять до закриття справ. У 2003 р. у зв'язку із закінченням строків, передбачених ст. 38 КпАП та ст. 328 Митного кодексу України (далі — МК)³ для накладення адміністративного стягнення, суди закрили провадження у справах стосовно 123,8 тис. осіб, що на 56,7 % більше, ніж у попередньому році. Питома вага осіб, щодо яких закрито провадження у справі з цих підстав, становила 3,7 % [3,0 %] від числа осіб, стосовно яких справи розглянуто з винесенням постанов. Серед осіб, щодо яких провадження у справах суди закрили із зазначених підстав, 87,0 % становлять особи, які порушили Правила дорожнього руху. Кількість осіб, звільнених судами від адміністративної відповідальності за малозначністю правопорушення з усьмим зауваженням на адресу правопорушника про недопустимість подібного діяння (ст. 22 КпАП), зросла на 3,1 % і становить 86,6 тис. осіб, а їх частка в числі осіб, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов, зменшилася з 3,2 % до 2,6 %.

У 2003 р. до адміністративної відповідальності з накладенням різних видів стягнення суди притягнули понад 3 млн. 78 тис. осіб, що на 27,8 % більше, ніж у попередньому році. Найбільшу частку — 86,6 % [85,4 %] від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративні стягнення, — становлять особи, притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху (статті 121—132 КпАП), — 2 млн. 667 тис. осіб.

У 2003 р. на розгляд до судів надійшло 5,7 тис. справ про корупційні правопорушення; з винесенням постанов суди розглянули 5,1 тис. таких справ щодо 5,1 тис. осіб. За порушення вимог Закону України від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією» (далі — Закон) накладено штраф більше ніж на 3 тис. осіб, їх питома вага в числі осіб, щодо яких винесено постанови, становить 59,7 % [47,7 %]. Найбільше — 2,2 тис. осіб — притягнуто до відповідальності за порушення спеціальних обмежень, встановлених для осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Їх питома вага в числі осіб, на яких накладено адміністративне стягнення, становить 71,2 % [70,2 %]. На 95 осіб, або 3,1 % [4,9 %] від усіх притягнутих до відповідальності, накладено штраф за порушення вимог фінансового контролю (ст. 9 Закону). За нежиття заходів до припинення корупційних діянь підлеглими та за неповідомлення про вчинення цих діянь (ст. 10 Закону) притягнуто до відповідальності 3 керівників [8].

Із числа осіб, на яких накладено штраф, 57,6 % [57,2 %] — державні службовці; сільських, селищних, міських голів та голів районних, обласних рад — 25,7 % [27,2 %]; військовослужбовців — 11,0 % [9,9 %]; працівників органів МВС — 2,6 % [3,3 %]. На винних у корупційних правопорушеннях осіб накладено штраф у сумі 866 тис. грн., добровільно сплачено 311 тис. грн., або 36,0 % [877 тис. грн., добровільно сплачено 298 тис. грн., або 34,0 %] від визначеного судами.

За вчинення корупційних діянь суди надіслали 687 постанов відповідним державним чи виборним органам для вирішення питань про звільнення осіб з посад або іншого усунення їх від виконання функцій держави.

На 39,5 % зменшилася кількість осіб, щодо яких провадження у справах про корупцію закрито, таких понад 2 тис., а їх питома вага в числі осіб, щодо яких винесено постанови, становить 40,3 % [52,3 %]. У тому числі на 55,2 % зменшилася кількість осіб, стосовно яких справи закрито у зв'язку з пропущенням строку притягнення до адміністративної відповідальності, а їх питома вага в числі осіб, щодо яких винесено постанови, становила 4,8 % [8,4 %]. Зменшилася на 35,8 % кількість осіб, звільнених від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого корупційного правопорушення — 1,1 тис., або 21,6 % [26,4 %] від числа осіб, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов. Водночас з 39 до 58, або на 48,7 %, зросла кількість осіб, стосовно яких справи передано прокурору, органу досудового слідства чи дізнання для вирішення питання про порушення кримінальної справи у зв'язку з виявленням ознак корупційного злочину.

За вчинення адміністративних правопорушень притягнуто до відповідальності із застосуванням ст. 24¹ КпАП 7,2 тис. неповнолітніх осіб, що на 22,9 % більше. Водночас відбулося і зростання на 5,0 %

³ Тут і далі, якщо інше не застережено, йдеться про МК 1991 р., що був чинним на час підготовки матеріалу; з 1 січня 2004 р. набрав чинності новий МК.

кількості неповнолітніх, засуджених за вчинення злочинів, на 15,2 % збільшилася кількість осіб, позбавлених батьківських прав. Зросла кількість батьків або осіб, котрі їх замінюють, на яких накладено адміністративне стягнення за невиконання ними обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КпАП), — з 12,6 тис. до 15,1 тис., або на 20,1 %. До адміністративної відповідальності притягнуто 8,5 тис. осіб за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису (ст. 173³ КпАП).

До адміністративної відповідальності суди притягнули 7,5 тис. осіб, що на 17,2 % більше, за порушення встановлених термінів виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, виплату їх не в повному обсязі, а також порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 41 КпАП).

За незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44 КпАП) притягнуто до адміністративної відповідальності 6,9 тис. осіб, або на 14,0 % більше.

Найпоширенішим серед правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, є дрібне хуліганство (ст.173 КпАП), за яке до адміністративної відповідальності притягнуто 141,7 тис. осіб, що на 7,3 % більше. Кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця (ст. 185 КпАП), зросла на 9,3 % (36,5 тис.); за розпиття спиртних напоїв у громадських місцях і появу в них у п'яному вигляді (ст. 178 КпАП) — на 7,2 %, і становить 8,8 тис. осіб.

До адміністративної відповідальності за порушення порядку проведення розрахунків у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг (ст. 155¹ КпАП) притягнуто 31,8 тис. осіб; за порушення порядку заняття підприємницькою або господарською діяльністю (ст. 164 КпАП) — 8 тис. осіб, що на 20,1 % більше, ніж у 2002 р.

Деяко зменшилася кількість осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за: порушення правил торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами (частини 1, 3 ст. 156 КпАП) — на 2,4 % (2 тис.); торгівлю з рук у невстановлених місцях (ст. 160 КпАП) — на 3,6 % (12,1 тис.); предмети торгівлі конфісковано у 2,6 тис. осіб, або у 21,5 % [22,9 %] від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративні стягнення.

За правопорушення, покарання за які передбачені МК, притягнуто до адміністративної відповідальності 26,8 тис. осіб, що на 5,8 % менше, ніж у попередньому році, це пов'язано зі зменшенням на 86,3 % кількості осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за ст. 114 МК («Порушення зобов'язання про транзит»).

Аналіз видів адміністративних стягнень, які застосували суди, свідчить, що штраф було накладено на 2 млн. 97,7 тис. осіб (+20,4 %) та становить 68,1 % [72,3 %] від усіх притягнутих до адміністративної від-

повідальності; попередження — на 779,7 тис. осіб (+64,4 %), або 25,3 % [19,7 %]; адміністративний арешт — на 136,4 тис. осіб (+5,8 %), або 4,4 % [5,3 %]; виправні роботи застосовано до 1,5 тис. осіб (-19,1 %), або 0,05 % [0,08 %].

Позбавлення спеціального права минулого року суди застосували до 1,8 % [2,2 %] від усіх осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, що на 8,7 % більше. Зокрема, позбавлення права керувати транспортними засобами було застосовано до 56,4 тис. осіб, із них за керування транспортними засобами або суднами у стані сп'яніння (ст. 130 КпАП) — до 50,2 тис. осіб (+7,5 %). Суди також розглянули 1,7 тис. клопотань про скорочення строку позбавлення спеціального права, у тому числі задоволено 1,5 тис., або 89,1 % [93,4%] від числа розглянутих.

Оплатне вилучення предмета, що став зняряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, застосовувалося до 147 осіб. Зокрема, за ч. 2 ст. 130 КпАП цей вид адміністративного стягнення застосовано до 92 осіб (+29,6 %).

Минулого року суди застосували конфіскацію предметів, що були зняряддями вчинення або безпосередніми об'єктами адміністративного правопорушення, до 57,6 тис. осіб, або 1,9 % [2,8 %] від усіх притягнутих до адміністративної відповідальності.

Сума накладеного судами штрафу становить 86 млн. 591 тис. грн., із них добровільно сплачено 30 млн. 64 тис. грн., або 34,7 %. Правопорушеннями завдано матеріальні збитки на суму 3 млн. 563 тис. грн., добровільно відшкодовано 238 тис. грн., або 6,7 %. Вилучено 447 одиниць вогнепальної зброї, 565 одиниць бойових припасів, 2 кілограми 259 грам наркотичних засобів. Оплатно вилучено цінностей на 20,3 тис. грн., конфісковано товари та цінності на суму 30 млн. 153 тис. грн., валюту — на суму 15 млн. 86 тис. грн.

Місцеві суди в основному належним чином здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення. Водночас вони ще припускаються помилок при розгляді справ, що призводить до перегляду головами вищої суддівської інстанції винесених постанов.

У провадженні голів апеляційних судів у 2003 р. перебувало 4,8 тис. подань (протестів) прокурорів та скарг осіб на постанови місцевих судів у справах про адміністративні правопорушення, що на 7,2 % більше порівняно з попереднім роком. Усього було розглянуто 4,5 тис. скарг і подань. Кількість скасованих та змінених за результатами перегляду постанов зросла на 9,3 % і становить 2,5 тис., або 0,07 % від кількості осіб, щодо яких винесено постанови, зокрема на 33,4 % збільшилося число скасованих та змінених постанов за порушення Правил дорожнього руху, а на 9,0 % — за порушення вимог Закону.

Основними недоліками, що були допущені судами під час розгляду справ і призвели до скасування постанов, є недотримання вимог статей 245, 251, 252, 280 КпАП щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, надання належної оцінки

зібраним доказам, вирішення її в точній відповідності із законом та вимогами ст. 268 КпАП про розгляд справи в суді.

6. Результати розгляду господарських справ

У 2003 р. вперше за останні роки відбулося незначне зменшення кількості спорів, за вирішенням яких суб'єкти господарської діяльності зверталися до місцевих господарських судів. Так, у провадженні цих судів перебувало 259,9 тис. справ, що на 3,0 % менше порівняно з попереднім роком. Закінчено провадженням 218,2 тис. справ, або на 4,0 % менше. У тому числі припинено провадження в 28,3 тис. справах, що на 2,4 % більше. Значне зменшення вирішених спорів відбулося у судах: м. Севастополя — на 47,6 %; областей: Чернівецької — на 40,3 %; Чернігівської — на 30,2 %; Тернопільської — на 20,8 %. Водночас зросла кількість розглянутих справ у місцевих господарських судах: Житомирської області — на 37,4 %; м. Києва — на 23,5 %; Автономної Республіки Крим та Миколаївської області — на 22,2 %. Понад строк, передбачений Господарським процесуальним кодексом України (далі — ГПК), місцеві господарські суди вирішили 24 спори [38]: зокрема областей: Львівської — 14, Черкаської — 7, Житомирської — 2, Київської — 1.

Зменшення кількості розглянутих справ відбулося за рахунок: майнових спорів — 116,9 тис. [127,4] або на 8,2 %; про визнання недійсними актів — 10 тис. [14,2] або на 29,4 %.

У структурі вирішених справ переважна більшість майнових спорів, незважаючи на зменшення їх частки до 53,6 % [56,1 %]. Понад половину вирішених майнових спорів — 51,9 % [54,9 %] — це розрахунки за продукцію, товари і послуги. Збільшилися частки розглянутих справ: про банкрутство до 3,6 % [2,5 %]; спорів про укладення, зміну, розірвання договорів та визнання їх недійсними до 4,5 % [3,9 %]; інших позадоговірних немайнових спорів до 33,7 % [31,3 %]. За рішеннями місцевих господарських судів на користь суб'єктів господарювання присуджено 15 млрд. 110 млн. 339 тис. грн. У справах про банкрутство, що закінчені провадженням, загальна сума майнових (грошових) вимог кредиторів, визнаних судом, становить 6 млрд. 408 млн. 927 тис. грн.

На кінець звітної періоду в місцевих господарських судах залишилися нерозглянутими 41,8 тис. справ, або 16,1 % [15,2 %] від справ, що перебували у провадженні, у тому числі провадження зупинено у 6,6 тис. справах. Утричі — до 498 [165] — зросла кількість рішень та ухвал місцевих господарських судів, розісланих із порушенням строку, встановленого ст. 87 ГПК.

До 725 [476], або на 52,3 %, зросло число рішень та ухвал, які переглянули місцеві господарські суди за нововиявленими обставинами.

Кількість окремих ухвал на виявлені місцевими судами під час вирішення господарського спору порушення законності або недоліки в діяльності підприємства, установи, організації, державного чи іншого ор-

гану зросла на 20,9 % і становить 2,2 тис. Суди надіслали 628 (+18,0 %) повідомлень органам внутрішніх справ і прокурорам про виявлені у діяльності працівників підприємств та організацій порушення законності, для вирішення питання про порушення кримінальної справи. Водночас кількість надісланих судами інформацій зменшилася на 28,4 %. Надійшло 807 відповідей про розгляд повідомлень та інформацій судів і виконання окремих ухвал, або 25,7 % [26,7 %] від надісланих.

Сума штрафних санкцій, застосованих до учасників господарських правовідносин за невиконання вимог ГПК і стягнених до Державного бюджету України, становить 350 тис. грн.

У 2003 р. на 18,0 % збільшилася кількість апеляційних скарг (подань), що надійшли на розгляд до апеляційних господарських судів, — 38,2 тис. [32,4 тис.]. Кількість апеляційних скарг (подань), за якими відмовлено у прийнятті, зросла на 52,6 % і становить 986, але до 8,3 тис. [9 тис.], або на 7,9 %, зменшилася кількість повернутих апеляційних скарг (подань). Винесено 873 ухвали про прийняття відмови від апеляційної скарги чи подання після порушення апеляційного провадження. До 28,1 тис. [19,3 тис.], або на 45,7 %, збільшилася кількість розглянутих апеляційних скарг, подань. На кінець року залишилися нерозглянутими 6,1 тис. апеляційних скарг (подань), або 13,8 % [14,7 %] від тих, що перебували на розгляді.

До Вищого господарського суду України надійшло 26,2 тис. касаційних скарг (подань), що на 49,4 % більше від показника 2002 р. Відмовлено у прийнятті 508 касаційних скарг (подань), що в 3,7 раза більше. Постановлено 103 ухвали про прийняття відмови від касаційної скарги (подання) після порушення касаційного провадження, повернено 15,3 тис. касаційних скарг (подань), або 56,2 % [63,5 %] від тих, що перебували на розгляді. Розглянуто 7,8 тис. касаційних скарг (подань), що на 43,7 % більше. Залишилися нерозглянутими 3,5 тис. касаційних скарг (подань), або 13,0 % [5,6 %].

Статистичні дані свідчать про погіршення якості розгляду справ місцевими господарськими судами. В апеляційному та касаційному порядку було скасовано та змінено понад 10 тис. [8,2 тис.] процесуальних документів, або 4,6 % [3,6 %] від ухвалених місцевими господарськими судами. Зокрема, до 9,5 тис. [7,5 тис.], або на 25,3 %, зросла кількість скасованих та змінених в апеляційному порядку процесуальних документів місцевих судів, їх частка в числі винесених становить 4,3 % [3,3 %], із них 6,6 тис. рішень (+23,9 %). Процесуальні документи було скасовано і змінено через такі підстави: у зв'язку з неправильним застосуванням норм матеріального права — 2,9 тис., або 30,8 % [27,1 %] від усіх скасованих та змінених; неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, — 2,3 тис., або 24,6 % [26,5 %]; невідповідність висновків, викладених у рішенні місцевого суду, обставинам справи — 1,7 тис., або 18,5 % [16,4 %].

У касаційному порядку скасовано і змінено понад 3,9 тис. процесуальних документів місцевих та апеля-

ційних судів, що на 39,4 % більше, у тому числі 3,4 тис. ухвал, постанов апеляційних судів. У зв'язку з неправильним застосуванням норм матеріального права скасовано 1,9 тис. процесуальних документів, або 49,2 % [45,0 %] від усіх скасованих та змінених.

Найбільший відсоток скасованих і змінених в апеляційному та касаційному порядку рішень, ухвал, постанов місцевих господарських судів: міст Севастополя — 10,5 % та Києва — 7,8 %; областей: Дніпропетровської — 6,7 %; Одеської — 6,6 %; Київської — 6,4 %; Харківської — 6,0%.

Скасовано та змінено у касаційному порядку 3,4 тис. ухвал, постанов апеляційних господарських судів, або 12,0 % [11,3 %] від винесених.

За розгляд справ місцевими судами та перегляд судових рішень в апеляційному і касаційному порядку сплачено заявниками та присуджено судами до стягнення в доход Державного бюджету України (за винятком сум, що підлягали поверненню) державного мита у сумі 51 млн. 449 тис. грн.; 44 тис. доларів США; 2 тис. євро та 437 тис. російських рублів.

У зв'язку зі змінами, внесеними згідно із Законом від 15 травня 2003 р. № 761-IV до ГПК, сторони у справі та Генеральний прокурор України можуть оскаржити в касаційному порядку не тільки постанову Вищого господарського суду України за наслідками перегляду рішення місцевого господарського суду чи постанови апеляційного господарського суду, а й ухвалу Вищого господарського суду України про повернення касаційної скарги (подання).

На розгляд Судової палати у господарських справах Верховного Суду України надійшло за касаційними скаргами, касаційними поданнями на постанови та ухвали Вищого господарського суду України 3,4 тис. справ, що на 90,1 % більше, ніж у 2002 р., в тому числі на постанови — 2,1 тис. та на ухвали про повернення касаційних скарг (подань) — 1,2 тис. На виконання вимог ГПК Вищому господарському суду України повернено 13 [8] справ.

Кількість справ, що перебували в провадженні, зросла на 84,8 % і становить 3,3 тис. Відмовлено в порушенні провадження у справі за 2,8 тис. касаційних скарг, подань, за 424 — порушено касаційне провадження (+99,1 %). Залишилися не розглянутими на кінець звітної періоду 167 касаційних скарг, подань, або 5,1 % [4,4 %] від справ, що перебували на розгляді.

Перевірено 233 постанови та 174 ухвали Вищого господарського суду України, із них залишено без змін 31 постанову і 3 ухвали. Скасовано 202 постанови, або 2,6 % [3,8 %] від винесених; у тому числі, скасовано 79 постанов (+41,1 %) Вищого господарського суду України із залишенням в силі попереднього рішення місцевих та апеляційних судів; зокрема, залишено в силі 26 постанов Київського та по 4 поста-

нови Дніпропетровського, Львівського, Одеського апеляційних господарських судів.

На новий судовий розгляд було направлено 121 справу, у 2 справах провадження закрито за невідповідністю господарським судам. Найбільше скасовано постанов Вищого господарського суду України у зв'язку з виявленням випадків різного застосування ним закону при вирішенні аналогічних справ — 74, або 36,6 % [44,4 %] від скасованих. Скасовано з передачею на новий розгляд 171 ухвалу Вищого господарського суду України про повернення касаційних скарг (подань).

Сплачено заявниками та присуджено до стягнення в доход Державного бюджету України державного мита в сумі 564,5 тис. грн.; 1,8 тис. доларів США; 5 тис. російських рублів.

7. Звернення до виконання рішень судів у частині майнових стягнень

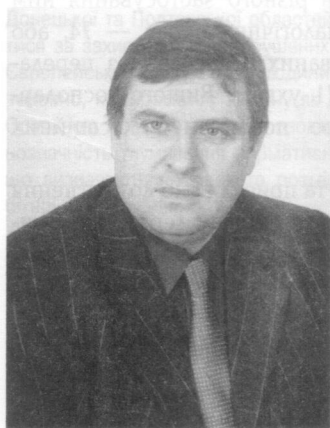
Суди загальної юрисдикції передали на виконання державним виконавцям 3 млн. 703,2 тис. виконавчих документів, що на 32,4 % більше порівняно з 2002 р., за якими підлягало стягненню 3 млрд. 614 млн. 86 тис. грн., зокрема: 131,1 тис. (+23,7 %) виконавчих листів про відшкодування збитків, заподіяних господарюючим суб'єктам усіх форм власності, на суму 338 млн. грн.; 1 млн. 732,6 тис. (+27,4 %) — постанов в адміністративних справах на суму 95,8 млн. грн.; 1 млн. 39 тис. (+48,2 %) — про стягнення на користь держави (штрафів, мита тощо) на суму 138 млн. грн.; 8,5 тис. (+15,3) — про конфіскацію майна засуджених. Водночас зменшилася кількість виконавчих документів на 11,3 % (158,8 тис.) про виконання рішень у трудових спорах на суму 262 млн. 833 тис. грн.; 1,2 % (96,8 тис.) — про стягнення аліментів.

До судів у порядку виконання надійшло 15,8 тис. подань державних виконавців, розглянуто 14,7 тис. подань, із них задоволено 12,6 тис., або 85,5 % [85,4 %] від розглянутих.

Шкода, заподіяна розкраданням та іншими злочинами, визначена судами за вироками та рішеннями, що набрали законної сили у звітному періоді, в розмірі 483 млн. 692 тис. грн., відшкодовано під час досудового слідства та у суді до винесення вироку — 145 млн. 465 тис. грн., або 30,1 % від суми шкоди, визначеної судом, у тому числі: державній власності — 222 млн. 497 тис. грн., відшкодовано на стадії досудового слідства та у суді до винесення вироку 60 млн. 668 тис. грн., або 27,3 %; приватній — 188 млн. 788 тис. грн., відшкодовано — 50 млн. 265 тис. грн., або 26,6 %.

**Управління узагальнення судової практики
 та аналітичної роботи з питань застосування законодавства
 Верховного Суду України**

Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства

Проблеми визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню

Марітчак Т.М.,

суддя Апеляційного суду Львівської області,
кандидат юридичних наук

З ухваленням 28 квітня 1992 р. Верховною Радою України Концепції судово-правової реформи (затверджена Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. № 2296-ХІІ) розпочато реформування судово-правової системи нашої держави. У зв'язку з цим зростають вимоги як до якості самих законодавчих актів, що мають відповідати міжнародним стандартам, так і до правильного й ефективного їх застосування правоохоронними органами та судом.

Одним з основних завдань судово-правової реформи є створення судочинства, яке б максимально гарантувало право людини на судовий захист, рівність громадян перед законом, створило б умови для змагальності сторін і реалізації презумпції невинуватості¹. Тому перед законодавцем постало першочергове завдання щодо вдосконалення існуючого законодавства та прийняття законів, що регулювали б норми поведінки в суспільстві, а також саму діяльність судді, регламентували правила проведення досудового слідства і судового розгляду справ при скороченні строків їх розгляду, забезпечували змагальність та рівні права учасникам судового процесу.

На захист основних прав і свобод громадян, підвищення ефективності досудового слідства та судового розгляду справ спрямовані законодавчі акти: насамперед Конституція України, новий Кримінальний кодекс України (далі — КК), Закон від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» та закони, згідно з якими внесено зміни до Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК). Триває також робота над підготовкою нового КПК, текст якого Верховна Рада України вже прийняла у першому читанні.

Одним із законодавчих актів, прийнятих для вдосконалення чинного КПК, є Закон від 21 червня 2001 р. № 2533-III «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», відповідно до якого зміни внесені, зокрема, до ст. 299 КПК, якою регламентуються визначення обсягу доказів та порядок їх дослідження судом.

Для правильного розуміння суті змін, внесених до зазначеної статті КПК щодо визначення обсягу доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру ви-

мог цивільного позову, які ніким не оспорується, доцільно проаналізувати досвід кримінально-процесуального законодавства деяких зарубіжних країн. Адже спрощений порядок розгляду кримінальних справ, передбачений у зарубіжному праві, став спонукою для запровадження його у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві.

В епоху формування новітнього англійського кримінального процесу єдиною формою здійснення правосуддя був судовий розгляд з участю присяжних засідателів, яке в Англії й до сьогодні називається «класичним провадженням». Суді присяжних збиралися на засідання періодично, а це створювало певні труднощі: затримувалася розгляд багатьох, часто нескладних кримінальних справ. Тому наприкінці XIV ст. мировим суддям (сучасна назва — «магістрати»), котрі тільки готували справи для розгляду в суді присяжних, було надано право самостійно розглядати окремі категорії справ по суті. Так виникло «сумарне провадження», тобто спрощена процедура судового розгляду кримінальних справ, яка є альтернативою складному «класичному провадженню»².

Нині в кримінально-процесуальному законодавстві Великобританії також передбачено, що магістратські суди можуть розглядати кримінальні справи за спрощеним порядком. Спочатку це було особливе провадження — як виняток із загального правила, тому законодавець обмежив коло справ, що були підсудні магістратам і розглядалися за спрощеним порядком: як правило, стосовно діянь, за які призначалося покарання не суворіше, ніж, наприклад, громадські роботи на певний строк, умовне засудження із встановленням нагляду, штраф до 5 тис. фунтів або позбавлення волі до 6 місяців (за сукупністю злочинів — до 12 місяців)³. Таке положення чинне й до-

¹ Див.: Маляренко В.Т. Кримінально-процесуальне законодавство України: питання становлення і розвитку // Право України. — 2003. — № 9. — С. 3.

² Див.: Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств : Учеб. пособие для вузов. — М., 2001. — С. 137.

³ Див.: Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Филимонов Б.А. Значач. праця. — С. 76–77; Шишкін В.І. Судові системи країн світу : Навч. посіб. : Уз кн. — Кн. 1. — К., 2001. — С. 22.

нині, і за спрощеним порядком в цій країні розглядається більша частина кримінальних справ.

Крім того, в англійському кримінальному процесі, на відміну від українського, факт визнання обвинуваченим своєї вини (за класичної процедури) виключає можливість розгляду справи з участю присяжних. У цьому випадку суд визнає обвинуваченого винним без перевірки й оцінки зібраних обвинувальних доказів. Винятком є ситуація, коли у судді виникають обгрунтовані сумніви щодо свідомого і добровільного визнання обвинуваченим своєї вини.

Якщо підсудний визнає себе винним, то подальше провадження пов'язане лише з призначенням покарання, що займає 15—30 хвилин (судове слідство не провадиться, оскільки немає спору стосовно обвинувачення). Підсудні визнають свою вину у 80—90 % кримінальних справ, які розглядають магістрати, що істотно полегшує завдання останніх. Якщо ж підсудний заперечує свою вину у вчиненні злочину, то судовий розгляд провадиться у повному обсязі і, як правило, триває протягом трьох судових засідань⁴.

Така процедура передбачена і в кримінально-процесуальному законодавстві США. Вона закріплена у 1980 р. в Правилах судового провадження федеральними магістратами справ про менш небезпечні злочини. Умови передання цих справ на розгляд магістратів регламентуються правилами, визначеними федеральними районними судами. Однак у будь-якому випадку необхідна письмова згода обвинуваченого на спрощений порядок розгляду справи щодо нього. У ході такого розгляду приймається рішення про винність особи і міру покарання. Підстави прийняття рішення не мотивуються і дуже стисло фіксуються в протоколі. На практиці розгляд справи зводиться лише до уточнення прізвища й імені обвинуваченого та визначення йому міри покарання.

Особа, котра визнала себе винною у вчиненні злочину, таким чином позбавляється права на оскарження фактичних обставин справи і може оскаржувати лише неправильне застосування щодо неї кримінального та кримінально-процесуального закону⁵.

В українському законодавстві порядок визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню в судовому засіданні, передбачений у ст. 299 КПК. Судова практика і досвід автора свідчать: судді України неоднозначно сприйняли нововведення про спрощену процедуру судового розгляду кримінальних справ.

На думку деяких вчених і юристів-практиків, між нормою ст. 299 КПК про недоцільність дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи чи розміру вимог цивільного позову, які учасниками процесу не оспорується, та нормами інших статей цього Кодексу, зокрема ст. 16¹, 20, 22 (що закріплюють такі принципи кримінально-процесуального права, як: змагальність і диспозитивність, гласність судового розгляду; принцип всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи), виникають суперечності. Крім того, існує неузгодженість між ст. 299 і ч. 2 ст. 323 КПК, у якій зазначено, що суд обгрунтовує вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні.

Залишаючи поза увагою доцільність та ефективність введення цієї норми для поліпшення організації роботи судів (скорочення терміну розгляду справи та підготовки тексту вироку, а також участі у справі

прокурора та захисника, економія часу і коштів у зв'язку з тим, що у справі не викликаються свідки), наведемо аргументи на обгрунтування того, що запровадження в Україні спрощеного порядку розгляду кримінальних справ не суперечить основним принципам кримінального процесу.

При підготовці справи до судового розгляду суддя повинен врахувати можливість визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які учасники процесу не оспорується. Для цього він має детально проаналізувати матеріали справи, щоб знати, за якими епізодами немає суперечностей між показаннями підсудного та потерпілого, а також ступінь визнання вини підсудним. Адже від позиції підсудного, потерпілого та інших учасників процесу залежить визначення обсягу доказів, що досліджуватимуться під час судового слідства.

Хоча формально законом не обмежено застосування ст. 299 КПК, однак при вирішенні зазначеного питання необхідно не лише зважати на позиції учасників процесу, а й враховувати складність кримінальної справи, кількість епізодів, підсудних, їх вік, психічний і фізичний стан та якість зібраних під час досудового слідства доказів. Тому небажано зменшувати обсяг доказів, що підлягають дослідженню в судовому засіданні, при розгляді кримінальних справ: стосовно неповнолітніх; осіб, які через фізичні чи психічні вади (сліпоту, німоту, глухоту тощо) не можуть самі скористатися правом на захист або не володіють мовою, якою ведеться судочинство; про обвинувачення підсудних за статтями КК, санкцією яких передбачено довічне ув'язнення тощо.

При прийнятті рішення про визначення обсягу доказів, які необхідно дослідити в судовому засіданні, треба пам'ятати: поки що кримінальні справи розслідуються на досить низькому рівні. Це можна пояснити так:

— в Україні поки немає спеціалізованого, елітного вищого навчального закладу, де б готували на високому рівні слідчих (за радянських часів таким закладом була Вища слідча школа МВС СРСР);

— це не створено спеціалізованого органу розслідування, тому слідчі не є процесуально самостійними, оскільки матеріально залежать від багатьох інституцій та відомств (отримують від них зарплату, квартиру, звання тощо);

— у слідчих підрозділах МВС України майже не залишилося слідчих зі стажем роботи 7—8 років та відповідним практичним досвідом⁶. Протягом останнього десятиріччя через низьку заробітну плату висококваліфіковані слідчі змушені були шукати більш оплачувану роботу в комерційних структурах. На зміну їм зі слідчих підрозділів МВС прийшли молоді люди без певного досвіду роботи та спеціальної підготовки.

Враховуючи такі обставини, суду під час розгляду кримінальної справи по суті непросто вирішувати питання про зменшення обсягу доказів, які необхідно дослідити в судовому засіданні відповідно до ст. 299 КПК, тому

⁴ Див.: Гуценко К.Ф., Головка Л.В., Філімонов Б.А. Зазнач. праця. — С. 139.

⁵ Там же. — С. 271.

⁶ Див.: Коржанський М., Литвак О. Причини неефективного слідства // Право України. — 2003. — № 5. — С. 129.

що часто вину за наявними у справі доказами взагалі важко довести.

Яскравий приклад: кримінальна справа за обвинуваченням Р. за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК. Франківський районний суд м. Львова визнав обвинуваченого винним у тому, що він вчинив замах на згвалтування своєї 21-річної дочки і через три місяці насильно примусив її задовольнити статеву пристрасть неприродним способом. Суд засудив його за сукупністю злочинів до шести років позбавлення волі. Апеляційний суд скасував вирок і направив кримінальну справу на додаткове розслідування. Під час останнього дії Р. пере-кваліфіковано на ч. 1 ст. 296 КК, а справу передано в суд, де її закрили у зв'язку з амністією⁷.

Під час судового розгляду кримінальних справ потрібно досить обережно підходити до визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, — перекона-тись у доведеності вини підсудного за кожним епізодом, в істинності та добровільності його позиції, з'ясувати, чи не заперечують проти цього учасники судового розгляду, в тому числі й сам підсудний. Для цього головуючий ставить на обговорення учасників судового розгляду пи-тання про те, який обсяг доказів необхідно дослідити у справі, та про порядок їх дослідження судом. Спочатку висловлює свою думку прокурор, потім потерпілий, його представник, захисник підсудного та сам підсудний. Після цього суд приймає протокольну ухвалу чи постанову. При цьому може бути прийнято один із варіантів рішення щодо дослідження обсягу доказів у справі:

по-перше, про їх дослідження в повному обсязі — якщо хоча б один з учасників судового розгляду кримінальної справи оспорує фактичні обставини справи в цілому чи щодо окремого епізоду або розмір цивільного позову чи складову частину останнього. У повному обсязі судове слідство провадиться лише тоді, коли: 1) підсудний не визнає своєї вини у вчиненні інкримінованого йому злочину чи окремого його епізоду; 2) підсудний визнає свою вину, але заперечує проти визнання недоцільності дослідження доказів щодо тих обставин справи в цілому чи окремого епізоду та розміру цивільного позову, які ніким не оспоруються; 3) якщо проти цього заперечує хоча б один учасник су-дового розгляду;

по-друге, про дослідження доказів у справі в певній частині — якщо всі учасники судового розгляду не оспо-рюють фактичні обставини справи за окремим епізодом або розмір цивільного позову і не заперечують проти визнання недоцільності їх дослідження в судовому засіданні, тоді суд досліджує лише ті докази чи розмір вимог цивільного позову, що оспоруються учасниками судового розгляду;

по-третє, про обмеження дослідження доказів, зупи-нившись лише на допиті підсудного, — коли сторони визнають всі фактичні обставини справи та розмір цивільного позову судового процесу і не заперечують проти недоцільності їх дослідження.

Після обговорення цього питання суд приймає про-токольну ухвалу (при колегіальному розгляді криміналь-ної справи), а суддя — протокольну постанову (при од-ноособовому розгляді кримінальної справи), в яких у мотивувальній частині визначаються обсяг доказів та по-рядок їх дослідження в судовому засіданні. Допит підсу-дного в будь-якому випадку провадиться обов'язково, як-

що він не відмовляється давати показання відповідно до ст. 263 КПК і ст. 63 Конституції.

При обговоренні питання про визначення обсягу дослідження доказів у справі за умови, що учасники про-цесу не заперечують проти визнання недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи чи розміру цивільного позову, котрі ніким не осп-орюються, суд з'ясовує, чи правильно розуміють підсудний та інші учасники судового розгляду зміст цих обставин справи.

Тоді розгляд такої кримінальної справи зводиться в основному до встановлення особи підсудного, оголошен-ня прав учасникам процесу, обвинувального висновку чи його резолютивної частини, оголошення цивільного по-зову, роз'яснення обвинувачення, визначення обсягу та порядку дослідження доказів, допиту підсудного, якщо останній не відмовляється від показань, а також до судо-вих дебатів і призначення покарання.

Крім того, суд відповідно до п. 3 ст. 299 КПК з'ясовує, чи немає сумнівів у добровільності та істинності позиції підсудного й інших учасників судового розгляду, тобто чи добровільно вони визнають фактичні обставини та розмір цивільного позову і відмовляються від їх дослідження, а також, чи позиція підсудного, потерпілого та інших учас-ників судового розгляду відповідає фактичним обстави-нам справи. При цьому суд повинен також роз'яснити їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оспо-рювати ці фактичні обставини та розмір цивільного позо-ву в апеляційному порядку (крім випадків неправильного застосування закону та призначення покарання).

Якщо для вирішення питання щодо визначення об-сягу доказів, що досліджуватимуться, необхідно допита-ти підсудного, суд чи суддя вирішує його після допиту підсудного.

Допит підсудного під час розгляду кримінальної справи провадиться обов'язково. Однак згідно зі ст. 63 Конституції особа не несе відповідальності за відмову да-вати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких ро-дичів. Тому підсудний відповідно до п. 5 ст. 263 КПК та ст. 63 Конституції має право відмовитися давати пока-зання у справі і відповідати на запитання учасників про-цесу. В такому випадку головуючий опитує учасників су-дового розгляду про можливість закінчення судового слідства без показань підсудного і суд приймає про це відповідну ухвалу чи постанову.

Варто звернути увагу на те, що відмова підсудного давати показання часто призводить до необгрунтованої зміни судом порядку дослідження доказів у справі, тому доцільно проаналізувати право підсудного на таку відмо-ву після прийняття рішення про визнання недоцільним дослідження доказів у судовому засіданні.

У нормах КПК, якими врегульовано права й обов'яз-ки підозрюваного, обвинуваченого або підсудного та йо-го захисника, зазначено, що ці особи під час захисту мають право використовувати лише законні засоби і за-хищати лише законні інтереси⁸. Це безпосередньо пе-редбачено і в ст. 55 Конституції: кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати

⁷ Архів Франківського районного суду м. Львова за 2003 р.: кримінальна справа № 1-156.

⁸ Див. про це: М а л я р е н к о В. Т. Кримінально-процесуальне законодавство України: питання становлення і розвитку // Право України. — 2003. — № 9. — С. 9.

свої права і свободи від порушень та протиправних посягань. Тому відмову підсудного давати пояснення під час судового слідства слід визнати законним засобом захисту, однак при цьому потреби провадити судове слідство у повному обсязі немає.

Відмова підсудного давати показання не повинна впливати на вирішення питання про визнання недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи чи обсягу вимог цивільного позову, які ніким не оспорюються, тому що особа вправі відмовитися від показань щодо себе і не несе за це відповідальності. Крім того, таке конституційне право відповідно до ст. 64 Конституції не може бути обмежене, крім випадків, передбачених Конституцією. Така відмова не повинна будь-яким чином впливати на визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню в судовому засіданні, тим більше на зміну уже визначеного для цього обсягу доказів.

Якщо після відмови підсудного давати показання виникає необхідність дослідити докази (коли хоча б один учасник судового розгляду неправильно розуміє зміст цих обставин, або у суду виник сумнів у достовірності, істинності позицій учасників процесу, або коли після роз'яснення останнім про позбавлення права оспорювати ці фактичні обставини справи та розмір цивільного позову в апеляційному порядку вони не погоджуються на такий порядок), то суд провадить дослідження доказів фактичних обставин справи в повному обсязі.

Відповідно до ст. 317 КПК після розгляду судом усіх доказів, які є у справі, головуючий опитує учасників судового розгляду, чи бажають вони доповнити судове слідство стосовно тих фактичних обставин справи, що не визнавалися всіма учасниками судового процесу і досліджувалися під час судового слідства.

Згідно з ч. 3 ст. 318 КПК учасники судового розгляду в судових дебатах мають право посилатися тільки на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні, та на пред'явлене обвинувачення. У випадку прийняття судом рішення про недоцільність дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи, які визнаються всіма учасниками судового розгляду, в судових дебатах можна покликатися лише на показання підсудного (якщо провадився його допит), на кваліфікацію дій підсудного і призначення покарання. Цієї позиції дотримуються й інші дослідники спрощеної процедури судового розгляду кримінальних справ. Так, В.О. Попелюшко вважає, що учасники судового розгляду в судових дебатах зводять свої промови тільки до кваліфікації вчиненого підсудним та до визначення йому міри покарання⁹.

Під час судового слідства необхідно перевірити дані про особу підсудного, оскільки вони можуть вплинути на можливість звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45—49 КК, закони про амністію), від покарання (статті 74, 75, 79, 80, 97, 105 КК, укази Президента України про помилування) та на визначення підсудному міри покарання. Правильність цієї позиції підтверджує В.О. Попелюшко: для обґрунтування судом у вирокі виду та міри покарання в усіх випадках досліджуються дані про особу підсудного¹⁰.

Відповідно до п. 2 ст. 323 КПК суд обґрунтовує вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому

засіданні. Тому при доведенні вини підсудного і постановленні вироку суд повинен обмежитися посиланням на те, що підсудний та інші учасники процесу визнають фактичні обставини справи і недоцільність їх дослідження в судовому засіданні, якщо під час судового слідства щодо останнього приймалося відповідне рішення. Якщо ж суд прийняв рішення про часткове дослідження доказів, то у вирокі потрібно обґрунтувати винуватість підсудного тими доказами, котрі досліджувалися в судовому засіданні. Крім того, суд покликається на прийняття рішення про недоцільність дослідження доказів щодо інших епізодів.

Законодавець цілком обґрунтовано наголошує на тих фактичних обставинах справи, що ніким не оспорюються під час судового розгляду, а не на інкримінуванні підсудному статей КК, що не оспорюються учасниками процесу, адже кваліфікація вчиненого злочину може бути помилковою. Виходячи з наведеного суд повинен відповідно кваліфікувати дії підсудного в разі погіршення його становища; якщо ж така помилка у кваліфікації поліпшує становище підсудного, то суд не вправі без відповідного клопотання прокурора направляти кримінальну справу для усунення помилки у кваліфікації.

Критик застосування ст. 299 КПК В.О. Попелюшко негативно ставиться до спрощеної процедури розгляду кримінальних справ, наводячи такі аргументи:

— обов'язкові предмети дослідження — законність та обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності, законність дізнання та досудового слідства в цілому — за спрощеного порядку судового слідства залишаються поза увагою;

— спрощений порядок здійснення правосуддя практично виключає такий його компонент, як доказування дійсних фактичних обставин справи, оскільки вирок тоді ґрунтується лише на визнанні підсудним своєї вини. Суд при цьому виявляє необ'єктивність і упередженість та відступає від такого принципу демократичного правосуддя, як презумпція невинуватості, коли «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ст. 62 Конституції);

— волевиявлення підсудного та інших учасників судового розгляду щодо обсягу досліджуваних під час спрощеного судового слідства доказів навряд чи можна вважати істотним елементом диспозитивності, тобто компонентом свободи у наданні доказів, дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом (ст. 16¹ КПК). Річ у тім, що диспозитивність передбачає обов'язковість волевиявлення сторін для суду¹¹.

Насправді при визнанні недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи, що визнаються всіма учасниками процесу, принципи демо-

⁹ Див.: Попелюшко В.О. Ще раз про спрощену процедуру правосуддя // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи / Матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 квіт. 2002 р.) / Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. — К., 2002. — С. 246–248; див. також: Попелюшко В.О. Скорий суд — неправий суд // Юридичний вісник України. — 2001. — № 37. — С. 22–24.

¹⁰ Див.: Попелюшко В.О. Ще раз про спрощену процедуру правосуддя. — С. 247–248.

¹¹ Там же. — С. 246–248.

кратичного правосуддя — гласність, змагальність і диспозитивність, всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин справи не порушуються. Відмова всіх учасників процесу від дослідження в судовому засіданні фактичних обставин справи свідчить про те, що серед них немає спору щодо зазначених обставин, досудове слідство проведено всебічно, повно й об'єктивно і його результати не оспоруються.

Вважаємо, що спрощений порядок розгляду кримінальних справ застосовувати доцільно; про це свідчить такий факт: місцеві суди розглядають по першій інстанції приблизно 100 кримінальних справ на рік, а це в середньому становить по 8—10 таких справ на одного суддю щомісяця, тобто на 50 % більше, ніж розглядалося 10—15 років тому. Тож застосовуючи такий порядок розгляду доказів стосовно тих фактичних обставин, що не заперечуються всіма учасниками судового процесу, судді не тільки скоротять свій час (дослідження до-

казів у справі, постановлення вироку з обґрунтуванням фактичних обставин справи доказами, дослідженими в судовому засіданні), а й зменшать навантаження на суддів апеляційної та касаційної інстанцій. Якщо ж урахувати, що у 80—90 % кримінальних справ йдеться про інкримінування статей, санкцією яких передбачено покарання до двох років позбавлення волі чи альтернативне покарання, то стає очевидною ефективність застосування положення ст. 299 КПК на практиці.

Положення цієї статті — про визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню в судовому засіданні, — чинні лише приблизно два роки, тому в практиці й теорії ще не вироблено вагомих аргументів щодо необхідності їх застосування. Сподіваємося, що аналіз застосування зазначеної статті і відповідні рекомендації сприятимуть її розумінню юристами-практиками та запровадженню її в Україні спрощеного порядку дослідження доказів у кримінальному процесі.

Summary

Considers issues of application of article 299, Criminal-Procedural Code of Ukraine on admeasurement of the scope of evidences to come under examination in trial and the order of their examinations. Proves efficiency of simplified criminal determination, inter alia, inexpediency of evidences' examination with regard to those facts of case and scope of demands in civil claim which are challenged by no one in trial and also bearing in mind gravity of the committed crime.

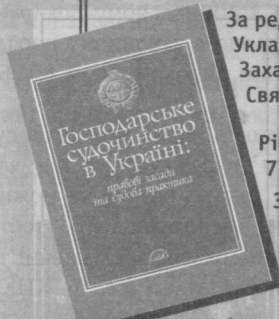
До уваги читачів!

З технічних причин у № 4'2004 на с. 38 було допущено помилку. Замість слів «М.Г. Баклан, суддя Верховного Суду України у відставці» слід читати «М.Г. Баклан, суддя Ватутінського (нині — Деснянського) районного суду м. Києва у відставці».

СУДОВА ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»

Господарське судочинство в Україні: правові засади та судова практика

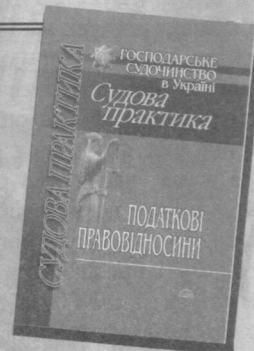
За ред. Д.М. Притики.
Укладачі: Москаленко В.С.,
Захарченко Т.Г., Селіваненко В.П.,
Святоцький О.Д.

Рік видання — 2004,
772 сторінки.

Збірник з питань господарського судочинства в Україні — повний звід законів та інших нормативних актів, що регулюють організацію та діяльність господарських судів.

Рекомендується суддям господарських судів, адвокатам та юристам, які практикують у різних сферах господарської діяльності, керівникам підприємств, підприємцям.

Господарське судочинство в Україні: Судова практика. Податкові правові відносини

Відп. ред. В.Т. Маляренко
Рік видання — 2004,
584 сторінки.

Збірник містить матеріали судової практики Верховного Суду України та Вищого господарського суду України у справах зі спорів у сфері податкових правовідносин за результатами їх розгляду в порядку повторної касації Судовою палатою у господарських справах Верховного Суду України у 2002—2003 рр., а також законодавчі акти станом на 1 квітня 2004 р., якими визначено основні засади оподаткування в Україні.

З питань придбання літератури звертайтеся до відділу продажу за тел.: (044) 219-1406, 537-5140, 537-5120; тел./факс: (044) 537-5139.

E-mail: sales@inyure.kiev.ua; http://www.inyure.kiev.ua
Адреса: 04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17—21.

Минуло 59 років з Дня Перемоги у Великій Вітчизняній війні — здобутті цінною найбільших за всю відому історію людства втрат. На полях бойовищ 1941—1945 рр. і в тилу загинуло 27 млн. українців, росіян, білорусів та представників інших народів СРСР, які пліч-о-пліч зупинили німецько-фашистську агресію. Зокрема, наших співвітчизників полягло понад 8 млн. Це не суха статистика, адже учасникам Великої Вітчизняної вона вписалася политими кров'ю сторінками в їхні біографії, визначила, вірніше, суворо «продиктувала» подальші долі. Сьогодні, на початку третього тисячоліття, колишні фронтовики працюють і в Україні, і в інших країнах СНД безпосередньо за своїми спеціальностями, діляться набутим досвідом з молодшим поколінням, викладають у вузах тощо. Тобто, по суті, пишуть найновішу історію незалежних держав. Про долю одного з них — юриста з більше ніж 50-річним стажем, суддю Верховного Суду України з 1962 по 1987 р. — варто розповісти з огляду на те, що він у своїй практиці сповідував і продовжує сповідувати принцип верховенства закону.

Петро Миколайович Дятлов народився 1920 р. в с. Козаки теперішньої Липецької області Російської Федерації. Часи були тяжкі, сім'я багатодітна, і батько, покинувши селянське господарювання, подався на заробітки в Донбас. Там, у м. Єнакієвому, пройшли Петрові дитинство і юність. Із усієї родини працював лише батько — робітником на металургійному заводі. З роботою та заробітною платою тоді було суцужно, а відтак — і з харчами теж. Петро, у якого був старший брат і троє молодших, як міг допомагав батькам. Йому запам'яталися розруха, голод 1932—1933 рр. Тоді, мабуть, зародилось у свідомості негативне ставлення до «батька народів, вождя й учителя світового пролетаріату» та його теорії і практики державотворення. Як свідок тих подій Петро Миколайович згадує, що будучи командиром взводу, а потім — роти, він ніколи не кричав під час атаки: «За Сталіна!» Знаходив інші слова, щоб надихнути бійців. А моральна підтримка кадрового офіцера необстріляним солдатам, котрі в 1941 р. із застарілим озброєнням боронили свою землю від найкраще в світі на той час оснащеної та вишколеної армії, була вкрай потрібна. Втім, про це окрема оповідь.

Один із найсвітліших споминів Петра Миколайовича — про дитинство: «Попри незгоди тих літ, із усіх сил старався якомога більше прочитати книг, дізнатися про світ, в якому живу. Читав багато і, звичайно, мріяв вчитися». На щастя, книжок вистачало, брав у шкільній та Єнакіївській районній бібліотеках. Спочатку

Кредо Петра Дятлова

захопився фантастикою, творами Жуля Верна, вітчизняних письменників-фантастів, серед яких були й відомі вчені, наприклад, автор романів «Плутонія» і «Земля Санникова» академік Володимир Обручев. Це був шлях до знань.

Батько, як згадує Петро Миколайович, запитував:

— Що ж ти там читаєш ночами при лампі?

— Цікаві книжки, — відповідав хлопчик.

Робітник металургійного заводу мудро радив синові:

— Читай те, що знадобиться тобі в житті.

І таки знадобилося. Петро Дятлов став автором і співавтором 14 книжок (наукових розвідок, монографій, коментарів з юридичної тематики), виданих у 60—90-х рр., частина з яких перевидана значними накладками. Більшість із них актуальні й нині, адже як би не змінювалося законодавство, в цих роботах викладені фундаментальні положення і практика, до яких юристи звертаються й будуть звертатися, в тому числі при розробленні нових правових норм. Крім того, Петро Миколайович — автор десятків публікацій у пресі.

У читача може постати запитання: а яке відношення мають книжки Жуля Верна й письменника-академіка Обручева до праць на юридичні теми? Безпосереднє. Життя і наука блискавично змінюються, але природа людини й шлях пізнання *Homo sapiens* залишаються такими ж, як і тисячі років тому. Відомі автори різних часів і народів, ким би вони не були — військовими, юристами, лікарями, — у мемуарах або розповідях свідчать, що з дитинства читали «запоєм» (зокрема, вночі й при свічці). І це допомагало потім, адже класика дає відчуття форми і підсвідоме переосмислення фактів, внаслідок чого постають логічно обгрунтовані висновки.

У школі Петра цікавили точні науки — фізика, математика, хімія та застосування зазначених дисциплін у техніці. Крім підручників читав багато книжок з цих галузей знань. Наукової та науково-популярної літератури тоді видавалося багато. 30-ті роки в СРСР, як відомо, були надзвичайно контрастними: голодомор, колективізація, масові репресії, геноцид, але водночас була здійснена промислова революція. У науково-технічному прогресі Радянський Союз справді «наздогнав» найрозвинутіші країни світу. Відтак постала необхідність підготовки нової інтелектуальної генерації, людей, які б працювали не лише серпом і молотом, а й мізками. Тобто майбутніх інженерів та вчених. Одним з них мав усі підстави стати Петро Дятлов. Однак доля розсудила по-своєму.

Коли Петро закінчив семирічку й прийшов з батьком до школи забрати документи для вступу в металургійний технікум, класний керівник, вчитель фізики, сказав: «Даремно ви його забираєте, у хлопця всі предмети «на відмінно».

«Він же бачив, що у мене потяг до фізики, і мені легко дається його предмет, — згадує Петро Миколайович. — Однак сім'я, як і більшість тоді, жила в скруті, а в технікумі стипендію платили, й непогану, адже цей навчальний заклад готував кадри для Єнакієвського металургійного заводу».

Після двох курсів технікуму Петро перейшов на останній, третій, курс робітфаку при Ворошиловградському сільськогосподарському інституті. Причина була простою. Друг порадив: «Петю, пішли на робітфак, ти тут отримуєш 70 карбованців стипендії, а там отримуватимеш більше, та й харчування в ідальні копійки коштує».

Люди цілеспрямовані, як правило, досягають здійснення своїх мрій. Отримавши атестат про середню освіту, Петро Дятлов вступив на фізико-математичний факультет Воронежського університету. Цей курс дисциплін із зазначених причин був тоді «в моді», отож і потік вступників — величезний. Петро за набраною кількістю вступних балів був четвертим серед абітурієнтів. Однак стати вченим-фізиком йому не судилося.

Випускники Харківського танкового училища 27 червня 1941 р.
(П.М. Дятлов — другий зліва)

Петра Миколайовича вітають з Днем Перемоги від імені Голови Верховного Суду України

У скупих рядках автобіографії Дятлова П.М. зазначається: «...у 1939 р. вступив до Воронежського університету. Оскільки не мав відстрочки від служби, був призваний (у тому ж році) до лав Радянської Армії і направлений на навчання у Харківське танкове училище. У 1941 р., після його закінчення, був командиром взводу 10-ї танкової бригади 37-ї армії Південно-Західного фронту, через деякий час був переведений в 14-ту танкову бригаду 40-ї армії, що входила до складу Південно-Західного, Брянського, а потім — Воронежського фронту. Там служив спочатку командиром взводу, потім — роти, мав звання старшого лейтенанта. У 1941 р. за мужність і відвагу, виявлені в боях із німецько-фашистськими загарбниками, був нагороджений орденом Леніна».

Велика Вітчизняна... З кожним роком віддаляючись, ця страшна війна починає втрачати для нас свої обриси, її події стають розмитими і набувають схожості з напівлегендарними війнами далекого минулого. З історії відомо і про битву під Жовтими Водами, і про Курську дугу. Проте реальністю залишаються свідчення учасників війни, які зберігають у пам'яті пропахлі порохом гаром і кров'ю її епізоди. Із величезної кількості таких епізодів складаються всі війни. За ними — чийсь життя і смерть, чиясь мужність, професійність і витримка. Сивочолі сьогодні ветерани шість десятиліть тому нутром відчували страшну правду війни. Про неї, про епізоди боїв із загарбниками й розповідь Петра Миколайовича.

«Безсумнівно, досвіду бойових дій, — стверджує він, — не було ні у нас, ні в середньої ланки офіцерів, ні у вищого командування. Коли зараз згадую ті бої, думаю — там можна було б обійти яром і зазнати менших втрат, там взяти швидкістю бойових машин і вибити противника з позицій, там по-іншому діяти, ніж надійшло розпорядження. Звичайно, я був командиром роти і не знав тих стратегічних завдань, які ставило командування. Зрозуміло було одне: якщо віддається наказ — треба його виконувати».

В озброєнні та бойовій техніці на початку війни наші війська поступались армії противника. Техніка була переважно застарілою. На-

приклад, нальоти ворожої авіації тривали весь час, і їх майже нічим було зупинити. Безумством було воювати на недосконалому Іл-16 проти потужних фашистських винищувачів. Проте наші хлопці весь час атакували німецькі мессершмітти, йдучи на смерть. Скільки разів доводилося бачити, як «мессер» при цьому зробить маневр на величезній швидкості, нависне над нашим «ішачком», гаркне із потужного озброєння і все...

На лекціях у військовому училищі стверджували, що одним «ворошиловським залпом» можна змести переважаючі сили ворожого військового підрозділу. Ми, молоді, вірили тоді, що наші війська в бойових діях можуть «гори звернути». Однак правда війни зовсім інша. Звідси висновок на все життя — ніколи не треба зайвого говорити і стверджувати. Але все ж у військовому училищі нас правильно вчили, молодці. Виховали справжніми бійцями».

Зі слів колишнього фронтовика стало зрозуміло, що наші кадрові військові ні в чому не поступалися «білявим бестіям» вермахту. Відповідаючи на запитання, чи був високим бойовий дух у Червоної Армії на початку війни, Петро Миколайович, підвів сиву голову і, глянувши у вічі, впевнено відповів: «Так, був».

«Звичайно, — продовжив він, — ми йшли у бій необстріляні, проте із запалом, із натхненням. Вірили, що роздаємо сили ворога, як би не переважав він нас у техніці. Після перших боїв зрозуміли, що одним героїзмом і відчайдушністю фашистів не переможеш, цього недостатньо. Але у найскладніших ситуаціях знали, що не дамося ворогові в руки. І не лише кадрові військові, які закінчили училища. Мужньо боролися з ворогом бійці екіпажів моєї танкової роти».

По суті, — подумавши, констатував фронтовик, — основою армії було молоде покоління. Перемога здобута завдяки мужності нашого народу. Росіянам, українцям та білорусам (маю на увазі той рід військ, де довелося служити) стали в нагоді також освіченість і навички володіння технікою.

У військовому училищі ми ґрунтовно вивчали всі танки, що були тоді на озброєнні Червоної Армії: легкий БТ-7 на колісному й гусеничному ході; Т-26, який у 1941—1942 рр. був основним у парку бронетанкових військ; англійський «Віккерс» і новий Т-34. Останній ми почали вивчати лише на другому курсі. Він був суворо засекреченим, конспектами можна було користуватися тільки під час занять, а потім обов'язково здавати у спецчастину. На початку війни в діючих військах було дуже мало Т-34. Воював на всіх трьох названих вітчизняних марках і на «Віккерсі». Перші дві були застарілі, це виявилось ще у фінську кампанію. Наприклад, коли Т-26 виїжджав на дерев'яні надобві, то не завжди міг звідти легко з'їхати, крім того, в нього була дуже тонка броня. За тактико-технічними характеристиками ці танки значно поступалися ворожому Т-4, не кажучи вже про «пантери» та «тигри», що з'явилися на фронті вже після того, коли я був тяжко поранений восени 1942 р.»

Звичайно, коли на озброєння Червоної Армії почав надходити маневрений Т-34 з 76-міліметровою гарматою А-11, потужним двигуном і міцною бронею, виявилось, що він за всіма показниками переважав бойові машини вермахту. Саме на цьому танку Петро Дятлов воював під Воронежем, де ворога було зупинено. «Ця операція на Воронежському фронті, — розповідає Петро Миколайович, — тривала приблизно півтора місяця. Розпочалася вона в кінці квітня 1942 р., коли німецькі війська спрямували вістря свого удару на Воронеж. Протягом цього часу моя танкова рота мало не кожного дня вступала в бій з ворогом. Причому бої були зтяжними,

під постійними нальотами німецької авіації. Ми спочатку прикривали відхід наших військ. Рота швидко пересувалася через різні населені пункти, переважно поблизу залізничних колій, іноді ми окопували танки, вели бій із засад тощо».

Штаб постійно вів облік знищеного ворога й наших втрат. Кожного разу, повертаючись на вихідні позиції, я доповідав командирі батальйону про результати бойових операцій, проведених ротою, скільки підбито ворожих танків, гармат, мінометів, винищено піхоти тощо».

Особливо запам'ятався бій на залізничній станції Мармижі, що між Курськом та Воронежем, який тривав безперервно дві доби. Танки під моїм командуванням тоді були в окопах, тримали оборону. Рота в тому бою підбила сім ворожих танків, багато автомашин разом з артилерійськими гарматами, які були на причепах, знищила також багато піхоти. Ми втратили один танк і трьох бійців — від вибухів авіаційних бомб. Ворожа авіація нас бомбила протягом майже всього бою».

Командування оголосило подяку старшому лейтенанту Дятлову та бійцям екіпажів його танкової роти. Петро Миколайович за мужність, відвагу і військовий професіоналізм в цій операції був нагороджений орденом Леніна. Та враження, які збереглися у пам'яті цієї людини протягом 60 з лишком років, про інше: «І все ж нам удалося зупинити під Воронежем цю величезну вишколену армію, незважаючи на те, що технічно наші війська були гірше оснащені! Ворог тоді спрямував свої сили на південь, грянула битва під Сталінградом».

Однак Петру Дятлову вже не довелося брати участь у тій битві. Він був тяжко поранений у вересні 1942 р. в боях за місто, в якому вступив до університету, а потім обороняв від гітлерівських загарбників. Німці захопили західну частину Воронежа, у східній, за однойменною річкою, були позиції Червоної Армії. Точилися запеклі бої, війська Воронежського фронту намагалися витіснити ворога з міста. Військова частина, до складу якої входила танкова рота, почала обхід міста з півдня, щоб оточити ворога й увірватися на зайняту ним територію. Там, під с. Чижовка, Т-34 старшого лейтенанта Дятлова був підбитий.

Ворожий снаряд, влучивши збоку, пробив танк; загинув заряджаючий, командир був тяжко поранений, бойова машина диміла і мала загорітися. Про механіка-водія танка Івана Діденка Петро Миколайович згадує як про веселого, мужнього і відчайдушного хлопця. Саме він врятував життя старшого лейтенанта — допоміг йому відповзти від машини, в якій вогонь от-от міг перекинутися на пальне, й повзком перебратися в окоп убитого піхотинця, а сам повзком дістався до своєї частини під щільним вогнем противника і сповістив про пораненого. Висота прострілювалася, тому Петро Дятлов пролежав там приблизно з 11-ї години ранку до 8-ї вечора, поки санітари змогли дістатися до нього».

Як він не стік кров'ю, залишилося таємницею і для самого Петра Миколайовича, і для лікарів. У тілі глибоко застрягли осколки і шматки комбінезону, мабуть, вони і перекрили витік крові. Пораненого відвезли в санітарну частину, а потім — в госпіталь м. Борисоглібська Воронежської області, де рятували понад місяць. Пізніше його лікували ще в кількох госпіталях і виписали лише в березні 1944 р. Поранення скоригувало подальше життя Петра Миколайовича, біль у скаліченій нозі постійно нагадує йому про бої за Воронеж».

Після війни 25-річний Петро Дятлов переїхав жити в Україну до м. Бершаді Вінницької області. За станом здоров'я не міг працювати. Проте, коли людина цілеспрямована, ця риса характеру

визначає все її життя і стає помітною оточуючим. Петра Миколайовича 1948 р. направили навчатися до Київської юридичної школи. На другому році навчання в ній він вступив до Всесоюзного юридичного заочного інституту.

Під час навчання весь час поставало питання: ким працювати із фахом юриста? Ходити багато не міг, тому робота, наприклад, у прокуратурі була недосяжною. Думав стати нотаріусом. Проте юриспруденція притягувала як магніт. Набуті знання й енергійний характер визначили спеціалізацію. По закінченні з відзнакою юридичної школи у 1950 р. П.М. Дятлов був направлений на роботу судді у Вінницький обласний суд. У наступному році його обрали заступником голови цього суду. Юристом він працює і нині, отже, має більш ніж півстолітню практику роботи.

Під час роботи заступником голови Вінницького обласного суду (1951 р.)

До навчання юриспруденції ставився так само, як і до точних наук у довоєнний час, теоретичні знання доповнювалися, мабуть, не менш важливим практичним застосуванням законодавства. У 1958 р. закінчив аспірантуру при Київському університеті. Як зазначається в характеристиках П.М. Дятлова, його «рішення й висновки у справах написані юридично грамотно, обгрунтовано, з посиланням на закон, в них повністю викладені обставини справ, даються повні відповіді на доводи скаржника чи касаційні протести».

Проте текст жодної характеристики не може висвітлити реальні картини розгляду справ. Розповіді Петра Миколайовича свідчать, що, скрупульозно дотримуючись норм законодавства, він свідомо чи, можливо, й підсвідомо захищав права конкретних людей.

У липні 1962 р. П.М. Дятлов був обраний суддею Верховного Суду України. У колегії з цивільних справ, за його словами, на той час було 11 суддів. Порівнюючи роботу нинішніх суддів Верховного Суду зі своєю, він стверджує, що вони, звичайно, більш завантажені, оскільки змінилося законодавство, Україна ратифікувала міжнародні договори тощо. Однак і під час 25-літньої суддівської роботи Петра Миколайовича (1962—1987 рр.) завантаженість була, можна сказати, граничною.

Крім розгляду справ, написання постанов, рішень, висновків суддя П.М. Дятлов курирував ще кілька областей, у тому числі й Донецьку, де виріс. Постійно приймав громадян, які зверталися зі скаргами. Про результати його роботи лаконічно свідчать документи: «Має добру теоретичну підготовку і значний досвід практичної роботи. Правильно вирішує судові справи, якісно і в установлені строки розглядає скарги. Будучи головою складу судового складу колегії, правильно спрямовує судову практику, вимогливий до себе і членів судового складу, допомагає у вирішенні складних питань, кваліфіковано узагальнює судову практику». У 1980 р. П.М. Дятлову було присвоєно почесне звання «заслужений юрист». А ще, варто додати, Петра Миколайовича не залишала снага писати вечорами статті, монографії, інші праці з юридичної тематики, а також виступати з лекціями перед громадянами та на республіканських курсах підвищення кваліфікації.

Вийшовши у відставку у зв'язку з пенсійним віком, Петро Миколайович працював у 90-х рр. у Міністерстві юстиції України, Національній конфедерації профспілок України (голова — Ю.Т. Пивоваров). В Інституті законодавства при Верховній Раді разом із колишнім заступником Голови Верховного Суду П.А. Чеберяком та групою професорів-правників у зв'язку з прийняттям Конституції України брав участь у підготовці проекту нового Закону «Про власність», який парламент ще не розглянув (чинним залишається зазначений Закон у редакції 1991 р.).

П.М. Дятлов після обрання суддею Верховного Суду України (1962 р.)

Нині юрист із більш ніж 50-річним стажем працює консультантом у народному депутата Верховної Ради України В.В. Онопенка. До нього звертаються й громадяни з різними правовими питаннями. На запитання, які поради ви даєте щодо їх юридичного вирішення, Петро Миколайович з посмішкою відповідає: «Відповідно до законодавства. Зрозуміло, котрась зі сторін буде незадоволеною, але ж закон так вибудований. Іншого шляху я не бачу».

Професійним кредо П.М. Дятлова було і залишається верховенство закону.

Віталій Краузе

У День Перемоги, 2004 р.

Під час офіційного візиту в нашу країну старший радник заступника Державного секретаря США Лора Ледерер і радник із правоохоронних питань Посольства США в Україні Девід Родермел 8 квітня 2004 р. зустрілися із суддею Верховного Суду України Є.Ф. Стрекаловим. Верховний Суд на зустрічі також представляли: начальник управління міжнародно-правового співробітництва В.П. Потапенко, начальник відділу цього управління Н.Л. Напрієнко, начальник управління законопроектної роботи та представництва в судах Н.П. Лукашова й інші офіційні особи.

Лора Ледерер прибула як офіційний представник Державного секретаря США Коліна Пауела та його заступника Пола Добрянської, яка очолює управління з глобальних питань. Зазначена інституція в комплексі з іншими гострими проблемами сьогодення працює над вивченням торгівлі людьми та методами боротьби з цим злом — сучасною формою рабства. Управління готує щорічний звіт про торгівлю «живим товаром» в усіх країнах світу.

Американська сторона підкреслила, що наша країна останнім часом досягла значних успіхів у боротьбі з торгівлею людьми. Метою візиту старшого радника заступника Державного секретаря США було обговорення досягнень України у цій сфері та проблем, що виникають у виявленні й ліквідації транснаціональних злочинних угруповань, які займаються работоргівлею. Лора Ледерер побувала у Верховній Раді України, СБУ, МВС, Мініюсти й на нараді міністрів правоохоронних органів країн СНД. Представників Верховного Суду України вона попросила розповісти про законодавство, яке вони застосовують у боротьбі з проявами сучасного рабства.

Є.Ф. Стрекалов повідомив, що в нашій країні в зазначеній сфері створено сучасну правову базу: 5 квітня 2001 р. прийнято новий Кримінальний кодекс України (далі — КК), вступили в дію ряд указів Президента, відповідні міжнародні договори. Згідно з національним законодавством до кримінальної відповідальності притягаються особи за вчинення таких дій, як продаж, інша оплатна передача людей, їх незаконне чи законне переміщення через державний кордон України, укладення щодо них протиправних угод з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, насильницького донорства, залучення в боргову кабалу тощо. Протягом 1998—2003 рр. за відповідними статтями КК порушено понад 600 кримінальних справ, за якими засуджено 94 особи.

Національне законодавство у цій сфері аналізували експерти з Нідерландів, які визнали, що воно на сьогодні є одним із найкращих в Європі. 4 лютого нинішнього року Україна ратифікувала палермську Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності та протоколи до неї, зокрема про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми.

Після ратифікації зазначеного міжнародно-правового документа постала необхідність реформувати національне законодавство в частині протидії торгівлі людьми з метою його приведення у повну відповідність з міжнародними угодами. У Верховну Раду подано проект змін до КК, зокрема ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини». Найближчим часом його розглянуть у першому читанні.

Створено парламентську комісію з реформування зазначеного законодавства, членом якої є і суддя Верховного Суду України Є.Ф. Стрекалов. На його думку, в Україні необхідно прийняти закон щодо протидії торгівлі людьми, де мають бути визначені конкретні заходи правоохоронних органів нашої країни з боротьби з такою злочинністю, а також міститися дефініції: що таке торгівля людьми, боргова кабала тощо. Адже нині визначення цих понять наявні лише у коментарі до КК.

Старший радник заступника Державного секретаря США зазначила, що, за даними управління з глобальних питань, торгівці людьми, яких притягають до відповідальності в Україні, не належать до вищої ланки транснаціональних злочинних угруповань, адже їх боси не є громадянами нашої країни. При цьому вона запитала, які функції у боротьбі з торгівлею людьми виконує Верховний Суд України.

Є.Ф. Стрекалов, охарактеризувавши діяльність найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції нашої країни, повідомив, що судді спеціалізуються з окремих правових питань. Він, наприклад, спеціалізується у законодавстві щодо торгівлі людьми. У Верховному Суді останнім часом розглянуто 10 таких справ. Під час підготовки узагальнення було виявлено, що окремі засуджені за цими справами належать до організованих угруповань. Серед них були й громадяни інших країн: Греції, Польщі та Росії.

В.П. Потапенко додав, що торгівля людьми є, по суті, новим видом злочинності в Україні. Тому ще дуже мало фахівців, які можуть кваліфіковано протидіяти цьому злу. Начальник управління міжнародно-правового співробітництва Верховного Суду висловив подяку американським колегам за те, що вони здійснюють освітні програми в нашій країні. При цьому він зазначив, що до навчання за цими програмами залучаються працівники центральних державних органів — СБУ, МВС, інших урядових структур, тобто спеціалісти зі столиці України. Однак злочини, прямо або опосередковано пов'язані з торгівлею людьми, чиняться саме в регіонах.

Кілька років тому американські фахівці брали участь у семінарах для суддів, прокурорів, працівників МВС, адвокатів у Чернігівській, Одеській, Запорізькій, Луганській та інших областях України. І це дало змогу українським правникам краще зрозуміти проблеми зазначеного виду злочинності й ефективно застосовувати одержані знання на практиці. Але у зв'язку з тим, що проведення таких освітніх заходів припинено, постали питання: чи є можливість поновити регіональні семінари, а також навчати українських суддів у США.

«Це дуже слушна пропозиція, — відповіла пані Ледерер, — заяву на проведення таких семінарів та навчання правників можна подати через Посольство США в Україні. Крім того, розглядається питання про організацію у Сполучених Штатах робочих зустрічей між фахівцями України та країн, куди потрапляють жертви работоргівлі — громадяни України. У вашій країні останнім часом спостерігається прогрес у боротьбі з сучасними формами рабства, але ж це транснаціональна злочинність, і тому зазначену проблему слід вирішувати у глобальних масштабах».

Концерн

«Видавничий дім «Ін Юре»

ПРОПОНУЄ:

Постанови Верховного Суду України та Вищого господарського суду України у господарських справах

Щомісячне видання, яке дає можливість ознайомитися із судовими рішеннями з конкретних справ Судової палати у господарських справах Верховного Суду України та Вищого господарського суду України.

У виданні висвітлюється судова практика у справах зі спорів у сфері: кредитних правовідносин, корпоративних правовідносин, податкових правовідносин, що пов'язані з обігом цінних паперів тощо.

Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах

За заг. ред. В.Т. Маляренка
272 сторінки

Офіційне видання являє собою систематизований збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (зі змінами та доповненнями станом на 1 березня 2004 р.), в яких на основі узагальнення судової практики даються роз'яснення із загальних питань судової діяльності, а також щодо застосування чинного законодавства при розгляді судами цивільних справ.

Збірник інформаційних листів Вищого господарського суду України

За заг. ред. Д.М. Притики
564 сторінки

Тексти інформаційних листів подано в хронологічному порядку з усіма змінами і доповненнями до них станом на 10 березня 2004 р.

Збірник роз'яснень Вищого господарського суду України

За заг. ред. Д.М. Притики
564 сторінки

У збірнику вміщено роз'яснення Пленуму і Президії Вищого господарського суду України з питань практики застосування законодавства України, яке регулює відносини у сфері господарювання та порядок розгляду справ господарськими судами.

Завітавши до нас, ви можете ознайомитися з переліком наших видань та придбати їх за готівковим чи безготівковим розрахунком.

E-mail: subscribe@inyure.kiev.ua
<http://www.inyure.kiev.ua>

04107 Київ 107,
вул. Багговутівська, 17-21.

Тел.: (044) 537-5118,
537-5137.

Тел./факс.: (044) 537-5143.